

Det operative fellesskapet

**En sosialantropologisk studie av kropp, kjønn og identitet
blant norske soldater i Telemark Bataljon**

Ole Magnus Totland

**Masteroppgave i sosialantropologi
Sosialantropologisk Institutt, Universitetet i Oslo
Mai 2009**

Sammendrag

Denne oppgaven tar for seg forholdet mellom kropp, kjønn og identitet blant en gruppe vervede, norske soldater i Telemark Bataljon. Med utgangspunkt i den militære samhandlingen og oppdraget soldatene forbereder seg på å løse i Afghanistan, behandles *kroppen* som et symbol, og den *operative tjenesten* som en symbolsk praksis. Ved å tillegge kroppen mening, som redskap for sosial og kulturelt deltakelse; intersubjektivitet, identitet og fellesskap, fremstår denne også som et kollektivt, samlende og distingverende symbol, for *det operative fellesskapet*.

Det operative fellesskapet konstrueres også rundt mannen. Fordi alle soldatene i troppen er menn, fremstår de kroppslige praksisene ikke bare som sterkt maskuline, men også homogeniserende for kjønn og seksualiteten. Samtidig fremhever soldatene manndommen og den maskuline kroppens fysiske egenskaper som sentrale operative verdier, hvilket bidrar til at selve soldatrollen fremstår som kjønn. På denne måten fremstår det operative fellesskapet også som et *maskulint fellesskap*.

Som *symbolsk fellesskap* opptrer det operative fellesskapet i stor grad også løsrevet og atskilt fra de formelle normative strukturene i organisasjonen. Gjennom gruppens egne hegemoniske, *operative* og *maskuline diskurser*, defineres og kontrolleres den symbolske konstruksjonen av kropp, kjønn og identitet blant soldatene. Ved å distansere soldatene fra sine sosiale omgivelser, bidrar disse diskursene også til å lukke det operative fellesskapet for aktører, som i kraft av sin kropp, sitt kjønn, sin seksuelle legning, eller ikke-operative status, faller utenfor de kollektive symbolske praksisene. Analysen legger på denne måten til grunn en forståelse av det operative fellesskapet som et strengt sosialt og kulturelt kollektivt, konstruert gjennom idealene *operativitet* og *maskulinitet*.

Forord

Denne teksten er en beretning om kontraster og motsetninger. Det er en beretning om vold, frykt og usikkerhet, og om kameratskap, nærhet og trygghet. Det er også en beretning om alvor, fornuft og ansvar, og om lek, spontanitet og glede.

Som forfatter, er det mitt ønske at du som leser treffes av disse kontrastene. Menneskene jeg har blitt kjent med gjennom dette prosjektet og som du her vil møte, lever med disse kontrastene til daglig. Ved å normalisere det unormale og akseptere det paradoksale, fremstår menneskene i denne oppgaven som representanter for en virkelighet de færreste kjenner til, eller ønsker å være en del av. Som forfatter er det mitt ønske at du som leser, klarer å leve deg inn i denne virkeligheten.

Først vil jeg rette en stor takk til alle i Telemark Bataljon, som har latt meg få bli en del av livene deres og som har møtt meg med tillit og åpenhet, som informanter og som medmennesker. Ikke minst gjelder dette dere i laget og troppen som har tatt meg imot med varme, respekt og forståelse. Dere er for mange til å ramses opp her, men vet selv hvem dere er. Uten dere hadde disse orden aldri blitt skrevet!

Samtidig vil jeg takke Kjell Inge, Lars, Pål, Monica, Peter, Eva, Inge og resten av ledelsen i Telemark Bataljon for all tilrettelegging, tillitt og støtte, i ord så vel som handling. Deres aksept og velvilje har vært avgjørende for all min deltakelse og alle mine observasjoner. Jeg vil takke Mari Olsen og Brita Schawlann i Forsvarsdepartementet, samt Forsvarsstaben og Hærstaben, som har bidratt til å gjøre dette prosjektet mulig. Jeg vil også takke min veileder, Elisabeth L'orange Fürst, for all inspirasjon, kunnskap og kritikk.

Videre vil jeg takke Tone og Nina for militæranthropologisk forståelse, feedback forening. Hege, din motivasjon og støtte har vært til uvurderlig hjelp. Takket være ditt skarpe hode og din klare tale, slutter dette prosjektet og denne reisen her. Min takknemlighet går også til Per for pause og pusterom, til Pål og Aleks for nærhet, ømhet og trygghet, til Mathias og Julia for all omsorg og overbærenhet, og til alle dere andre som har holdt ut med meg i denne tiden. Takk!

Til slutt går min takk til Trygve. Uten ditt ubetingede hjerterom og husrom hadde jeg aldri kommet i mål. Takk også til Helen og Kjell for alt dere har gitt og alt dere betyr! Ingen fortjener en større takk en dere!

Oslo, 2. juni 2009

Ole Magnus Totland

Innhold

SAMMENDRAG	III
FORORD	V
INNHold	VII
<i>KAPITTEL 1</i>	
INNLEDNING	1
Afghanistan	1
Tema og problemstilling	2
Oppdraget	4
Telemark Bataljon.....	6
Tidligere forskning på Forsvaret	8
Teoretiske og analytiske perspektiver	10
<i>KAPITTEL 2</i>	
FELTARBEID OG METODE	19
Tilnærming til feltet	20
Utvalg	23
Deltakende observasjon	25
Datainnsamling.....	28
Anonymisering og etiske problemstillinger	29
<i>KAPITTEL 3</i>	
DEN OPERATIVE KROPPEN	33
Kroppen som redskap for kulturell deltakelse.....	34
Drillen som modell for kroppslig inkorporering.....	37
Operativiteten som symbolsk kapital	40
Oppdragets konstituering av operativiteten	44
Operativiteten som diskurs	47
Det operative fellesskapet	53
<i>KAPITTEL 4</i>	
OPERATIVITET OG MASKULINITET	61
Den sosiale konstruksjonen av kjønnnet	62
Maskuliniteten som sosial distinksjon.....	67
Det maskuline fellesskapet.....	70

Seksualitet, homogenitet og trygghet	75
Maskuliniteten som militær tradisjon.....	81
Reproduksjon og arbeidsdelingen	83
<i>KAPITTEL 5</i>	
DET LIMINALE FELLESSKAPET	89
Operatøren i rampelyset.....	90
Soldatjobben som livsstil	96
Felten som liminalt handlingsrom	102
“Nærhet, ømhet, trygghet”	107
<i>KAPITTEL 6</i>	
KONKLUSJON.....	111
Oppsummering.....	111
Kulturell endring og deltakelse	112
Identitet, mangfold og likestilling.....	113
REFERANSER.....	117
INTERNETTKILDER	125
ORDLISTE.....	129

Kapittel 1

Innledning

Afghanistan

“Hva slags språk snakker de her?” Det er Jon som spør. Han er vognfører, og sitter bak rattet på Ivecoen; en av de pansrede feltvognene til lag 1. Han senker farten for å holde avstanden til bilen foran oss. Det går sakte på de gjørmete veiene. “De snakker litt forskjellig”, sier Frank, “de fleste snakker dahri, men mange snakker også usbek og pashtu”. Frank er nestlagfører og eldst i laget, og har erfaring fra både Bosnia, Kosovo og Afghanistan. Han vinker til en afghansk soldat idet vi passerer et av sjekkpunktene i utkanten av byen. Soldaten hilser høflig tilbake.

Vi er på vei tilbake fra skytebanen Dea Dadi, som ligger en times kjøretur unna den norske leiren. Det er tre uker siden soldatene i troppen startet oppdraget sitt her. Siden august har jeg fulgt dem mens de har trent og forberedt seg til dette oppholdet.

I baksetet, ved siden av meg, sitter Joakim. Han er i Afghanistan for første gang. Det samme gjelder Magne. Han er toppsikrer og betjener maskingeværet som er festet til takluka på toppen av bilen. Bare underkroppen hans stikker ned i setet mellom oss. Joakim løfter kameraet og knipser et par bilder idet vi passerer to kvinner som går langs veien. På hodet bærer de hver sin bylt med tøy, begge er kledd i heldekkende burka.

Jon legger Ivecoen ut til siden for å styre unna to guttunger som har tatt opp jakten på kolonnen. De roper og vinker mens de korte beina prøver å holde følge. Landskapet vi kjører gjennom er flatt. Bak oss ruver de snødekte fjelltoppene. Langs husveggene sitter folk og varmer seg. De siste nettene har gradestokken vist under tjue minusgrader, nå som sola står midt på himmelen nærmer temperaturen seg null. Barna vi passerer smiler og vinker. De voksne nøyer seg stort sett med å følge oss med blikket.

Plutselig stanser feltvognen foran oss, og Jon må bremse ned. En gutt på 11-12 år kommer bort til bilen. Magne hilser fra taket, “Salamu Alaykum”. Vi hører gutten svare på gebrokkent engelsk. Magne forstår ikke helt hva gutten prøver å si, men

svarer tilbake så godt han kan. Frank sitter i passasjeret. Han følger alt som skjer med våkent blikk.

Kolonnen beveger seg videre og Jon trækker på gassen. Gutten blir stående å vinke bak oss. "Du merker på reaksjonen til de vi møter at det er forskjell på når vi kjører pansret og når vi kjører i åpen bil", sier Frank. Han legger hodet tilbake og ser på meg. "Selv om det bare er snakk om ei glassrute så blir det liksom mye mer avstand mellom oss og dem. Vi pakker oss liksom selv inn". Kolonnen øker hastigheten for ikke å miste farten på de dårlige veiene. Is og søle spruter opp fra de gjørmete hjulsporene og fester seg på den pansrede glassruta jeg ser ut gjennom.

Området vi kjører gjennom er fattig. Bebyggelsen består av falleferdige skur og komponenter¹ av leire og murstein. Bygningene er for det meste forfalne. Noen steder har fasadene rast helt sammen og falt ut i veien. Joakim legger fra seg kameraet for å vinke til en flokk unger som kommer løpende mot oss. Flere av dem er kledd i tynne klær, en av jentene har kun sandaler på føttene. På bakken mellom oss og barna truer skyggen fra bilen og maskingeværet vi har på taket.

Joakim opplever også avstanden som stor: "Det er helt sjukt. Alt blir så fjernt når man kjører gjennom gatene på denne måten. Man klarer liksom ikke ta noe av det innover seg. Det blir helt uvirkelig, akkurat som om du sitter og ser alt på film". Han løfter kameraet igjen.

Jon sitter i sine egne tanker. "Faen, jeg tror jeg må ringe mutter'n i kveld, jeg har ikke snakka med henne siden jeg kom ned hit". Det er ti minutter til vi er tilbake i leiren. Joakim minner oss på at det er kjøttkaker til middag.

Tema og problemstilling

Siden 2. verdenskrig har det norske Forsvaret stått frem som en viktig samfunnsinstitusjon, og en sentral forvalter av norsk kultur og identitet. Utbyggingen av det norske mobiliseringsforsvaret og den allmenne verneplikten har gjennom flere tiår bidratt til å gjøre den militære organisasjon til en sentral bidragsyter når det gjelder utdanning, sysselsetting og sosialisering av norske gutter og menn².

¹ En samling bygninger, omsluttet av en permanent vegg eller murkonstruksjon.

² Kvinner fikk adgang til Forsvaret gjennom befalsutdanning i 1977, og gjennom ordinær verneplikt i 1983. Yrkesmessig likestilling mellom kjønnene ble innført i 1985. Siden 2008 har kvinner blitt innkalt

De siste årene har Forsvaret gjennomgått store strukturelle og identitetsmessige forandringer. En rekke indre og ytre prosesser i organisasjonen har bidratt til å sette spørsmålstegn ved både vernepliktsordningen, Forsvarets forankring i befolkningen, og kjønnets plass i organisasjonen. Økt profesjonalisering av styrkene og en rekke møter med nye internasjonale konfliktområder har stilt Forsvarets personell overfor endrede krav og forventninger, i forhold til både utdanningen av personell og den kunnskapen de forvalter i møtet med norsk offentlighet.

I tillegg har et forsterket fokus på likestilling og representasjon av kvinner bidratt til å utfordre etablerte sosiale strukturer og holdninger i forhold til kjønnsroller og kjønnsidentitet. Med økt fokus på etikk og holdningsskapende arbeid har Forsvaret selv valgt å utfordre sin egen rolle som forvalter av identitet og mangfold (Forsvarsdepartementet 2006). Til tross for innføringen av en rekke kvinnerekutterende tiltak, som frivillig sesjon og kvoteringsordninger til befals- og krigsskoler, sliter Forsvaret likevel fremdeles med lav kvinneandel³.

Mens enkelte ansatte i organisasjonen stiller seg kritiske til kjønnets relevans og hevder at like juridiske rettigheter gir like muligheter for deltakelse, velger andre å utfordre det de oppfatter som en dominerende mannskultur og kvinnefiendtlige holdninger (Aftenposten 2007a, 2007b). I tillegg til å stille spørsmål ved norske myndigheters likestillingspolitikk bidrar de dermed til å problematisere både Forsvarets egne krav til deltakelse, og selve likestillingsbegrepet (Dagsavisen 2008, Norsk Kvinnesaksforening 2008).

Fra august 2007 til februar 2008 gjennomførte jeg et feltarbeid der jeg fulgte en gruppe vervede norske soldater i Telemark Bataljon, gjennom den daglige tjenesten hjemme i Norge og under deler av et lengre opphold i Afghanistan. Med utgangspunkt i den daglige samhandlingen som finner sted mellom soldatene, vil jeg ta for meg forholdet mellom kropp, kjønn og identitet, og knytte produksjonen av identitet og mening opp mot avdelingen som sosial arena og de daglige sosiale praksisene som finner sted gjennom tjenesten.

til sesjon på lik linje med menn, men er fremdeles fritatt for verneplikt (Forsvarsdepartementet 2007a:8).

³ I 2007 utgjorde kvinner 4,9 prosent av de som gjennomførte førstegangstjeneste, og 12,3 prosent av de som ble tatt opp til befalsutdanning (Forsvarnett 2009a). Forsvaret har hatt som mål å nå en kvinneandel på 15 prosent for vernepliktige, og 25 prosent for befal, innen 2008 (Forsvarsdepartementet 2007a:11).

Jeg vil da benytte meg av følgende problemstilling: *I hvilken grad er kroppen og kjønnnet relevant for måten soldatene tilnærmer seg det identitetsmessige fellesskapet i avdelingen, og hva har dette å si for deres håndtering av den sosiale og kulturelle virkeligheten de i kraft av sin profesjon og sitt oppdrag opplever å være en del av?*

Ved å ta for meg kropp og kjønn som sosialt konstruerte fenomener, velger jeg å peke på to symbolske forhold som jeg forstår som avgjørende for den indre produksjonen av mening, identitet og fellesskap blant soldatene. Produksjonen som her finner sted vil jeg igjen sette i sammenheng med de politiske og ideologiske prosessene som for øyeblikket finner sted i og utenfor Forsvarets organisasjon, og som er relevante for til Norges militære deltakelse i Afghanistan, profesjonaliseringen av forsvaret og vernepliktslovens diskriminering av kjønnene. Med dette vil jeg argumentere for det jeg selv forstår som et *militærpolitisk paradoks*, som innebærer at den profesjonaliteten og kollektiviteten som soldatene fremholder som avgjørende for egen militære deltakelse, samtidig bidrar til å skape identitetsmessig avstand til omgivelsene og lukke den indre produksjonen av kunnskap og mening fra ytre sosial og kulturell påvirkning.

Oppdraget

Om lag 300 km nordvest for Kabul, ved foten av det enorme fjellmassivet Hindukush, ligger Mazār-e Sharīf, en by med om lag 300.000 innbyggere (Store Norske leksikon 2009). Det er den største byen i Nord-Afghanistan, og hovedstad i den nordlige provinsen Balkh. Byen ligger midt i et stort åpent slettelandskap som strekker seg nordover og vestover, og markerer den afghanske grensen mot Turkmenistan, Usbekistan og Tadsjikistan. Mazār-e Sharīf er et viktig politisk og kulturelt sentrum i regionen og fungerer som sosial møteplass for en rekke etniske og religiøse grupper.

Afghanistan er i dag et av de mest ustabile konfliktområdene i verden. Siden den Sovjetiske invasjonen i 1978 og frem til i dag har Mazār-e Sharīf vært åsted for en rekke voldelige konfrontasjoner mellom lokale og internasjonale aktører som har kjempet om kontrollen i området. På slutten av 1990-tallet ble en rekke blodige slag

utkjempet mellom Nordalliansen⁴ og den voksende Talibanbevegelsen i byen. Under den amerikanske invasjonen i oktober 2001⁵ skal en rekke brutale kamper også ha funnet sted i området. I dag er byen et viktig militærstrategisk knutepunkt, både for den afghanske sentralmakten og den NATO-ledede International Security Assistance Force (ISAF), som ble opprettet av FN i 2001 på oppfordring fra Afghanske myndigheter⁶. Norske soldater har vært en del av denne styrken siden 2003.

Noen kilometer utenfor Mazār-e Sharīf ligger den tyske leiren Camp Marmal. Den er plassert i tilknytning til en militær flystripe, og omslutter den norske leiren Camp Nidaros, som ble opprettet av norske styrker i 2006. Camp Nidaros har siden den gang vært tilholdsstedet for en norsk Quick Reaction Force (QRF) som skal kunne rykke ut på kort varsel og støtte egne og allierte styrker i området. QRF'en er underlagt Region Command North (RCN), en av fem militære soner ISAF har delt Afghanistan inn i⁷. QRF'ens primære oppgave er å støtte de fem Provincial Reconstruction Teamene⁸ (PRT) som også opererer i Nord-Afghanistan. PRT'ene består av både militære og sivile aktører fra FN og andre humanitære organisasjoner, og har som oppgave å støtte afghanske myndigheter med å styrke den lokale statsadministrasjonen og utdanne egne sikkerhetsstyrker.

I februar 2008 tjenestegjorde om lag 500 norske kvinner og menn i Afghanistan. Av disse var en mindre enhet stasjonert i Kabul, mens rundt 100 var stasjonert i Meymaneh, som ligger i Faryab-provinsen, 230 km sørvest for Mazār-e Sharīf. Av de snaut 400 nordmennene som var stasjonert i Mazār-e Sharīf var om lag 250 tilknyttet

⁴ Den afghanske Nordalliansen, United Islamic Front for the Salvation of Afghanistan, er en militær og politisk allianse bestående av lokale militsgrupper som på midten av 1990-tallet gikk sammen for å kjempe mot Talibanstyret (Afghanistan Online 2008).

⁵ Operation Enduring Freedom (OEF) fulgte som en reaksjon på bombingene av World Trade Center i New York City 11. september 2001, og rettet seg mot det afghanske Talibanstyret og den militante organisasjonen Al Qaida, som amerikanske myndigheter hevdet stod bak aksjonen. OEF regnes som en egen operasjon, atskilt fra ISAF.

⁶ ISAF er en internasjonal væpnet sikkerhetsstyrke som består av 47 000 soldater fra 40 nasjoner (per mai 2008), både fra NATO og land utenfor organisasjonen. (NATO 2008a). Styrken har mandat gjennom FN-charterets kapittel VII, og resolusjon 1386, 1413, 1444, 1510, 1563, 1623, 1707 og 1776 (NATO 2008b).

⁷ I tillegg til RCN finnes Region Command South, Region Command East, Region Command West samt Region Command Capital (som omfatter hovedstaden Kabul).

⁸ De øvrige PRT'ene i RCN blir drevet av svenske, ungarske, og tyske styrker.

den norske QRF'en. Denne styrken har siden starten bestått av soldater fra flere norske avdelinger. Den 5. juli 2007 fikk Telemark Bataljon (TMBN) i oppdrag fra den norske regjering å overta driften av QRF'en, fra og med januar 2008.

Telemark Bataljon

Telemark Bataljon ble vedtatt opprettet av Stortinget i 1993, som et bidrag til NATOs utrykningsstyrker (Immediate Reaction Forces). Fra 1997 til 2002 var avdelingen gjennom flere kontingenter representert i de NATO-ledede operasjonene på Balkan⁹. I 2001 ble avdelingen vedtatt omgjort til en mobil, mekanisert bataljonsstridsgruppe, underlagt Hærens hurtige reaksjonsstyrke (HRS), som skal kunne rykke ut på kort varsel for å løse oppdrag nasjonalt og internasjonalt. Siden 2003 har TMBN vært stasjonert ved Rena leir i Åmot kommune.

Bataljonen er organisert som en oppdragsbasert militær kommandostruktur, organisert rundt mannskapene og den operative ledelsen i organisasjonen. Styrken ledes av en bataljonsjef og en nestkommanderende. Under seg har bataljonsledelsen fire underavdelinger som hver igjen har sin egen avdelingsledelse. Disse avdelingene består av en stab og stridstren-eskadron¹⁰, en stridsvogneskadron¹¹, og to mekaniserte infanterikompanier¹². Hver avdelingssjef har igjen en egen stab og flere tropper underlag sin kommando. Telemark Bataljon er *taskorganisert*, hvilket innebærer at andre avdelinger underlegges bataljonens kommando ved behov. Den indre organiseringen i avdelingen fungerer på samme måte. Under gjennomføringen og forberedelsene til QRF-oppdraget var flere enheter fra eksterne avdelinger underlagt TMBNs kommando, inklusiv en latvisk tropp. Kommandomessig er

⁹ Telemark Bataljon var representert med et kompani i SFOR (Stabilisation Force) i Sarajevo fra 1997 til 1999, og som bataljon i KFOR (Kosovo Force) i Pristina fra 1999-2000 og KFOR IV fra 2001 til 2002.

¹⁰ Stridstren-eskadronen består av ulike støtteelementer som bombekastere, sanitet, tren (forsyning), Forward Air Controller (leding av ild fra luften) og pansret opplæring. Bataljonsstaben, den øverste administrative ledelsen ved avdelingen, regnes som del av denne avdelingen.

¹¹ Stridsvogneskadronen er oppsatt med Leopard 2 stridsvogner.

¹² Mek 3 er oppsatt med CV90 stormpanservogner mens Mek 4 er oppsatt med pansrede Sizu personellkjøretøy. Begge kompaniene er i tillegg oppsatt med Mercedes-Benz feltvogner (MB) og pansrede Iveco feltvogner.

avdelingen til daglig underlagt sjefen for Hærens Styrker (HSTY). Ved tildeling av oppdrag overføres kommandoen til Forsvarets Fellesoperative Hovedkvarter (FOHK), som blant annet har ansvaret for de norske styrkene som deltar i internasjonale operasjoner.

I denne oppgaven velger jeg å fokusere på en av bataljonens mekaniserte infanteritropper¹³, som står for den praktiske utførelsen av oppdraget. Troppen omfatter først og fremst mannskapene, som utgjør majoriteten av styrken, men også en del av befals- og offiserskorps, som jobber som troppeførere, lagførere og instruktører som er direkte overordnet mannskapene. Jeg velger å forstå medlemmene av troppen som *operatører*. Implisitt vil jeg også ta for meg aktører som tilhører den operative og administrative ledelsen i avdelingen.

Troppen jeg har fulgt består av fire *lag*. Hvert lag består normalt av åtte *fotsoldater* og en *vognstyrke* på tre. Til sammen utgjør disse 44 soldater, inkludert lagførere og troppsledelse. Fotlaget styres av en *lagfører* og en *nestlagfører*. Lagføreren har ansvaret for den daglige operative driften av laget. Troppen ledes av *troppssjef*, som har det overordnede ansvaret for troppen, en *nestkommanderende*, som har det administrative ansvaret for troppen og en *fottroppfører*, som har ansvar for den operative organiseringen av fotstyrken. Alt troppsbefalet har operative roller i de ulike lagene.

Telemark Bataljon er en profesjonell Hæravdeling. Det innebærer at mannskapene utelukkende består av *grenaderer*, vervede og midlertidig ansatte soldater. Grenaderer kan normalt verve seg for inntil tre år av gangen, for inntil to perioder og da til sammen seks år. Alle grenaderer må ha gjennomført militær førstegangstjeneste før de tiltrer i sin stilling i avdelingen. Tilsettingen av nye grenaderer skal normalt finne sted før søkeren har fylt 24 år. Øvre aldersgrense for å jobbe som grenader er normalt 35 år (Befalets Fellesorganisasjon 2008, Telemark Bataljon 2007). Lagførerne i troppen er grenaderer som har gått befalskurs mens de har jobbet i bataljonen. Troppsledelsen, kompaniledelsen og resten av ledelsen i bataljonen er yrkesoffiserer med bakgrunn fra befalskole, krigsskole og stabsskole. I november 2007 jobbet om lag 500 befal og mannskaper i Telemark Bataljon. 12 av disse var kvinner. I troppen jeg fulgte var det ingen.

¹³ Mekanisert infanteri består av fotsoldater som er oppsatt med motoriserte kjøretøy.

Tidligere forskning på Forsvaret

Det norske Forsvaret er et felt som hittil i svært liten grad har blitt forsket på av antropologer. De fleste samfunnsvitenskapelige forskningsarbeidene som foreligger om feltet er politiske og sosiologiske analyser av temaer knyttet til fredsbevaring og internasjonal tjeneste (Blix 2007, Haaland 2004, 2008a, 2008b, Nordberg 2001, Røkenes 2004). Det samme gjelder Telemark Bataljon som ved et par tilfeller har vært gjenstand for tilsvarende forskning (Borgersen 1998, Johannessen 2007). Det finnes også enkelte antropologiske analyser som behandler den norske forsvarsorganisasjonens rolle i internasjonale militære operasjoner og samarbeidet med sivile myndigheter (Danielsen 2008, Hellum 2009, Lunden 1999).

Som felt fremstår Forsvaret som svært lukket. Den generelle tilgangen til Forsvarets *indre* organisasjon og virksomhet ser ut til å avhenge av forskerens formelle innpass eller formelle tilknytning til organisasjonen. Det foreligger således svært få empiriske, kvalitative studier som problematiserer Forsvarets *indre* organisasjon og virksomhet. Og de fleste empiriske studiene som i dag foreligger om feltet har i likhet med denne analysen blitt utført av personer som selv, helt eller delvis, har bakgrunn som militært ansatte (Blix 2007, Danielsen 2008, Hellum 2009, Johannessen 2007, Lunden 1999, Røkenes 2004, Syversen 2001).

En av disse er Syversen (2001) som selv har bakgrunn som offiser. I sin hovedfagsoppgave i sosialantropologi tar han for seg kulturelle og sosiale endringer som finner sted blant norske yrkesoffiserer etter at denne yrkesgruppen blir underlagt lov om beordringsplikt i forbindelse med tjenestegjøring i internasjonale fredsoperasjoner (Lovdata 2008). Selv tar han utgangspunkt i offisersutdanningen for å vise hvordan yngre offiserer i Forsvaret utvikler et mer pragmatisk forhold til jobben enn de eldre og mer idealistiske offiserene. På denne måten mener han også at de tradisjonelle trekkene ved den militære organisasjonskulturen forsvinner til fordel for det han oppfatter som en mer sivil arbeidskultur.

Danielsen (2008) velger også å problematisere det indre sosiale livet i organisasjonen. Med utgangspunkt i internasjonal krisehåndtering og det hun forstår som *sivilmilitært samarbeid* velger hun på sin side å ta for seg de kommunikative utfordringene som følger av den samhandling som finner sted på tvers av våpengrener, nasjonale forsvarsorganisasjoner og militære fagretninger.

Tilknytningen til forsvaret har vært avgjørende for Blix (2007), som også har bakgrunn som offiser. I sin masteroppgave i sosiologi har han valgt å fokusere på rolleforventninger og opplevelser blant norske soldater som tjenestegjør i Afghanistan. En analyse som eksplisitt velger å fokusere på Telemark Bataljon som avdeling er imidlertid utført av Johannessen (2007) som gjennom sin hovedoppgave i sosiologi fokuserer direkte på Telemark Bataljon som avdeling og hvilke motiver soldatene legger til grunn for å verve seg i avdelingen. Selv har han også bakgrunn som soldat i avdelingen.

En antropologisk analyse som ikke fokuserer på det *norske* Forsvaret, men som jeg allikevel vil ta for meg, er Nørgaards doktoravhandling *Tillidens teknologi. Den militære ethos og viljen til dannelse* (2004). Ved å følge et dansk militærkompani under oppdrag i Kosovo, velger hun å ta for seg de militære *dannelsesprosessene* som finner sted innad i organisasjonen. Gjennom sin diskursive tilnærming til organisasjonens sosiale og kulturelle *fleksibilitet*, ser hun videre på forholdet mellom den militære kommandostrukturens behov for kontroll over individet og individets vilje til å la seg disiplinere i henhold til avdelingens militære strategier og mål. Selv mener hun den internasjonale operasjonsformens behov for personlig initiativ og dømmekraft gjør behovet for tillit mellom soldaten, befalet og den operative ledelsen avgjørende. Dette tillitsforholdet forstår hun igjen som konstituerende for det handlingsrommet som utvikles internt i organisasjonen, og som igjen gjør det mulig for organisasjonen å overlate ansvaret for egen dannelse til individet. Samtidig bidrar dette til at enkeltsoldaten selv velger å inkorporere og internalisere de verdier og holdninger organisasjonen setter som norm, noe som blir forstått som avgjørende for løsningen av oppdraget.

I relasjon til kjønn vil jeg også nevne Gunnarsdottir (2005) og Haaland (2008b) som tar for seg forholdet mellom kjønn, identitet og arbeidsdeling i det norske Forsvaret. Selv om disse henholdsvis utfører en sosiologisk og politisk analyse, anser jeg allikevel deres tilnærminger som relevante for min oppgave.

Til forskjell fra de analysene jeg her har nevnt, velger jeg selv å problematisere forholdet mellom de operative mannskapene og den operative og administrative ledelsen i avdelingen. Videre vil jeg fokusere på de indre sosiale og kulturelle prosessene i avdelingen som, slik jeg forstår det, verken er likt fordelt eller like tilgjengelig for medlemmene. Som antropolog vil jeg legge vekt på min rolle som

fortolker og på denne måten søke å forstå virkeligheten gjennom de symbolske praksisene og meningsdannelsesprosessene som viser seg innad i gruppen¹⁴.

Teoretiske og analytiske perspektiver

I dette avsnittet vil jeg presentere mine overordnede teoretiske perspektiver for oppgaven. Med utgangspunkt i oppdraget og den mekaniserte infanteritjenesten, vil jeg ta for meg den indre produksjonen av mening og identitet blant operatørene, som står frem som medlemmer av et *operativt fellesskap*. Det operative fellesskapet forstå jeg dermed, ikke bare som et formelt arbeidsfellesskap, men også som et uformelt *symbolsk fellesskap*.

Cohen (1985) mener menneskelige fellesskap må forstås som symbolske størrelser. Gjennom den tvetydigheten symbolene representerer understreker han at aktørene innenfor fellesskapet også vil ha ulike oppfatninger om hvor grensene for fellesskapet går. Selv om medlemmene ikke nødvendigvis deler oppfatningen av symbolenes meningsinnhold, mener han likevel at fellesskapet muliggjøres fordi selve symbolene er felles:

Culture, constituted by symbols, does not impose itself in such a way as to determine that all its adherents should make the same sense of the world. Rather, it merely gives them the capacity to make the same sense and, if they tend to make a similar kind of sense it is not because of any deterministic influence but because they are doing so with the same symbols (1985:16)

Som symbol mener Cohen fellesskapet utgjør et felles redskap for tanke og handling. Ikke minst understreker han den sosiale verdien som ligger i å kunne uttrykke fellesskapets ulike betydninger gjennom de samme symbolene. I tråd med min egen problemstilling velger jeg her å forstå Cohens spørsmålsstilling som sentral for

¹⁴ Når det gjelder studiet av soldatrollen og væpnede styrker generelt foreligger det en rekke internasjonale studier av feltet (Feldman 2001, Maček 2001, 2005, Green 1995, Nordstrom 1995, 2004, Nordstrom og Robben 1995, Richards 2005, Zulaika 1995). Felles for disse er imidlertid det generelle fokuset på vold og konflikt, og relasjonen mellom soldaten og sivilsamfunnet, hvilket i min analyse kun vil bli behandlet implisitt.

analysen: "First, we have to examine in greater depth the ways in which people become aware of their community's distinctiveness, the symbolic devices used to contrive and maintain this awareness, and, thus, the symbolization of community boundaries" (1985:40).

I første omgang velger jeg å forholde meg til det operative fellesskapet som et *kroppsliggjort fellesskap*, ved å studere en gruppe operative soldater i en operativ militær avdeling. I tråd med Cohen vil jeg dermed forstå kroppen som et operativt symbol og en bærer av fellesskapets identitet og mening. På denne måten velger jeg å ta i bruk *den operative kroppen* som mitt fremste analytiske redskap og virkemiddel.

For å synliggjøre den operative kroppens symbolske omfang, velger jeg å nærme meg Merleau-Pontys (1994) *fenomenologiske* forståelse av kroppen som tvetydig, som objekt og subjekt, og et medium for menneskelig erkjennelse og handling. Selv tar han i bruk begrepet *preobjektivitet* for å forklare hvordan menneskets oppfattelse av verden styres av den bevisstheten vi som levende vesener tilegner oss gjennom verden, slik den er erfart og levd. Han mener at det er gjennom denne bevisstheten vi er i stand til å oppfatte og forstå andre mennesker omkring oss, ikke bare som objekter, men også som følende, tenkende og handlende subjekter. Denne *intersubjektiviteten* mener han igjen danner grunnlaget for den emosjonelle og intellektuelle interaksjonen som finner sted mellom mennesker, og som igjen plasserer oss i et gjensidig avhengighetsforhold til hverandre, der kroppen både gir oss tilgang til verden, men også er en del av den verden vi lever i.

Selv betrakter jeg intersubjektiviteten som avgjørende for den militære samhandlingen som finner sted mellom soldatene. Med fokus på den operative treningen, vil jeg vise hvordan soldatene gjennom aktiv og gjensidig interaksjon utvikler en kollektiv operasjonell tilnærming til tjenesten og en felles identitetsmessig tilknytning til det kroppsliggjorte fellesskapet de omgir seg med. Her vil jeg ta utgangspunkt i Mauss' (1973) bruk av *habitusbegrepet*, og hans forståelse av kroppen som menneskets viktigste redskap for deltakelse og tilegnelse av kulturelt fellesskap. Gjennom sin analyse av *kroppens teknikker* viser han hvordan kroppens bevegelser kan leses som ubevisste og intuitivt innarbeidede kunnskaper, tillært og nedfelt i kroppen gjennom gjentatt trening og repetisjon. På denne måten mener han også at de kroppslige teknikkene fremstår som kulturelt betingede praksiser, definert og avgrenset gjennom menneskets aktive tilstedeværelse i verden.

Den antropologiske forståelsen av kroppen som en bærer av identitet og mening kan tilbakeføres til Douglas (1982), som velger å behandle kroppen som et symbolsystem. Gjennom de to kroppene skiller hun mellom kroppens fysiske og sosiale dimensjon, og viser hvordan den sosiale kroppen styrer vår oppfatning av den fysiske kroppen, og dermed også lader kroppens funksjoner og uttrykk med mening.

Scheper-Hughes og Lock (1987) skiller på sin side mellom tre dimensjoner ved kroppen. I første omgang viser de til den individuelle kroppen, som de knytter menneskets universelle oppfatning av selvet. Den individuelle kroppen kan således leses som et uttrykk for egen eksistens og et personlig erfart fenomen. Denne forståelsen kan settes i sammenheng med Merleau-Pontys (1994) eksistensielle tilnærming til kroppen. Videre peker de på den sosiale kroppen som symbol og medium for representasjon. På denne måten forstår de kroppen også som en metafor, og et redskap for tanke så vel som handling. Den sosiale kroppen knytter de igjen til Douglas håndtering av kroppen som en sosial konstruksjon.

Selv vil jeg gjennom analysen legge vekt på å synliggjøre de kulturelle meningsdannelsesprosessene som bidrar til å forme soldatenes forståelse av egen sosial kropp. Gjennom tjenesten, oppdraget og den sosiale og kulturelle virkeligheten de møter gjennom jobben, vil jeg vise hvordan den operative kroppen lades med mening og hvordan denne meningen legges til grunn for den uformelle sosiale organiseringen i troppen.

Scheper-Hughes og Lock viser også til den politiske kroppen, som de forstår som et redskap for utøvelse av sosial og politisk makt og kontroll. Med dette synliggjør de også hvordan maktens kontrollbehov bygges inn i menneskers individuelle og sosiale kropper, og dermed gjør kroppen til et objektivt redskap for produksjon, kontroll og overvåkning.

I denne sammenhengen vil jeg også benytte meg av Bourdieus (1977) videreføring av habitusbegrepet og hans tilnærming til kroppen som et sted for sosial praksis. På denne måten velger jeg også å integrere et perspektiv på makt i analysen¹⁵. I følge Bourdieu kan det sosiale feltet forstås som et system av sosiale relasjoner der aktørene til enhver tid kjemper om legitimitet ved å tilegne seg ulike

¹⁵ Å studere profesjonelle soldater i en væpnet konflikt blottlegger et mangfold av relasjoner der makt gjøres relevant, både mellom enkeltindivider, folkegrupper, statsdannelser og organisasjoner. Dette er imidlertid forhold jeg kun vil behandle implisitt i denne analysen.

former for sosial, kulturell og økonomisk kapital. Selv vil jeg konsentrere meg om de første to formene: Den *sosiale kapitalen* knytter Bourdieu til menneskers sosiale relasjoner til omgivelsene og den makten han mener trer frem gjennom de sosiale nettverkene aktørene inngår i. Den *kulturelle kapitalen* knytter han til den kulturelt betingede kunnskapen som kommer til syne gjennom individets kroppslige ervervede disposisjoner. Retten til å kontrollere og forvalte den kulturelle kapitalen styres av aktørenes *habitus*. De ulike kapitalformene kan konverteres om til andre former for kapital, men opptrer allikevel under bestemte sosiale og kulturelle betingelser (Bugge 2002:225).

Bourdieu tar samtidig i bruk begrepet *symbolsk kapital*, som viser til hvordan ulike kapitalformer opptrer uten at deltakerne oppfatter disse som kapital. Selv mener han habitusens intuitive og kroppsliggjorte karakter bidrar til at maktforholdene også fremstår som legitime. Blant annet benytter han seg av begrepet *sosial distinksjon* for å vise hvordan den symbolske kapitalen kommer til uttrykk gjennom sosialt konstruerte forskjeller, og dermed fremstår for deltakerne som naturlige og legitime, kvalitative egenskaper ved individet (Bourdieu 1977, 2005).

Med dette som utgangspunkt, velger jeg å forstå soldatenes operative kroppslige habitus som styrende for den enkeltes *operative kulturelle kapital*. Jeg vil også ta for meg den operative kroppen som en sosial distinksjon og følgelig et symbol for den legitimeringen og sosiale organiseringen som finner sted innenfor det operative fellesskapet.

Bourdieu (1977) viser videre til hvordan aktører, gjennom sin tilegnede legitimitet, fremstår som forvaltere av *doxa*, og dermed som sensurinstans innenfor det doxiske feltet. Det doxiske feltet kan her forstås som et system av vedtatte og tatt for gitte sannheter som ved å naturalisere sosiale og kulturelle forskjeller mellom feltets aktører også bidrar til å begrense disse aktørenes sosiale mobilitet og innflytelse innenfor feltet. På denne måten fremstår forvalterne av *doxa* også som utøvere av *symbolsk vold* overfor de aktørene som i mangel på legitimitet oppfattes som truende for *doxa*. Fordi den symbolske volden fremstår som legitim, vil den imidlertid ikke oppleves som vold.

Videre vil jeg knytte Bourdieus begrep om *doxa* opp mot Foucaults (1995, 1999) *diskursbegrep*. Foucault fremholder selv diskursens konstituerende virkning på kommunikasjonen og dens tilbøyelighet til å organisere, kontrollere og fordele makt mellom diskursens deltakere. Følgelig mener han diskursen også har en

inkluderende og ekskluderende funksjon, som igjen legges til grunn for aktørenes deltakelse. Som en forutsetning for denne deltakelsen legger Foucault aktørenes vilje til underkastelse. Denne viljen mener han igjen styres av en rekke *utelukkelsessystemer* som bidrar til å fordele legitimitet innen feltet og utøve kontroll over deltakerne.

I forhold til min egen analyse vil jeg benytte meg av diskursbegrepet for å vise hvordan operatørene, gjennom sin kroppslige tilnærming til tjenesten, fremstår som aktive deltakere og forvaltere av en egen *operativ diskurs*. Spesielt vil jeg legge vekt på å beskrive den operative diskursens indre legitimeringsprosesser, og måten disse bidrar til å ekskludere aktører som ikke selv er i besittelse av noen form for operativ kroppsliggjort kapital. Med utgangspunkt i operatørenes symbolske tilnærming til den operative habitusen vil jeg argumentere for at de indre diskursive prosessene som finner sted i troppen opererer delvis skjult og uavhengig fra den *formelle militærfaglige diskursen*, som til daglig definerer det normative rammeverket for samhandlingen i avdelingen.

Det operative fellesskapet konstituerer seg imidlertid ikke bare rundt kroppen som operativt symbol, men også rundt den sosiale konstruksjonen av maskulinitet. I tråd med Moore (1999) velger jeg å nærme meg både *det biologiske* og *det sosiale kjønn* som sosiale konstruksjoner. Moore forstår det biologiske kjønn som et produkt av den kjønne diskursen, og de uttrykk og meninger den kjønne kroppen tillegges. Hun refererer blant annet til Butler (1990), som tar i bruk begrepet *gender performativity*, for å beskrive hvordan konstruksjonen av kjønn handler om å forme og strukturere egen identitet og subjektivitet gjennom praktisk atferd. Selv mener hun kjønn ikke kan forstås som en fastlagt struktur, men må forstås som en foranderlig å dynamisk størrelse som formes gjennom kjønne symbolske praksiser. På denne måten mener hun også kjønnets symbolske innhold lar seg forandre gjennom individets praktiske deltakelse. I tråd med denne forståelsen vil jeg også hevde at soldatenes sosiale konstruksjon av maskuliniteten formes gjennom den kroppslige utøvelsen av kjønne symbolske praksiser.

Connell (1999) mener likeledes at maskuliniteten må forstås som produkt av sosiale og kulturelle praksiser. Han viser samtidig til den historiske konstruksjonen av maskuliniteten, og måten mansrollen tradisjonelt har blitt forsøkt forklart biologisk, ut i fra kjønne sosiale praksiser der fokuset på den mannlige kroppens fysiske styrke har vært dominerende. På denne måten forstår han også *kroppen* som avgjørende

for produksjonen av maskulinitet, og de mannlige fysiske attributtene som en viktig del av det maskuline selvbildet (Connell 1999:80). Ved å ta for meg de meningsdannelsesprosessene som finner sted blant operatørene velger jeg selv å forstå maskuliniteten som en integrert del av den operative kroppen, som på denne måten også fremstår som sterkt kjønn.

Connell viser videre til hvordan menn gjennom sin kroppslige fysikk også søker å overgå det kvinnelige. På denne måten mener det maskuline selvbildet også formes i relasjon til det kvinnelige, som nedvurderes i møtet med det mannlige. I tråd med Connell ønsker jeg selv å knytte maktbegrepet opp mot produksjonen av kjønn.

Moi (2002) tar i bruk Bourdieus habitusbegrep, som han selv knyttet til maskuliniteten (Bourdieu 2000), for å forstå kjønn som en form for symbolsk kapital og et sosialt klassesdelingsprinsipp. Hun benytter seg også av begrepet *sexisme* når hun viser til hvordan sosiale og kulturelle forskjeller mellom kjønnene blir forsøkt forklart ut i fra kroppens biologiske natur. På denne måten mener hun også at det kroppslige habitus får et negativt symbolsk uttrykk gjennom kvinnekroppens biologi (2002:262).

Maktrelasjonen mellom kjønnene kan også leses gjennom Hirdman (1988) som benytter seg av begrepet *genussystem*¹⁶ for å forklare forholdet mellom det sosiale kjønn og de politiske, økonomiske og sosiale strukturene i samfunnet. Selv betrakter hun genussystemet som alle de forestillinger, forventninger og sosiale praksiser som former menneskers kulturelle forståelse av kjønnene. Ved å rangere kjønnene hierarkisk, mener hun at samfunnet rangerer maskuliniteten som norm og samtidig tillegger det maskuline større sosial verdi enn det kvinnelige.

Med utgangspunkt i operativiteten og kjønn som meningsbærende kategorier, vil jeg vise hvordan soldatenes kroppslige situerte og intuitivt erfarte virkelighet legges til grunn for den symbolske konstruksjonen av fellesskap. På denne måten begrenses fellesskapets symbolske meningsinnhold også av de samme militære og kjønne sosiale praksisene som bidrar til å løfte operativiteten og maskuliniteten frem som sosiale distinksjoner. Den generelle kroppsliggjøringen av symbolene bidrar således til å lukke og usynliggjøre det operative fellesskapet for

¹⁶ Med begrepet *genus* refererer Hirdman til Rubins (1975) sammenfatning av det biologiske og det sosialt konstruerte kjønn som *the sex/gender system*.

aktører som i mangel på maskulin eller operativ habituell habitus faller utenfor de kollektive meningsdannelsesprosessene som finner sted i troppen.

Avslutningsvis vil jeg benytte meg av Turners (2002) bruk av begrepene *liminalitet* og *communitas* for å understreke den symbolske betydningen av disse prosessene. Med utgangspunkt i Van Genneps (1960) analyse av overgangsritualer velger Turner å synliggjøre den tvetydigheten han mener kjennetegner deltakelsen som finner sted gjennom overgangen fra en sosial kategori til en annen. Liminaliteten peker her på den tilstanden deltakerne befinner seg i det de faller utenfor samfunnets ordnede strukturer og samtidig usynliggjøres for samfunnets konvensjonelle kategorier. *Communitas* viser det fellesskapet som oppstår gjennom liminaliteten, ved at deltakerne finner sammen i gjensidig solidaritet og samhørighet til hverandre.

Selv om jeg ikke knytter soldatenes militære praksiser direkte opp mot den rituelle overgangsriten, velger jeg allikevel å benytte meg av Turners begreper, som et uttrykk for den marginaliserte tilstanden soldatene opplever å befinne seg i, ved å distansere seg fra omgivelsene gjennom kollektive symbolske praksiser. Jeg vil her benytte meg av Nørgaard som utvider og generaliserer liminalitetsbegrepet "til at beskrive strukturelle forandringsprosesser i alle type samfund" (2004:59). Selv viser hun til Kirkeby (2001) som mener liminaliteten ikke nødvendigvis er "ensbetydende med et værdimæssigt og normativt kollaps, men snarere for en *intensivering* af organisationen og dens medlemmers gjensidige opmærksomhed og forbundethed" (2004:62). Hun mener liminaliten således kan forstås som et "anti-strukturelt princip", og noe som "skaper et mulighedsrum, i hvilket nye betydningselementer opstår og skaber forskydninger i de eksisterende strukturer" (2004:59).

I tråd med Nørgaard ønsker jeg å forstå liminaliteten som en normativ unntakstilstand, der individet fristilles fra sikre rolle- og atferdsstandarder. Jeg vil peke på hvordan operatørene gjennom det operative fellesskapet opplever å stå i en *vedvarende liminal tilstand*, delvis atskilt fra det formelle militære fellesskapet i avdelingen og fra det sivile samfunnet de omslutes av. Spesielt vil jeg legge vekt på hvordan soldatene gjennom media, og den rollen de tilskrives som forvalterer av avdelingens militær strategier, disiplin og moralitet, opplever å bli fremmedgjort og marginalisert som gruppe.

Gjennom det sosiale og kulturelle virkeligheten operatørene opplever å møte gjennom jobben, tjenesten og oppdraget, vil jeg å ta for meg den daglige produksjonen av identitet og mening i troppen. Med dette vil jeg argumentere for

kroppen og kjønnsrolle, som bærere av symbolsk mening og makt, og hvordan dette legges til grunn for den daglige produksjonen av operativitet, maskulinitet og fellesskap i gruppen.

Kapittel 2

Feltarbeid og metode

“Du kunne faktisk vært med i laget vårt du! Du har jo nesten like sjuk humor som oss, virker bare litt mer sofistisert når du åpner kjeften.”

Even

Både min praktiske og teoretiske tilnærming til feltet kan forstås som nært forbundet med den *preanalytiske*¹⁷ oppfatningen jeg har lagt til grunn for mitt valg av forskningsfelt¹⁸. Gjennom min egen militærtjeneste har jeg utviklet en spesiell interesse og forståelse for de sosiale og kulturelle forhold som knytter seg til operativ infanteri- og jegertjeneste, samt gruppedannelser i mindre militære enheter. I første omgang mener jeg at dette har påvirket min avgjørelse om å benytte meg av min egen kropp som metodisk redskap. Dette har jeg opplevd som avgjørende, både for min tilgang til feltet og min mulighet til å sette meg inn i informantenes egen virkelighet.

Å studere et felt som i stor grad korresponderer med min egen erfaring stiller eksplisitte krav til meg, både som observatør og deltaker. Gjennom min konkrete kroppslige deltakelse har jeg blant annet blitt konfrontert med en rekke av de samme kroppslige utfordringene som informantene selv opplever til daglig. De praktiske utfordringene jeg her har blitt konfrontert med, har igjen bidratt til å synliggjøre en rekke metodiske og etiske problemstillinger som jeg igjen har funnet det nødvendig å besvare analytisk. Det samme gjelder ikke minst den rollen jeg har gått inn i ved å følge en gruppe soldater som opererer som væpnede aktører i en militær konflikt. På

¹⁷ Wadel (1991) benytter seg av dette begrepet for å redegjøre for antropologens egen subjektive tilnærming til feltet, og de personlige interessene og motivasjonene han mener man som forsker legger til grunn for valg av tema og fokus.

¹⁸ Selv gjennomførte jeg utskrevet befalskurs, med spesialkurs som kystjeger, ved Befalskolen for Kystartilleriet, Oscarsborg Festning høsten 1999 og gjennomførte plikttjeneste som patruljefører for kystjeger/opplæringstroppen ved Trondenes Øvingsavdeling i Harstad frem til juni 2000. Fra august 2000 til juni 2001 var jeg engasjert som kyststormlagfører ved Hysnes Øvingsavdeling i Rissa.

denne måten kan denne teksten også leses som en analytisk tilnærming til den antropologiske metoden i seg selv.

I dette kapitlet vil jeg gjøre rede for de sentrale metodiske valgene jeg har gjort underveis og hvilke vurderinger jeg har lagt til grunn for disse. I tillegg vil jeg redegjøre for hvordan dette har påvirket min evne til å delta, observere og analysere feltet som antropolog.

Tilnærming til feltet

For å kunne gjennomføre et feltarbeid blant soldater i en norsk militær avdeling har jeg vært avhengig av et *formelt innpass* i den militære organisasjonen. Dette skjedde ved at jeg sendte en formell søknad til Forsvarsdepartementet, der jeg gjennom min prosjektskisse bad om praktisk støtte til gjennomføring av feltarbeid ved en operativ militær avdeling i Norge. I sin behandling stilte Forsvarsdepartementet seg positive til denne søknaden som de, sammen med sin anbefaling, sendte videre til Forsvarsstaben¹⁹. Anbefalingen ble begrunnet med at min forskning ville bidra til departementets egen intensjon “om mer forskning på personell i Forsvaret generelt, og spesielt forskning på kultur, mangfold og kjønnsperspektiv”. I tråd med dette stilte også Forsvarsstaben seg positive til mitt prosjekt og henviste meg videre til ledelsen ved Telemark Bataljon, som sa ja til å ta meg imot. Her ble jeg også innvilget praktisk støtte til gjennomføringen av feltarbeidet, i form av gratis kost, losji og nødvendig militært utstyr.

Ut over det formelle innpasset har jeg imidlertid også vært avhengig av et *uformelt innpass* i det sosiale fellesskapet i troppen. De første ukene av feltarbeidet la jeg derfor eksplisitt vekt på å utvise åpenhet omkring prosjektet og min rolle som observatør overfor soldatene så vel som ledelsen ved avdelingen. Dette opplevde jeg som et nødvendig grep for å skape tillit og forståelse blant informantene og samtidig å unngå usikkerhet knyttet til min tilstedeværelse. Spesielt forstod jeg dette som avgjørende, ettersom min deltakelse i utgangspunktet ikke var ønsket av informantene selv, men ble pålagt troppen i form av en ordre fra bataljonsledelsen. Siden bataljons- og troppsledelsen her fungerte som *portvakter* (Fangen 2004:63) og

¹⁹ Den øverste administrative ledelsen i Forsvaret.

i praksis styrte min konkrete tilgang til feltet, så jeg det også som nødvendig å etablere en tett og åpen dialog med disse omkring mine metodiske strategier.

Allerede i løpet av min andre dag på Rena ble jeg presentert for laget jeg etter planen skulle følge det neste halvåret. Jeg ble imidlertid raskt gjort oppmerksom på at min største metodiske utfordring var at jeg ikke var en del av den styrken som skulle reise til Afghanistan, og derfor ikke kom til å bli gitt noen reell funksjon i laget²⁰, noe som satte meg utenfor den sosiale samhandlingen. Først og fremst skyldtes dette lagføreren som selv ønsket å plassere meg i en mer passiv observatørrolle fremfor å la meg være aktivt tilstede under tjenesten²¹.

I samtale med troppsledelsen lot jeg meg derfor overføre til et annet lag, der lagføreren allerede hadde gitt uttrykk for at han i større grad var villig til å inkludere meg i tjenesten. Selv om jeg heller ikke her ble gitt noen reell funksjon, gav dette en større tilgang til den sosiale samhandlingen, hvilket igjen bidro til å øke mitt eget militære kunnskaps- og ferdighetsnivå. Dette gjorde det igjen lettere for meg å ta aktivt del i tjenesten uten at informantene opplevde at jeg var til hinder for utdannelsen.

Ved å betrakte min egen kropp som medium for deltakelse, har jeg i stor grad forsøkt å følge den daglige tjenesten i troppen i samme grad, og på samme vilkår, som soldatene, så langt dette har fremstått som mulig og hensiktsmessig. Som følge av dette har jeg også lagt vekt på å tilegne meg den samme grunnleggende militærfaglige kunnskapen som soldatene selv var avhengige av for å kunne delta. Her opplevde jeg min egen *situerte militærfaglige kunnskap* som en viktig ressurs.

I første omgang gjaldt dette den operative treningen, som på flere områder samsvarte med min egen militærfaglige utdanning. Samtidig bidro min egen erfaring til at jeg på forespørsel fra informantene var i stand til å påta meg oppgaven som markør²², sjåfør, fotograf, sambandsmann og sikkerhetskontrollør under skyteøvelser. På denne måten var jeg i stand til å opparbeide meg en relevant funksjon i laget og troppen også de gangene det ikke var mulig eller hensiktsmessig

²⁰ I løpet av feltarbeidet skjedde dette også med flere soldater som av ulike grunner ikke var tiltenkt noen rolle i QRF-styrken og derfor ble satt ut av tjenesten.

²¹ Mot slutten av feltarbeidet gav denne lagføreren selv uttrykk for at han meget motvillig hadde tatt meg imot i laget, og for det meste opplevde at jeg gikk i veien for treningen.

²² En markør simulerer rollen som fiende eller sivil aktør under trening og øvelser.

å følge soldatene eksplisitt. Etter hvert gav denne deltakelsen meg en relativt ubegrenset tilgang til den daglige samhandlingen i troppen.

Min tilnærming til feltet innebar også at jeg måtte benytte meg av den samme uniformelle utrustningen som informantene. Dette var nødvendig av praktiske årsaker, ettersom tjenesten gjorde det lite hensiktsmessig å benytte seg av egne private klær. Samtidig ble dette også for meg en symbolsk handling der jeg kunne gi uttrykk for respekt og solidaritet overfor informantene og det yrkesvalget de selv hadde gjort.

Jeg valgte imidlertid å beholde enkelte symbolske kjennetegn som skilte meg fra informantene. Mens soldatene i troppen bar avdelingens olivengrønne beret, fant jeg det selv hensiktsmessig å benytte meg av den marineblå bereten jeg brukte da jeg tjenestegjorde i Sjøforsvaret. Jeg valgte også å beholde mine gradstinksjoner fra Sjøforsvaret, hvilket markerte et skille både til styrken som Hæraddeling og til grenaderene som vervede mannskaper²³. Selv om jeg ellers bar den samme militære utrustningen som informantene bidro dette til å synliggjøre en kulturell og identitetsmessig avstand mellom meg og informantene, uten at jeg i for stor grad tok avstand fra tjenesten, militærlivet og soldatenes egen virkelighetsforståelse.

Min fortid som befal viste seg imidlertid ikke å utgjøre et problem, ettersom min egen militærfaglige kompetanse ikke hevet seg over soldatenes utdanningsnivå. Fordi jeg heller ikke hadde noen formell funksjon i laget, ble jeg heller ikke tilskrevet status som overordnet.

Til tross for uniformen la jeg imidlertid vekt på å ikke overkommunisere min militære fortid. Dette forstod jeg som nødvendig både for å tydeliggjøre min rolle som forsker men også for å uttrykke ydmykhet i forhold til mitt eget militære ferdighetsnivå. Samtidig gjorde uniformen det lettere for meg å være åpen omkring min egen militære fortid og den preanalytiske forståelsen jeg la til grunn for min tilstedeværelse. Dette forstod jeg igjen som avgjørende for å etablere og bevare et gjensidig tillitsforhold til informantene.

I begynnelsen av feltarbeidet ble det rettet stort fokus på min rolle som student og min tilknytning til akademia fra informantene. Som følge av dette ble jeg mer eller

²³ Fenrik er laveste offisersgrad og felles for alle våpengrenene. I Sjøforsvaret er distinksjonen formet som en enkel stripe med en løkke på. I Hæren og Luftforsvaret er fenrikdistinksjonen formet som en femkantet stjerne. Grenaderdistinksjonen består av to grener med blader på som former en vinkel som peker oppover.

mindre ufrivillig tilskrevet rollen som *smartingen* og *mastergradsstudenten*. Få av informantene var imidlertid klar over hva jeg studerte eller hva et antropologisk forskningsarbeid innebar. Innledningsvis la jeg derfor vekt på å redegjøre for dette overfor informantene. Dette førte også til økt tillit og forståelse hos den enkelte informant, og gjorde lettere for meg å ivareta mine etiske forpliktelser som student og observatør.

Regelmessig ble jeg også konfrontert med negative stereotypier og karakteristikk som følge av min tilknytning til Oslo, Universitetet og Blindern. Selv om jeg for det meste ble plassert utenfor disse karakteristikkene, bidro disse holdningene allikevel til å synliggjøre en generell skepsis til meg som utenforstående observatør og representant for det mange forstod som en vedvarende og påtrengende anti-militær diskurs, rettet mot dem selv og det norske initiativet i Afghanistan.

Utvalg

I denne oppgaven vil jeg forholde meg til det laget og de soldatene jeg fulgte tettest under feltarbeidet. Denne gruppen består av om lag femten personer og har i praksis fungert som mine hovedinformanter gjennom feltarbeidet. Det har imidlertid ikke vært praktisk mulig for meg å følge de samme informantene kontinuerlig gjennom hele perioden. Delvis skyldes dette at jeg undervis i feltarbeidet fant det hensiktsmessig å bytte lag, delvis skyldes det at mye av utdanningen fant sted uten at laget eller troppen opererte samlet.

I løpet av feltarbeidet har jeg blitt kjent med en rekke aktører også utenfor laget og troppen. I den grad disse aktørene har stått frem som en del av mine hovedinformanters daglige sosiale nettverk, har jeg også valgt å integrere disse i analysen. Dette omfatter også enkelte av de kvinnelige grenaderene og offiserene i avdelingen. På denne måten har både avdelingens formelle organisatoriske skillelinjer og soldatenes uformelle sosiale nettverk bidratt til å forme mitt utvalg.

Gjennom analysen vil jeg både forsøke å synliggjøre de sosiale og kulturelle forholdene som synes representativt for utvalget som helhet, men også de individuelle variasjonene og tilpasningene som finner sted lokalt. Ved å synliggjøre de forholdene som synes avgjørende for aktørenes subjektive bidrag til de kollektive

meningsdannelsesprosessene i gruppen, velger jeg også å forstå min analyse som en komparativ og holistisk tilnærming til feltet. Jeg velger dermed å følge Barth (1999) som gjennom sin komparative tilnærming til egne casestudier velger å fokusere på feltets indre signifikante variabler, for således å avdekke de særegenhetene han ønsker å plassere.

Som norske soldater representerer de informantene jeg har fulgt kun et lite segment av en stor militær organisasjon med flere tusen ansatte. De ulike våpengrenene og avdelingene underlagt Forsvaret forvalter et bredt spekter av oppgaver og opererer på svært ulike måter under meget forskjellige forhold. Jeg vil i denne oppgaven fokusere på en liten gruppe soldater, tilknyttet en bestemt tropp i et bestemt kompani, og underlagt en spesiell avdeling innenfor Hæren.

I dette perspektivet velger jeg å karakterisere informantgruppen gjennom tre sentrale forhold; profesjonaliteten, oppdraget og operativiteten. I første omgang velger jeg å forstå profesjonaliteten som avgjørende for representasjonen av kjønn. Ettersom Telemark Bataljon verver sine soldater fra vanlige vernepliktsavdelinger, består rekrutteringsgrunnlaget hovedsakelig av menn. Totalt består Forsvaret i dag av om lag 93 prosent menn (Forsvarsnett 2008b), mens det i bataljonen utgjør rundt 98 prosent. Av 12 kvinner i bataljonen var fem ansatt i operative stillinger. I de mekaniserte infanterikompaniene var de operative stillingene utelukkende fylt av menn. Videre ser jeg profesjonaliteten som avgjørende for soldatenes alder, som generelt befinner seg høyere enn blant vanlige vernepliktige²⁴. Som vervede soldater kan profesjonaliteten også forstås som styrende for soldatenes generelle motivasjon for deltakelse. At den enkelte soldat i tillegg betrakter soldatrollen som en profesjon, påvirker også relasjonen mellom mannskapene og befalet, som generelt fremstår som mer egalitært enn i en vernepliktsavdeling.

Den mekaniserte infanteritjenesten kan samtidig sies å spille en avgjørende rolle, ettersom denne tjenesten generelt fremstår som meget fysisk og psykisk krevende. I tillegg fremstår troppen som svært mobil, hvilket påvirker den generelle måten å operere på. I denne sammenheng kan oppdraget også sies å spille en avgjørende rolle, ettersom informantene bevisst har valgt å søke seg til en internasjonal beredskapsstyrke som regelmessig tildeles skarpe oppdrag i utlandet.

²⁴ I bataljonen var gjennomsnittsalderen 24 år, i troppen og avdelingen jeg fulgte var den noe lavere.

En rekke av de forholdene jeg berører i denne oppgaven vil kunne oppleves som representative også for soldater tilknyttet andre militære avdelinger utenfor Telemark Bataljon. Jeg vil imidlertid ikke å foreta generaliseringer ut over den avdelingen, troppen og laget jeg har vært en del av, og som jeg presenterer i denne teksten. Selv velger jeg å forstå denne analysen som en *intensiv* tilnærming til et empirisk felt som i liten grad tidligere har vært berørt av uavhengig antropologisk forskning.

Deltakende observasjon

For å ta det antropologiske metodiske kravet om deltakelse på alvor, har jeg forsøkt å legge eksplisitt vekt på egen kroppslig deltakelse som en metodisk strategi. Dette valget har imidlertid ført med seg en rekke utfordringer og dilemmaer.

Selv opplevde jeg de kroppslige kravene soldatene ble stilt overfor som svært utfordrende. I perioder innebar dette også at jeg hadde problemer med å opprettholde eget fokus på observasjonen. I begynnelsen av feltarbeidet valgte jeg, der dette var nødvendig, å prioritere deltakelsen fremfor aktivt observasjon, da jeg forstod dette som avgjørende for relasjonsbyggingen. I andre situasjoner gikk treningen imidlertid så kraftig ut over min egen helsetilstand at jeg selv måtte trekke meg ut av tjenesten grunnet sykdom og skade. Til tross for dette valgte jeg å opprettholde min aktive deltakelse i troppen gjennom store deler av feltarbeidet, ettersom jeg ved å melde meg ut av den aktive tjenesten også opplevde å distansere meg fra den daglige samhandlingen.

Ved å plassere meg selv som en del av feltet, forsøkte jeg også å gripe soldatenes virkelighet på samme måte som informantene selv. Csordas mener antropologen gjennom sin deltakelse er avhengig av å erfare den virkeligheten de studerer med sine egne kropper (1999:184). Okely fremhever likeledes at antropologisk deltakelse ikke bare kan forstås som en intellektuell disiplin, men også handler om å ta del i informantens livsverden gjennom egen deltakelse, interaksjon og levd erfaring (1992:3). Ved å ta for meg kroppen som analytisk begrep, velger jeg dermed også å følge Cohen, som understreker at man som antropolog er avhengig av å synliggjøre hva symbolene betyr for medlemmene av det fellesskapet man velger å følge (1985:20).

Selv opplevde jeg at denne eksplisitte deltakelsen gjorde det mulig for meg å sette meg inn i soldatenes egen livssituasjon på en meget konkret og samtidig intuitiv kroppslig måte, for eksempel i situasjoner der min egen aktive deltakelse innebar at jeg selv ble konfrontert med de fysiske og psykiske påkjenningene informantene selv ble utsatt for gjennom tjenesten. Ved å selv gjøre meg avhengig av støtte og hjelp fra informantene rundt meg, utviklet jeg også en økt forståelse for kroppens symbolske betydning som operativt redskap. Det at det planlagte oppdraget i Afghanistan bidro til at jeg i perioder selv ble plassert utenfor samhandlingen, bidro også til å synliggjøre det internasjonale oppdragets symbolske og distinksjonelle verdi.

Som en følge av arbeidstiden fikk jeg kun unntaksvis anledning til å følge informantene utenom jobb. Dette ble også forsterket av at mange bevisst søkte seg bort fra kollegaene de gangene de hadde fri. Den felles samhandlingen som fant sted utenfor arbeidstiden foregikk som oftest i *Salongen*. Salongen fungerte som fritidsmesse for grenaderer og befal²⁵ og var åpen to til tre dager i uka. Som følge av aktivitetsnivået i troppen kunne det imidlertid gå flere uker mellom hver gang soldatene hadde anledning til å møtes her.

En viktig dimensjon ved samhandlingen som her fant sted var konsumering av alkohol. Selv tok jeg som regel aktivt del i drikkingen, selv om jeg ofte forsøkte å begrense inntaket av hensyn til observasjonsevnen. Douglas (2003) tar selv i bruk begrepet *constructive drinking for å vise hvordan* drikking av alkohol kan fremstå som en meningsfull aktivitet i den grad den bidrar til å synliggjøre identitetsproduksjon og meningsdannelse blant aktørene. Selv forstod jeg dette også som avgjørende for den metodiske tilnærmingen til informantene.

I løpet av feltarbeidet utviklet jeg også personlige vennskskapsforhold til flere av soldatene i troppen. Tilliten jeg møtte gjennom disse relasjonene førte igjen til at jeg selv fikk dypere innsikt i informantenes egen livssituasjon og de utfordringene de til daglig møtte gjennom tjenesten. Den personlige kontakten med informantene bidro også til at jeg mottok verdifull kritikk i forhold til min egen deltakelse, hvilket igjen hjalp meg til å reflektere aktivt rundt min egen rolle som deltaker, observatør og kunnskapsprodusent.

Ut over dette utviklet jeg også et relativt sterkt tillitsforhold til ledelsen i troppen og avdelingen. I første omgang bidro dette til å gi meg et utvidet handlingsrom som

²⁵ Militære fritidsmesser er normalt ikke åpne for mannskaper som avtjener førstegangstjeneste.

jeg kunne bevege meg relativt fritt innenfor. Tilliten jeg opparbeidet meg hos bataljonsledelsen var også avgjørende for at jeg mot slutten av feltarbeidet ble tilbudt å følge informantene en kortere periode i Mazār-e Sharīf.

At jeg selv befant meg innenfor samme kjønns- og alderskategori som informantene, opplevde jeg samtidig som konstruktiv for metoden. I første omgang velger jeg her å forstå min egen militærfaglige utdannelse som en dimensjon ved min egen kjønnete kropp²⁶. Samtidig opplevde jeg at min egen *kjønnete situerte kunnskap* (Haraway 1988:581) som mann gjorde det lettere for meg å ta del, og identifisere meg med, den indre identitets- og meningsproduksjonen som fant sted i troppen. Dette gjaldt spesielt den delen av meningsdannelsen som knyttet seg til informantenes kjønn og seksualitet. Alderen var også utslagsgivende for at jeg i en rekke sammenhenger opplevde å dele informantenes personlige sosiale og kulturelle preferanser, interesser og motivasjoner. Begge disse forholdene bidro også til at jeg i svært stor grad kunne ta del i samhandlingen uten selv å påvirke feltet.

Min egen nærhet til feltet ble samtidig forsterket av den eksplisitte deltakelsen jeg la til grunn for min observasjon. Dette opplevde jeg til gjengjeld også som en metodisk utfordring, ettersom jeg ved å ta del i treningen ved flere anledninger også lot meg rive med emosjonelt av de øvelsesscenarioene som utspilte seg underveis. I tråd med Foucault (1999) kan jeg her delvis forstås som en integrert del av den samme operative og militære diskursive jeg velger å studere. Howell og Melhus viser her til at det antropologiske forskningsfelt tradisjonelt har hvilt på oppfatningen om *radikal annerledeshet*, og at antropologen gjennom feltarbeidet må forflytte seg geografisk for å la seg utfordre av møte med "de andre" (Howell og Melhuus 1994:16). Frøystad (2003) argumenterer på sin side for at radikal forflytning ikke nødvendigvis er en forutsetning for å oppleve slik annerledeshet, og at det er fullt mulig å produsere antropologi også innenfor sitt eget samfunn. Selv fremhever hun den metodiske tilnærmingen her som avgjørende. På grunn av den *hjemmeblindheten* min egen bakgrunn her representerer, har jeg således gjennom hele feltarbeidet valgt å legge vekt på å tilstrebe en *naiv tilnærming* til feltet. I tråd med Frøystad (2003:50) og Wadel (1991:79) har jeg på denne måten forsøkt å

²⁶ Selv om kvinner i dag også velger å utdanne seg i Forsvaret er det liten tvil at kjønn for min egen del var utslagsgivende for at jeg selv ble innkalt til førstegangstjeneste, og for at jeg videre valgte å utdanne meg til befal.

problematisere og overskride de kategoriene jeg, i likhet med mine informanter, har blitt plassert innenfor.

Imidlertid opplevde jeg på flere måter at det sosiale fellesskapet jeg tok del i representerte åpenbare skiller til det sosiale fellesskapet jeg selv var en del av som soldat, dette til tross for min egen militærfaglige bakgrunn. Disse forskjellene knyttet seg spesielt til informantens status som grenaderer og den internasjonale deltakelsen. Gjennom disse møtene har jeg imidlertid rukket å utvikle en bredere og mer helhetlig forståelse for organisasjonen, den militære virksomheten og menneskene som forvalter denne. Samtidig har dette møtet tvunget meg til å reflektere aktivt rundt min egen representasjon som antropolog.

I oppgaven har jeg lagt vekt på å synliggjøre meg selv gjennom den empirien jeg presenterer, for på denne måten å gjøre rede for min egen posisjon som deltaker, observatør og fortolker.

Datainnsamling

Datamaterialet jeg bygger denne analysen på er hovedsaklig samlet inn ved bruk av deltakende observasjon og består av ulike former for samhandlingsdata, produsert gjennom tjenesten og den felles aktiviteten i laget og troppen. Det meste av dette materialet er nedtegnelser av daglige rutiner og uformelle samtaler mellom informantene, situasjoner som har oppstått under tjenesten eller i forbindelse med aktiviteter etter jobb.

I tillegg til dette har jeg benyttet meg av sekundære kilder som avisartikler, nyhetsinnslag og dokumentarprogrammer på fjernsyn der mine informanter har vært direkte eller indirekte involvert. Jeg har også hentet informasjon fra Forsvarets og Telemark Bataljons egne internettsider og informasjonshefter samt norske militære tidsskrifter.

Innsamling av egne data har hovedsaklig blitt gjort i form av feltnotater. Gjennom hele feltarbeidet førte jeg daglige *scratch notes* (Sanjek 1990:42) fortløpende under tjenesten, så langt det var praktisk mulig. I utgangspunktet var notatskrivingen noe jeg prøvde å gjøre i det skjulte, uten å forstyrre samhandlingen mellom informantene, men dette viste seg ofte vanskelig ettersom tjenesten i perioder forutsatte at jeg oppholdt meg i umiddelbar nærhet til informantene over

flere døgn i strekk, ikke engang avbrutt av eventuelle toalettpauser. Jeg så meg derfor tidlig i prosessen nødt til å ta frem notatblokken også i situasjoner der informantene var til stede. Dette opplevde jeg imidlertid som relativt uproblematisk ettersom informantene raskt utviklet et fortrolig forhold til både observatørrollen og notatskrivingen min. I mine utfyllende feltnotater har jeg også lagt vekt på å føre personlige *headnotes* (Sanjek 1990:40) parallelt med mine direkte feltnotater.

Anonymisering og etiske problemstillinger

Min metodiske tilnærming til feltet har bidratt til å synliggjøre en rekke etiske og moralske problemstillinger som jeg har sett meg nødt til å forholde meg til både underveis i feltarbeidet og gjennom arbeidet med denne oppgaven.

I første omgang knytter dette seg til den voldstrusselen som rettes mot soldatene som medlemmer av en militær organisasjon og aktive deltakere i en internasjonal væpnet konflikt. Nordstrom (2004:56) understreker at antropologen ved å følge soldater i strid har et særskilt ansvar for å ivareta informantenes sikkerhet. Først og fremst opplevde jeg dette som et problem under oppholdet i Mazār-e Sharīf. Under denne delen av feltarbeidet inntok jeg dermed bevisst en mer passiv observatørrolle ettersom jeg ved å delta aktivt i tjenesten risikerte å sette meg selv i situasjoner der jeg kunne bli tvunget til å ta aktivt del i konkrete voldshandlinger²⁷ (Broch 1996).

Indirekte opplevde jeg deltakelsen også som et problem i forhold til utdannelsen som fant sted i Norge før avreise. I første omgang opplevde jeg det som en utfordring å veie min egen deltakelse opp imot informantenes militære utdanning. Gjennom hele feltarbeidet har soldatene i troppen drevet aktiv trening til et skarpt militært oppdrag der de selv har vært avhengige av å kunne ivareta sin egen og andres sikkerhet gjennom reelle voldskonfrontasjoner. I fare for å forstyrre informantenes utdanning har jeg derfor gjennom hele feltarbeidet vært varsom med å trenge meg på tjenesten i situasjoner der informantene ikke selv har invitert meg med. Jeg så meg også nødt til å begrense min egen deltakelse i situasjoner der jeg

²⁷ I tråd med de sikkerhetsbestemmelsene informantene selv var underlagt valgte jeg under hele oppholdet å bære våpen til eget selvforsvar.

ikke selv følte meg trygg på mitt eget militærfaglige kunnskapsnivå, i og med at treningen ofte impliserte bruk av våpen og skarp ammunisjon.

Avdelingen krevde imidlertid at jeg ble sikkerhetsklarert i henhold til Forsvarets og avdelingens egne bestemmelser, på samme måte som mine informanter, før jeg ble gitt formelt innpass som observatør i avdelingen. Likeledes forpliktet jeg meg gjennom feltarbeidet til å forholde meg til avdelingens egne instruksjoner og sikkerhetsbestemmelser.

I løpet av feltarbeidet har jeg blitt oppsøkt av flere informanter som ønsket personlig råd og veiledning i forholdt til jobben eller problemer av mer privat karakter. Gjennom disse samtalene har jeg mottatt informasjon som jeg eksplisitt har blitt bedt om å holde fortrolig, og som derfor ikke vil bli behandlet i denne analysen.

Ut over dette opplever jeg anonymisering av informanter som den største etiske utfordringen. Også her berøres analysen av informantenes rolle som soldater og de sikkerhetskravene jeg har måttet legge til grunn for mine beskrivelser av enkeltsoldaten, laget, troppen og situasjonene disse har deltatt i. Denne anonymiseringen vanskeliggjøres samtidig av at Telemark Bataljon er en relativt liten og oversiktlig militær organisasjon, og at min tilstedeværelse i avdelingen i stor grad ble gjort kjent for bataljonenes ansatte under feltarbeidet. Spesielt gjelder dette i forhold til aktører som har vært en del av det kompaniet jeg har fulgt, og selv har vært vitner til flere av de situasjonene jeg her beskriver. Dette gjør det i tillegg vanskelig å anonymisere de større segmentære enhetene uten å samtidig se bort i fra det kontekstuelle rammeverket for analysen.

Nærheten til feltet innebærer også at jeg må ta høyde for at det jeg skriver vil være allment tilgjengelig for informantene selv og deres omgivelser. En fordel her er imidlertid at de fleste informantene ved ferdigstillingen av oppgaven har sluttet i avdelingen, og derfor ikke lar seg rekonstruere av aktører som ikke selv var direkte tilstede under feltarbeidet. Samtidig vil det som følge av bataljonens egne sikkerhetsbestemmelser være umulig for aktører utenfor avdelingen å rekonstruere feltet ut i fra den empirien jeg her beskriver.

I denne analysen vil jeg først og fremst anonymisere soldatene med navn. Ut over dette vil jeg la operatørene representere en felles informantgruppe. Generelt vil jeg operere med kompaniet som minste identifiserbare enhet. I den grad jeg refererer til informantenes militære grad eller funksjon vil dette være anonymisert. Det samme gjelder aktører som faller utenfor hovedinformantgruppen.

I tilfeller der jeg har benyttet meg av data som er gitt sin verdi i kraft av informantenes grad, stilling eller konkrete funksjon har jeg innhentet samtykke fra den enkelte. Der dette ikke har vært mulig, har jeg valgt å benytte meg av *idealtypiske konstruksjoner*, (Tymczuk 2005:29) for å kunne bruke sensitive opplysninger, uten at dette skal gå ut over den enkelte informant.

Denne oppgaven er underlagt Norsk Samfunnsvitenskaplig Datatjenestes krav personvern (Lovdata 2000). I tillegg har Forsvarstaben satt som krav at oppgaven min blir lest og godkjent i henhold til forsvarets gjeldende sikkerhetsbestemmelser før den offentliggjøres.

Kapittel 3

Den operative kroppen

“Kristian er en god soldat. Men hvis han ikke kunne gjort den jobben han gjør i laget like bra som han gjør det, så hadde det gått utover det sosiale. Du kan aldri bli en del av laget hvis du ikke samtidig kan gjøre jobben din der ute.”

Erlend

Som del av en profesjonell internasjonal militærstyrke setter Telemark Bataljon høye krav til sine ansattes *militære stridsevne*. For operatørene innebærer dette å kunne planlegge, forberede og gjennomføre praktiske oppdrag ute i den militære felten²⁸. Som følge av dette fremstår kroppen som et viktig og nødvendig arbeidsredskap for soldatene.

Med bruk av empiriske eksempler vil jeg vise hvordan soldatenes opplevelse av egen deltakelse ikke bare uttrykkes på et bevisst, rasjonelt og uttalt plan, men også gjennom den enkeltes symbolske tilnærming til sin egen intuitive, kroppsliggjorte erfaring. Samtidig vil jeg vise hvordan operatørene gjennom sin *operative kropp* står frem som forvaltere av en *operativ diskurs*, konstituert rundt oppdraget og den aktuelle tjenesten i laget og troppen. Gjennom denne diskursen bidrar soldatene til å konstruere en forståelse av sin egen militære enhet som et distinkt, kroppsliggjort fellesskap, atskilt fra det formelle militære fellesskapet og de øvrige operative enhetene i avdelingen.

Videre vil jeg argumentere for at soldatenes sosiale og kulturelle deltakelse ikke utelukkende begrenses av den formelle organisasjonelle tilknytningen til, men også av den enkeltes intersubjektive, identitetsmessige og symbolske tilnærming til, *det operative fellesskapet*. Dette vil jeg gjøre ved å nærme meg kroppen som symbolsk størrelse.

²⁸ Jeg skiller her mellom det antropologiske *feltet* og den militære *felten*.

Kroppen som redskap for kulturell deltakelse

Mauss hevder at kroppens bevegelser ikke kan forstås som naturlige handlinger, men som et resultat av tillærte og automatiserte *kroppslige teknikker* (1973:75). Han tar videre i bruk begrepet *habitus* for å beskrive hvordan disse kroppslige teknikkene blir formet og formidlet gjennom sosialt og kulturelt betinget praksis og deltagelse (1973:73). Selv forstår jeg operatørens kropp som et viktig arbeidsverktøy og et nødvendig redskap for den enkeltes kulturelle deltakelse.

“Sitt av, høyre!”. Chris roper for å overdøve bråket fra motoren. Han legger tyngden av kroppen mot bakluka og presser den opp. En etter en hopper vi ut av stridsrommet på CV’er²⁹. Utenfor har det sluttet og snø, men det blåser fremdeles kraftig i kastene. På utsiden gir Chris tegn til at laget skal følge ham. På rekke beveger vi oss mot den store sandvullen foran oss. Før vi begynner oppstigningen roper Chris, “MG venstre!”, og markerer med venstre arm hvor han vil ha maskingeværet. Laget grupperer raskt ut på linje.

Martin er MG-ener og bærer maskingeværet. Jeg er MG-toer og bærer sekken med ammunisjon. Etter seks timer bak i det trange stridsrommet er det bare så vidt jeg klarer å rette ut beina. Toppen er ikke mer enn fem meter over oss, men frosten har ennå ikke bitt tak i sanden. Underlaget gir etter når jeg prøver å sparke i fra. For hvert sted synker jeg dypere ned i den tunge og våte snøen. Et vindkast fyller luften med snø og hindrer sikten fullstendig. Foran meg kan jeg skimte Martin som bretter ut tofoten³⁰ på MG’en og planter den i snøen foran seg. Idet jeg når toppen gir Nordli troppen ordre om ild, og en vegg av kuler forlater høyden vi ligger på.

“Klikk!”, skriker Martin, for å overdøve skuddene rundt oss. Han har allerede tømt det første båndet med ammunisjon. Jeg trekker et nytt bånd opp fra sekken og rekker ham. Han legger det kjapt på plass, lukker toppdekselet og tømmer en ny byge inn i skogen foran oss. Ved siden av oss har Erlend satt seg opp i knestående. Han tar ladegrep på granatutskytningsrøret, og legger hodet på skakke for å sikte seg inn på målet. Så roper han “førtil! førtil!

²⁹ Emisk term for CV90 stormpanservogn.

³⁰ Tobent stativ som monteres under maskingeværet for å gi støtte under skyting.

førti!” og trekker av. Et hult dump lyder idet den lysende granaten forsvinner inn mellom trærne foran oss.

Angrepet varer bare noen minutter, før det røde lyset fra signalpistolen til Nordli skjærer mellom tretoppene. Fra andre enden av volden hører jeg Chris rope, “opprulling, høyre”. En etter en legger vi oss ned og sikrer våpnene, før vi åler oss baklengs ut av stillingen. Jeg og Martin blir liggende igjen å sikre resten av laget mens de trekker ned fra vollen. Tilbake i CV'en lukker Martin bakluka etter oss. Jeg lener meg tilbake i setet og hiver etter pusten. Gjennom bråket fra motoren hører jeg stemmen til Chris, “klart bak!”. CV'en setter seg umiddelbart i bevegelse.

Gjennom utdannelsen legger avdelingen stor vekt på å forbedre og vedlikeholde operatørenes militære stridsevne. Dermed blir soldatenes operative habitus avgjørende for den enkelte personlige ansettelsesforhold³¹. Dette kommer til syne allerede under opptaket av nye grenaderer, der avdelingen setter strenge krav til den enkeltes kroppslige tekniske ferdigheter og egenskaper.

Først og fremst knytter disse kravene seg til søkerens medisinske helsetilstand og generelle motoriske ferdighetsnivå³². I neste omgang må alle søkere gjennomgå en *grunnutdanning* innen stridsteknikk og våpenbruk, der de konfronteres med ulike militære mestringskrav. Disse mestringskravene knyttes i første rekke til soldatenes *enkeltmannsferdigheter*. Enkeltmannsferdighetene omfatter individuelle teknikker innen militære disipliner som bruk og vedlikehold av våpen, nærforsvar, kamuflasje, orientering, samband, sanitet og ABC³³-vern, og skal i prinsippet mestres av alle norske soldater som har fullført førstegangstjeneste. Videre retter treningen seg spesifikt mot den mekaniserte infanteritjenesten og jobben operatørene skal utføre i sine respektive tropper og lag. I forbindelse med denne utdannelsen gjennomfører avdelingen militære *mestringsøvelser* der nye soldater testes i evnen til

³¹ Både under opptaket og gjennom hele ansettelsesperioden står avdelingen fritt til å avskjedige eller sette soldater ut av den operative tjenesten, dersom de ikke tilfredsstillter de militære utdanningskravene. Dette hendte flere ganger i løpet av feltarbeidet.

³² Under opptaket må hver enkelt soldat gjennom en medisinsk helsesjekk. I tillegg testes den enkelte i øvelser som 3000 meter baneløp, syv kilometer terrengløp med pakning, sittups, pushups og hangups. Avdelingen setter også krav til soldatenes generelle svømmeferdigheter.

³³ Emisk forkortelse for atom-, biologisk- og kjemisk krigføring.

å håndtere tunge fysiske belastninger, psykisk stress og mangel på mat og søvn over en lengre tidsperiode.

Selv opererer soldatene med begrepet *mestring*, som de knytter til den type tjeneste de utsettes for under mestringsøvelsen. For å forstå omfanget av de kroppslige kravene soldaten stilles overfor, velger jeg imidlertid å la mestringsbegrepet omfatte alle de kroppslige kunnskaper og ferdigheter som forstås som avgjørende for operatørens evne til å fylle sin funksjon i laget. Gjennom opptaket, grunnutdanningen og den videre militære utdannelsen konfronteres soldatene daglig med ulike trenings- og øvelsesscenarioer der mestringskravet står sentralt. Disse kravene innebærer i praksis at soldatene må kunne mestre alt fra enkle individuelle ferdigheter til komplekse samhandlingsmønstre og avanserte teknologiske installasjoner.

Fordi de kroppslige teknikkene tilegnes gjennom kulturelt betingede praksiser mener Mauss også at den kroppslige habitusen gis sin egen genuine form. Selv mener han dette kommer til syne i måten britiske og franske soldater han kjempet samme med under 1. verdenskrig praktiserte ulike former for kroppslige teknikker når de utførte de samme militære eksersisene (1973:71).

Gjennom min egen militærfaglige utdanning behersket jeg de mest elementære ferdighetene innen våpenbruk, stridsteknikk og kommunikasjon. De kroppslige kravene jeg selv møtte i laget fremstod imidlertid ofte som problematiske fordi jeg selv ikke hadde noen erfaring med disse. Denne opplevelsen delte jeg også med Eivind, som selv hadde bakgrunn fra Sjøforsvaret:

“Det var litt kjipt i starten, når alt var nytt, da var jeg ganske blank på det de andre dreiv med og følte meg litt utafør, men etter litt trening gikk det faktisk ganske greit. Det er jo bare en annen måte å bruke kroppen på. Nå tenker jeg ikke lenger på det.”

I tråd med Mauss ser jeg på soldatenes *operative habitus* som en form for lokal kulturell kunnskap, utviklet gjennom den enkelte soldats militære utdanning i Telemark Bataljon og ved andre militære avdelinger. Den operative habitusen er i varierende grad delt av andre operative avdelinger innenfor Hæren og Forsvaret, og er samtidig mer eller mindre spesiell for laget, troppen og kompaniet der den praktiseres.

Drillen som modell for kroppslig inkorporering

Mauss (1973) hevder at gjentatt repetisjon og treningen på bestemte bevegelser gjør at de kroppslige teknikkene nedfelles i kroppen som en ubevist og intuitiv form for kunnskap. Samtidig forstår han tilegnelse av denne kunnskapen som en forutsetning for individets kollektive deltakelse.

Blant soldatene formaliseres og standardiseres den operative habitusen gjennom militære treningsmodeller kalt *driller*. Drillen kan forstås som et forenklet handlingsskjema, definert og avgrenset gjennom det operative mestringskravet. Den har til hensikt å internalisere den kroppslige kunnskapen intuitivt hos den enkelte deltaker, slik at de operative teknikkene i størst mulig grad fremstår som automatiserte og forutsigbare praksiser.

Selv fikk jeg erfare virkningen av denne type trening første dagen på Rena. Da jeg startet mitt feltarbeid var det over seks år siden jeg selv hadde avsluttet min tjeneste i Forsvaret. Jeg var derfor usikker på hvorvidt jeg var i stand til å beherske de kroppslige teknikkene jeg en gang hadde lært som soldat, ettersom jeg ikke kunne gjøre rede for disse verbalt. Umiddelbart etter at jeg fikk utlevert min personlige AG-3 tok jeg derfor denne med på pusserommet for å se om jeg husket drillen for atskillelse og sammensetning³⁴. Først ble jeg stående å studere våpenet mens jeg lurte på hvor jeg skulle begynne. Til tross for at jeg har utført denne drillen flere hundre ganger tidligere, også i blinde, var overraskelsen allikevel stor da jeg oppdaget at hendene mine begynte å jobbe på egenhånd. Del for del plukket jeg våpenet fra hverandre uten at jeg var i stand til å reflektere over mine egne bevegelser. I løpet av feltarbeidet opplevde jeg denne automatikken også i en rekke andre situasjoner der min egen deltakelse forutsatte bruk av kroppslige teknikker jeg selv har lært flere år tidligere.

Connerton (1989) tar i bruk begrepet *inkorporerende praksiser*³⁵ for å forklare hvordan kulturelle kunnskaper formes og nedfelles intuitivt i menneskets hukommelse som en form for kroppslig erfart praksis. Han benytter seg videre av begrepet *levende modeller* for å beskrive hvordan mennesket gjennom praktisk

³⁴ En AG-3 består av 12 hoveddeler, som i henhold til drillen for atskillelse og sammensetning må plukkes fra hverandre for rutinemessig puss og vedlikehold.

³⁵ Han skiller her mellom inkorporert og innskrevet praksis. Innskrevet praksis er handling som dokumenteres gjennom tekst, lyd og bilder og dermed eksisterer og læres uavhengig av aktivt kroppslig deltakelse.

tilstedeværelse og deltakelse inkorporerer bevegelsene intuitivt. Dette forstår han igjen som en form for *kollektiv* kroppslig hukommelse (1989:72).

Den operative habitusen kan videre forstås som et resultat av operatørens *felles sosiale minne* (Connerton 1989:3), formet og tilpasset av militære styrker gjennom generasjoner med gjentatt trening, øvelser og skarp strid. Ved å modifisere og tilpasse drillene bidrar operatørene til å reprodusere et system av kollektiv kroppslig hukommelse, og en sterkt etablert organisasjons- og bedriftskultur der kravet om kroppslig deltakelse fremstår som det styrende prinsippet.

I Telemark Bataljon tilstrebes den kollektive mestringen på flere nivåer. I første omgang tar drillene utgangspunkt i makkerparet, gjengen og lagets samhandlingsevne. I neste omgang koordineres lagenes bevegelse i forhold til hverandre, samt de andre troppene og kompaniene.

De vanligste samhandlingsdrillene kan plasseres i kategorien *ild og bevegelse*. Denne type samhandling innebærer at soldatene forflytter seg strategisk og taktisk i terrenget samtidig som de avgir ild mot et gitt mål. Videre oppnår soldatene å kunne bevege seg nærmere eller bort fra målet uten at fienden får anledning til å skyte tilbake, ved å avgi *nedholdene ild* samtidig som de forflytter seg. Gjennom treningen driller soldatene på ulike driller for angrep, tilbaketrekning, bakhold, ildoverfall, bevegelse med kjøretøy, og strid i bebygde område (SIBO). All trening søker å effektivisere de individuelle og kollektive bevegelsene.

I tråd med Merleau-Ponty (1994) velger jeg å forstå de kollektive drillene som intersubjektive treningsmodeller, der soldatene gjennom felles tilnærming til mestringskravet også tilegner seg en felles forståelse for tjenesten, oppdraget og drillen. Som følge av den enkeltes kroppslige erfarte og tilegnede forståelse for kollegaenes bevegelser og handlinger muliggjøres også en form for intersubjektiv samhandling der soldatene ubevisst og instinktivt er i stand til å operere sammen som lag.

Et skarpt angrep eller en tilbaketrekning kan i en skarp situasjon måtte gjennomføres over store avstander og i kupert og uoversiktlig terreng. Den fysiske og mentale belastningen på soldatene kan derfor være stor. Automatiseringen av de militære teknikkene har derfor til hensikt å sørge for at operatørene mestrer de grunnleggende bevegelsene også der situasjonen krever at den enkelte vier sin oppmerksomhet til strategiske og taktiske forhold på stedet. Standardiseringen av kunnskapen blir også forstått som nødvendig for at det enkelte lagsmedlem skal

kunne bevege seg forutsigbart og i samsvar med resten av laget, hvilket igjen forstås som avgjørende for den kollektive stridsevnen. En av de som understreket dette var Geir:

“I dag har vi drilla så lenge at jeg tror jeg spyr! Vi drilla seriøst til alle var dritt lei. Men nå bør det i alle fall sitte. Det er faktisk den eneste måten vi kan være sikre på at vi får til jobben vår når det faktisk smeller. Da kan vi ikke stå og lure på hva den andre driver med. Sånn som dette burde vi gjort mye mer av!”

Den praktiske utførelsen av drillene må hele tiden tilpasses mer eller mindre uforutsigbare og omskiftelige forhold på stedet. Mye av treningen impliserer derfor en kompleks og improvisert bruk av en rekke individuelle og kollektive driller, satt sammen på stedet, for best å kunne imøtekomme lagets taktiske og strategiske fremrykning.

Under operasjonene bidrar støy fra våpen, høyt stressnivå, og bruk av hørselsvern samtidig til å vanskeliggjøre kommunikasjonen mellom soldatene. Gjennom drillen tilstreber soldatene derfor også å effektivisere den verbale kommunikasjonen i laget. Ved å benytte seg av standardiserte en- og tostavelsesord blir det operative språket i første omgang forsøkt avgrenset til det som oppfattes som absolutt nødvendig. Samtidig benytter soldatene seg av sin fonetiske stemmekraft for å bli hørt av kollegaene. For at lagsmedlemmene skal kunne lokalisere hverandre uten å være avhengig av syn og hørsel, kombineres den verbale kommunikasjonen ofte med fysiske tegn og berøringer.

På denne måten kan også språket forstås som en del av operatørens intersubjektive og kroppslig inkorporert kunnskap. De operative kravene sørger samtidig for at både kraftig stemmebruk og avkortede formuleringer fremstår som sentrale operative verdier.

Gjennom språket søker øvings- og operasjonsledelsen også å forenkle og tydeliggjøre soldatenes pragmatiske forståelse av oppdraget. Dette skjer gjennom *operasjonsordren*. Denne benyttes hovedsakelig i situasjoner der oppdragets størrelse, kompleksitet og varighet stiller spesielle krav til tydelighet og forutsigbarhet. Den har til hensikt å gi soldatene en helhetlig forståelse av oppdragets hensikt, omfang og kontekstuelle rammeverk, og presenteres for operatørene under et *ordremøte* i forkant av hver øvelse.

Den operative kommunikasjonen bidrar til å synliggjøre den operative treningens krav om forenkling, standardisering og intersubjektiv, kroppslig inkorporering av kunnskapen. På denne måten formes operatørens kroppslige habitus i stor grad også gjennom formaliserte og regelstyrte praksiser, vurdert og verdsatt ut i fra militæroperative krav om effektivitet.

Operativiteten som symbolsk kapital

Mauss mener all trening søker å effektivisere de kroppslige teknikkene. Han mener samtidig at de innlærte ferdighetene kan klassifiseres etter graden av effektivitet (1973:77). Selv benyttet soldatene seg av begrepet *operativitet* for å vurdere graden av en aktørs stridsevne. Aktører som utviser en høy grad av operativ mestring blir omtalt som *operative* mens aktører som viste det motsatte blir omtalt som *lite operative*.

Med utgangspunkt i Bourdieus (1977) bruk av habitusbegrepet ønsker jeg å forstå *operativiteten* som et uttrykk for *kulturell kapital*. I tillegg til å forstå kroppen som locus for sosial kontroll, understreker Bourdieu også at den intuitive og intersubjektive inkorporeringen av habitus bidrar til at de kroppslige disposisjonene i stor grad fremstår som selvfølgelige og ubevisste for aktørene. På denne måten mener han også at den habituelle makten fremstår som legitim og tatt for gitt av deltakerne.

Gjennom den operative utdannelsen fremstår operativiteten som en viktig ressurs og et legitimt uttrykk for den militære kompetansen avdelingen legger til grunn for deltakelse. På denne måten bidrar også treningen til å skape nødvendig legitimitet blant operatørene. I tråd med Bourdieu ønsker jeg med dette også å forstå operativiteten som en form for *symbolsk kapital*.

I sin analyse av Bourdieus maktbegrep definerer Bugge kapitalen som “knappe sosiale ressurser som er tillagt en bestemt verdi av et sosialt fellesskap og som i kraft av sin knapphet er i stand til å skape, forsterke eller opprettholde ulikheter mellom sosiale aktører” (2000:226).

Operatørene bidrar aktivt og åpenlyst til å fordele autoritet mellom seg og de øvrige aktørene i avdelingen, ved å tilskrive og frata hverandre operativitet. Størst autoritet tilskrives de aktørene som har erfaring fra skarpe situasjoner og tidligere utenlandsoppdrag, eller som gjennom treningen utviser en stor grad av operativt

initiativ og dømmekraft. Aktører som utviser et generelt fravær av operativitet tilskrives tilsvarende liten eller ingen autoritet.

Den operative kapitalen opererer i prinsippet uavhengig av aktørenes formelle organisasjonelle tilknytning, men begrenses i praksis av den enkeltes operative deltakelse. På denne måten fremstår operativiteten som en skjevt fordelt egenskap, konstituert rundt operatørene og den intersubjektive samhandlingen som finner sted gjennom den operative tjenesten. I tråd med Cohen (1985) ønsker jeg her å forstå den operative utdannelsen som en sterk symbolsk praksis. Ved å ta del i denne praksisen anerkjenner de også operativiteten som et kollektivt operativt symbol. På denne måten bidrar operatørene også aktivt til å markere og synliggjøre egen operativitet overfor hverandre og samtidig tydeliggjøre sin tilhørighet til det operative fellesskapet.

Connerton (1989) mener de levende modellene bidrar til å synliggjøre et maktforhold mellom deltakerne, som både tilegnes og uttrykkes gjennom kroppen. Blant soldatene kommer dette spesielt til uttrykk i situasjoner der operatørenes egne inkorporerte erfaringer utfordres av ulike former for formell, teoretisk og *innskrevet kunnskap* (Connerton 1989:72) eller av aktører som ikke selv tilskrives noen form for operativ kapital. Dette kom blant annet til syne i forbindelse med de ukentlige *briefene*³⁶ som ble holdt i bataljonens aula:

“Gikk vi glipp av noe eller?” Det er Geir som spør. Han og jeg møter resten av troppen idet de er på vei ut av aulaen, der de akkurat har avsluttet en brief Geir og jeg ikke har hatt anledning til å delta på. “Dere gikk ikke glipp av noen ting!”, svarer Even, “det var bare noen pissbriefer med masse ubrukelig informasjon.” Han rister oppgitt på hodet og gir tydelig uttrykk for at han er lei:

“Først var det en kar som prata om miljøvern eller noe, og om den blyfrie ammunisjonen, og han var faen ikke mye operativ! Han prøvde å fortelle oss hvordan vi skulle te oss under et angrep. Først mente han at vi skulle skyte varselskudd over huene på folk, og hvis jævelen ikke staner så skulle vi sikte på beina. Også skulle vi heller ikke skyte før han pekte direkte

³⁶ En brief er et formelt informasjons- eller undervisningsmøte, ledet av en intern eller ekstern foredragsholder. Briefen tar sikte på knytte teoretisk kunnskap om oppdraget til den praktiske gjennomføringen.

på deg med våpenet! Har fyren prøve å skyte på noe i fart før eller? Det høres sikkert fint ut asså, men det funker jo ikke i praksis! Fyren kan da aldri ha tatt i et våpen før!”

Even uttrykker her en sterk frustrasjon mange delte med ham. Denne frustrasjonen ble imidlertid ikke bare rettet mot enkeltaktører, men også mot bataljonsledelsen og det administrative støtteapparatet, som generelt ble tilskrevet en svært liten grad av operativ kapital.

Som symbol må operativiteten imidlertid forstås tvetydig. Flere operatører gjorde det klart at aktører også utenfor det operative arbeidsfellesskapet kunne forvalte en viss grad av operativitet innenfor sitt eget kunnskapsfelt, uten at denne nødvendigvis lot seg sammenlikne med operatørens egen inkorporerte og preobjektive oppfatning. En av de som gav uttrykk for dette var Gunnar:

“Det var en prest som holdt Islam-brief. Han sa han kunne lese arabisk bare ved å bruke en ordbok. Da er du mer enn middels interessert asså! Det hjelper jo ikke meg så mye, men det må jo være en fordel når du er ute som prest. Du kan jo faktisk prate med folk, og imamene. Da er du operativ som prest, for å si det sånn!”

Operativiteten blir på denne måten også forstått som en relativ egenskap, vurdert ut i fra den enkelte aktørs militære funksjon, habituelle egenskaper og den konteksten disse egenskapene går inn i. Dette gjelder også den operativiteten som forvaltes innad i troppen.

“Dette tok alt for lang tid folkens,” sier Are irritert. Han leder debriefen etter angrepet. Laget har samlet seg i en halvsirkel rundt han. Et av momentene i øvelsen var at laget skulle trene på livredning og evakuering av en såret soldat. Are mener laget brukte alt for lang tid på å få ut den sårede soldaten. “Det første som skjer er at han som er såret bare blir liggende der, fullstendig ubeskytta, mens dere andre søker dekning. Her er det viktig at dere reagerer kjapt og får han i sikkerhet slik at dere kan starte behandlingen så raskt så mulig.” Stein, som spilte den sårede soldaten, avbryter Are: “Du har helt rett i at det tok for lang tid. Jeg ble liggende der alt for lenge før noen flytta på meg.”

Stein gir samtidig uttrykk for at øvelsen tydeliggjør en interessekonflikt mellom ham selv som lagfører og sanitetspersonellet i laget:

“Mens medic’en³⁷ ønsker å sikre og få ut den sårede, så må lagføreren også tenke på resten av laget. Det er også viktig at resten av laget kommer seg videre og overlever. Her må vi bare vurdere hva som er riktig underveis.”

Stein peker på hvordan operativiteten kan tolkes forskjellig, til tross for at Are og Stein her legitimerer sine roller gjennom det samme operative kravet om overlevelse. Den operative diskursen kan på denne måten sies å produsere flere ulike operativiteter, definert og håndtert lokalt i de ulike operative enhetene.

I tråd med Cohen (1985) ønsker jeg både å forstå operativiteten som et kollektivt operativt symbol og et uttrykk for den operative habitusens symbolske tvetydighet. Selv mener Cohen fellesskapets symboler fremstår som effektive nettopp på grunn av denne tvetydigheten: “They are, therefore, ideal media through which people can speak a ‘common’ language, behave in apparently similar ways, participate in the ‘same’ rituals, pray to the ‘same’ gods, wear similar clothes, and for so forth, without subordinating themselves to a tyranny of orthodoxy” (1985:21).

Blant operatørene i troppen foregikk det som regel en vedvarende diskusjon mellom aktørene om hvordan utdanningen og oppdragene skulle gjennomføres. De fleste gav allikevel uttrykk for at de støttet kollegaenes taktiske og strategiske vurderinger, selv om operatørene ofte reflekterte ulike og til dels motstridende militærfaglige syn, og så lenge disse lot seg legitimere gjennom en militæroperativ logikk de selv var i stand til å identifisere seg med.

Gjennom det operative kravet om kroppslig inkorporering og mestring fremheves den intuitive innlæringsprosessen på denne måten som en operativ symbolsk praksis som et redskap for tilegnelse av autoritet og fellesskap. Dermed bidrar den operative treningen også til å naturalisere og legitimere operativiteten som et uttrykk for de sosiale og kulturelle forskjellene og likhetene operatørene konstruerer mellom seg og de andre aktørene i avdelingen.

³⁷ Emisk term for sanitetspersonell.

Oppdragets konstituering av operativiteten

Den operative samhandlingen kontrolleres ikke utelukkende gjennom de formelle utdanningskravene, men også gjennom operatørenes vilje til å la seg disiplinere som forvaltere av avdelingens militære strategier³⁸. I første omgang velger jeg derfor å forstå det internasjonale oppdraget som avgjørende for soldatenes frivillige og ønskede tilslutning til tjenesten.

Johannessen (2007) viser i sin analyse at ønske om *spenning* og *risikosøking* var sentrale årsaker til at hans informanter lot seg verve til Telemark Bataljon. Ved å forstå det internasjonale oppdraget som en integrert del av tjenesten, forstår han også jobben som en form for risikosport, der soldatenes deltakelse er et uttrykk for ønske om selvrealisering³⁹ (2007:82).

Svært mange av mine egne informanter gav uttrykk for tilsvarende motivasjon. Ved å vise til avdelingens internasjonale engasjement, oppgav de fleste soldatene opplevelsen ved å reise ut, og den spenningen som knyttet seg til dette, som den viktigste grunnen til at de hadde vervet seg i avdelingen. Samtidig var ønsket om å drive operativ militærtjeneste sterkt. En av de som gav uttrykk for dette var Kristian:

“Etter førstegangstjenesten vurderte jeg å verve meg andre steder også, men så var det jo det at jeg hadde lyst på en mer operativ tjeneste, og der er jo Telemark Bataljon noe alle har hørt om. Dessuten frista det veldig å dra ut, det blir jo ikke mer operativt enn det. Jeg gleder meg veldig til å reise ut.”

Gjennom feltarbeidet gav mange soldater uttrykk for et sterkt ønske om å få praktisert de operative ferdighetene de hadde tillært seg gjennom treningen i en reell situasjon.

³⁸ I tråd med Scheper-Hughes og Lock (1987) kan inkorporeringen av de militære kroppslige teknikkene også betraktes som en politisering av soldatenes individuelle og sosiale kropp. Rose & Miller viser til Foucaults begrep *governmentality* når de forstår begrepet *governmental technologies* som “the complex of mundane programmes, calculations, techniques, apparatuses, documents and procedures through which authorities seek to embody and give effect to governmental ambitions” (Rose and Miller 2008:55). Inda peker likeledes på Foucault når hun viser til *governmental technics of power* som “formulas for the organization of work, standardized tactics for the training and implantation of habits” (Inda 2005:9).

³⁹ I tillegg til den internasjonale tjenesten oppgir Johannessen også kameratskapet som en viktig motivasjonskilde. Han viser også til penger og idealisme som motiverende årsaker, uten at han i særlig grad forstår disse som avgjørende.

Mange forstod dermed også oppdraget som en mulighet til å få testet og utfordret sine egne ferdigheter som soldat. Haaland (2008b) viser til en tilsvarende forståelse blant norske SFOR-soldater i Bosnia som selv omtaler skarpe oppdrag som *rosinen i pølsa*. Soldatene hun her tar for seg gir selv uttrykk for at de reelle stridsoppdragene representerer både en mulighet til å få testet stridsevnen, og et brudd med den daglige vakttjenesten de opplever som monoton og kjedelig (2008:177). Flere av mine egne soldater gav likeledes uttrykk for et ønske om å havne i en skarp situasjon. De fleste understreket allikevel at dette ikke måtte sees på som et ønske om å utøve vold, og sammenliknet samtidig sitt eget ønske om å delta i strid med en fotballspillers ønsker om å spille kamp fremfor å sitte på benken.

I tillegg til å motivere til deltakelse, fremstår det internasjonale oppdraget også sterkt motiverende for *måten* deltakelsen finner sted. Rudie (2007) tar i bruk begrepet *sosialisering* for å vise hvordan sosialisering ikke utelukkende finner sted mellom enkeltaktører, men også gjennom kollektive komplekse læringsprosesser. I tillegg til den praktiske utførelsen, mener hun disse læringsprosessene har til hensikt å inkorporere en sosial og kulturell kontekst, slik at kravet til utførelse gjennom dette også blir tydeliggjort overfor deltakerne.

Denne formen for sosialisering var sterkt synlig i utdannelsen blant operatørene i troppen. Gjennom ukentlige etterretningsbrifer og øvelsesscenarioer ble soldatene presentert for den sosiale, politiske og militære virkeligheten de forventet å møte i Mazār-e Sharīf. På denne måten ble soldatene daglig konfrontert med en konkret trussel om vold, rettet mot dem selv og kollegaene.

Nørgaard (2004) mener de militære dannelsesprosessene som finner sted blant internasjonale danske soldater må forstås som et resultat av det internasjonale oppdragets militære karakter og de utfordringene soldatene konfronteres med som deltakere i en voldelig konflikt. Ved å forstå den militære organisasjonen som et "risikofelleskap", mener hun den sosiale omgangsformen mellom soldatene også bærer preg av et ønske og behov for å redusere risiko. På denne måten blir "evnen til dels at foregripe og udholde farer, dels at håndtere den biografisk og politisk', [...] en 'avgjørende civilisatorisk kvalifikasjon'" (Nørgaard og Baumann i Nørgaard 2004:48).

Blant operatørene i troppen ble det aktuelle mestringskravet likeledes knyttet opp imot *voldstrusselen*, og det generelle behovet for *sikkerhet*. Dette kom blant

annet til syne i situasjoner der laget trente på evakuering og behandling av sårede i strid.

Noen uker før tropen skulle reise til Afghanistan gjennomgikk laget en rekke sanitetsøvelser med fokus på temaer som gjenoppliving, spjelking av bruddskader, stansing av blødninger, samt forflytning og sikring av sårede. En av øvelsene ble ledet av Are, som la vekt på å tydeliggjøre behovet for denne type trening overfor kollegaene:

“Hensikten med å trene på det her er at vi må være forberedt på at dette kan skje ute. Vi veit av erfaring at skaden tar fokuset vekk fra ilden og at det er utfordrende å bære og sikre den sårede. Vi veit også at det er viktig å trene på å skape et område som er sikkert for behandling. Når vi kommer ned kan det skje at vi opplever dette på ordentlig. Derfor er det viktig at vi får trent på dette.”

Kravet om sikkerhet ble først og fremst imøtekommet gjennom stridsevnen og soldatenes evne til å operere som lag. Dette bidro igjen til å legge ekstra vekt på den kollektive samhandlingsevnen og enkeltsoldatenes evne til å inkorporere og internalisere de individuelle og kollektive samhandlingsmønstrene. Gjennom mestringskravet la operatørene samtidig stor vekt på *kollektive verdier* som omsorg, lojalitet og solidaritet til fellesskapet. Disse verdiene forstod som sentrale operative verdier, og som avgjørende for lagets evne til å operere sammen i situasjoner der medlemmene ble utsatt for tunge kroppslige belastninger, fysiske skader og psykisk utmattelse. Den praktiske utøvelsen av disse verdiene fremstod også som svært kroppsliggjorte:

Klokken nærmer seg 21.00 og laget har sittet sammenhengende i CV'en i fem timer. Stridsrommet rommer så vidt åtte personer. Hodene våre er låst fast i taket, hoftene er låst i siden og knærne er flettet mellom beina til de som sitter overfor. “Faen, nå orker jeg ikke mer,” sier Kristian, “jeg holder på å svette i hjel.” Kristian og Are sitter innerst i stridsrommet, nærmest varmeapparatet. Kristian har åpnet både jakka og stridsvesten for å få luft.

Stridsluka⁴⁰ over oss lekker fremdeles. Siden det begynte å snø, har det dryppet jevnt med vann ned fra den ene siden. Even og Martin har lagt en søppelsekk over seg for ikke å bli for våte, uten at det ser ut til å hjelpe. Even sier ikke så mye, men alle ser tydelig at han fryser. "Vi kan bytte plass, Martin", sier Are, "jeg er så varm at jeg tror jeg dauer." Martin ser seg til siden. "Det går greit, det er ingen vits i at flere av oss er våte, vi har en jobb å gjøre også," sier han stille. Han viser ingen tegn til å lide.

Både Are og Martin uttrykker her sentrale operative verdier overfor hverandre. Mens Are uoppfordret tilbyr seg å ta plassen til Martin, som er våt og fryser, svarer Martin med å vise den samme solidariteten tilbake. Samtidig viser han lojalitet overfor Are og de andre kollegaenes operative kapasitet. Ved å prioritere laget og troppens kollektive behov fremfor egne behov, forstår han også lagets samlede stridsevne som en integrert del av sin individuelle mestringsevne.

Gjennom sitt intersubjektive engasjement i laget og troppen ble den enkelte soldat også gjort eksplisitt oppmerksom på kollegaenes ønske og forventning om hjelp, støtte, og gjensidig ansvar for den kollektive sikkerheten i laget. Evnen til å styrke lagets militære samhandling ble på denne måten forstått som en sentral operativ verdi blant operatørene. Oppdraget virket på denne måten motiverende for den enkeltes valg om å delta, men også som konstituerende og skjerpene for operatørenes tilslutning til operativiteten som diskurs.

Operativiteten som diskurs

Den operative treningen tar utgangspunkt i formaliserte handlingsskjemaer og modeller utviklet sentralt i Forsvarets organisasjon. Disse modellene er definert gjennom ulike militære reglementer og skisserer de strategiske og taktiske målsetningene for avdelingens operative virksomhet. De militære reglementene utgjør det normative rammeverket for utdannelsen.

I tråd med Connerton velger jeg å forstå disse reglementene som en form for *innskrevet kunnskap*, formulert og formidlet uavhengig av kroppslig deltakelse (1989:72). Denne innskrevde kunnskapen fremstår som en integrert del av et større

⁴⁰ Takluke

militærfaglig kunnskapssystem som jeg her ønsker å forstå som en *formell militærfaglig diskurs*, forvaltet og praktisert innenfor alle de fire våpengrenene⁴¹. I Telemark Bataljon fremstår bataljonsstaben som den fremste forvalteren av denne diskursen.

Samtidig bearbeides og tilpasses den praktiske tjenesten lokalt i troppen og laget, i henhold til operatørenes egne militærfaglige vurderinger av oppdraget, operasjonsordren og de konkrete mestringskravene. Ved å selv internalisere rollen som forvalter av operativiteten fremstår operatørene som talspersoner for det *operative doxa* (Bourdieu 1977). Det operative doxa konstituerer seg først og fremst rundt det operative kravet om kroppslig inkorporering og deltakelse, som operatørene legger til grunn for den militærfaglige kunnskapen de forvalter. Ved å tilslutte seg den operative treningen fremstår operatøren dermed som det operative doxiske feltets viktigste sensurinstans og operativitetens fremste forvalter og kontrollør.

Videre velger jeg også å forstå det operative doxa som styrende for en *uformell operativ diskurs* (Foucault 1999, 1995). Den operative diskursen konstituerer seg på samme måten som operativiteten rundt operatørene og den operative deltakelsen i troppen. På denne måten velger jeg også å forstå de operative symbolske praksisene som sentrale diskursive utelukkelsesmekanismer. Gjennom operatørenes symbolske tilnærming til disse praksisene fremstår den operative diskursen i stor grad som en sosial og normativ motpol til den *formelle militærfaglige diskursen* i avdelingen. Jeg velger allikevel å forstå de to diskursene som delvis utfyllende og delvis overlappende tradisjoner.

Nørgaard (2004) mener soldatenes vilje til militær dannelse impliserer et utvidet tillitsforhold mellom mannskapene, befalet og deres overordnede, der individet frivillig velger å tilslutte seg avdelingens militære strategier og målsetninger. Ved å internalisere rollen som forvalter av avdelingens militære strategier og verdier som lojalitet, solidaritet og selvdisciplin, mener hun soldatene også overtar ansvaret for egen dannelse. Dette mener hun igjen synliggjør et internt handlingsrom i organisasjonen, hvilket igjen åpner for personlig initiativ og engasjement fra individet (Nørgaard 2004:53).

Et tilsvarende handlingsrom var også tilstedeværende blant mine egne informanter, som selv kontrollerte en rekke av de militære beslutningsprosessene

⁴¹ Hæren, Luftforsvaret, Sjøforsvaret og Heimevernet.

som berørte den daglige virksomheten i troppen. Dette bidro også til at soldatene i svært stor grad la sin egen operative habituelle erfaring til grunn for de avgjørelsene som ble tatt. I situasjoner der kravet om stridsevne gikk foran kravet om formalitet, ble den formelle militærfaglige diskursen som regel overstyrt av den uformelle operative diskursen blant operatørene.

Dette skjedde blant annet ved et par anledninger der soldatene trente *ild og bevegelse* med skarp ammunisjon. Denne type trening er blant annet regulert gjennom reglementet *UD 2-1, Sikkerhetsbestemmelser for Hæren* (Forsvarsnett 2009b). Normalt overholdes og respekteres dette reglementet av soldatene. Det hendte allikevel at befal og mannskap bevisst valgte å se bort i fra de formelle bestemmelsene for å operasjonalisere og effektivisere drillen i henhold til egne militærfaglige rasjonalitet.

Tilsvarende prioriteringer ble også lagt til grunn i situasjoner der operatørene ytret motstand mot sine overordnedes militærfaglige vurderinger. Spesielt kom dette til syne i forbindelse med større manøverøvelser der operasjonsledelsen satte operatørenes ønske om kroppslig egentrening til side for sitt eget behov for å manøvertrening og stridsledelse.

Bakluka går opp og Chris stikker hodet inn i stridsrommet. Han har akkurat kommet tilbake fra ordremøte: "Ok, gutta, det blir lyttepost i natt. Det er bare å fyre opp vannkoker'n og få i seg noe varmt." Bak han ser vi snøen som virvles opp i kastene. "Hva faen skal vi med lyttepost?", sier Kristian irritert, "høre etter om pappskivene rører på seg?" Det er sjette dagen av øvelsen, de siste tolv timene har vi sittet bak i stridsrommet, kun avbrutt av korte pauser.

Alle blir sittende å se på hverandre et par minutter. Det er tydelig at ingen har lyst til å gå ut og legge seg i snøen. Det er Erlend som til slutt bryter tausheten. "Det her er så jævlig meningsløst! Vi kunne heller dratt ned til leiren og trent patruljetjeneste i natt eller noe, dette her har vi seriøst null utbytte av." Are er sint: "Nå er det faen meg nok! Nå går jeg og snakker med Granum. Det er på tide at noen forteller de hva de faktisk driver med!". Chris forsøker å roe ham ned. Kristian ser på klokka. Det er åtte timer til det lysner.

Flere av operatørene gav utrykk for at de i en reell stridssituasjon kunne komme til å sette enkelte av sine overordnedes formelle autoritet til side, til fordel for andre

overordnedes operative kapital, selv om dette brøt med den formelle kommandostrukturen. På denne måten understreket mange av operatørene også en generell mangel på tillit til det formelle sosiale hierarkiet i avdelingen.

Operatører opplevde også å bli sanksjonert av kollegaene, i tilfeller der den praktiske atferden ikke korresponderte med det operative doxa. Denne sanksjoneringen fant først og fremst sted i tilfeller der operatører ikke tilfredsstilte de tekniske mestringskravene, men også i tilfeller der noen i kraft av sin formelle stilling eller funksjon i troppen forsøkte å fremheve sin egen operative kapital overfor omgivelsene. Beskjedenhet omkring egen operativitet fremstod på denne måten som en sentral operativ dyd.

Den daglige sanksjoneringen ble som regel rettet mot den enkelte i form av muntlig kritikk. Samtidig praktiserte soldatene også en sanksjonsform der den sanksjonerte parten også ble forventet å gi sin tilslutning til kritikken. Dette foregikk i forbindelse med de felles samlingene i Salongen. Hver gang en soldat i troppen utviste mangel på operativ dømmekraft var det vanlig at han under påfølgende samling i Salongen kjøpte en *tabbekasse* med øl, til felles nytelse for resten av troppen. Tabben og tabbekassen ble annonsert ved at vedkommende som hadde begått feilen slo i en stor klokke som hang ved bardisken, for deretter å redegjøre for tabben man hadde begått foran alle de som var tilstede. Tabbekassen fremstod allikevel som en institusjonalisert praksis i blant operatørene, til tross for at den ble forstått som en uformell sanksjonsordning⁴². Som følge av tilknytningen til alkohol var det generelt også stor oppslutning om denne praksisen. Enkelte gav imidlertid uttrykk for at de opplevde bruk av tabbekasse som problematisk. En av disse var Mats:

“Du må tåle å høre det hvis du gjør en feil for å si det sånn, særlig når ting går på sikkerhet. Men det er litt sårt når du får høre den samme greia om igjen og om igjen, og det forfølger deg hele tiden. Selvfølgelig får det deg til å skjerpe deg neste gang, men jeg har følt meg mobba innimellom. Dette er uansett ikke den riktige plassen å jobbe hvis du ikke takler direkte tilbakemeldinger.”

Selv om Mats opplever sanksjoneringen fra kollegaene som negativ, gir han samtidig uttrykk for at han anerkjenner både operativiteten og de sanksjonsformene han selv

⁴² Tabbekassen er en kjent praksis også i resten av forsvaret.

utsettes for. Selv var Mats også en av de som selv bidro aktivt til å henge ut andre kollegaer som ikke tilfredsstilte de operative mestringskravene. Til tross for at enkelte operatører gav uttrykk for at de mislikte denne praksisen, gav de fleste allikevel uttrykk for at de støttet opp om den operative diskursens autoritet.

I følge Foucault (1999) utøver diskursen kontroll over deltakerne ved at kroppen disiplineres og formes i henhold til diskursens krav og regler. Han mener også at diskursens sannheter institusjonaliseres og underlegges diskursen på et intuitivt og ubevisst plan, ved å inkorporere diskursens sannheter gjennom kroppen. Som følge av dette oppleves den diskursive disiplineringen heller ikke som undertrykking, men som meningsfulle relasjoner for aktørene. I tråd med Foucault velger jeg å forstå den operative disiplineringen ikke som undertrykking, men som meningsfulle relasjonelle praksiser.

I enkelte tilfeller førte sanksjoneringen imidlertid til at enkelte soldater ble frosset ut av det uformelle sosiale fellesskapet i troppen, til tross for at de formelt sett beholdt sin funksjon i laget og troppen. I den grad misnøyen fra kollegaene ble for stor, var dette samtidig noe tropps- og avdelingsledelsen tok hensyn til. Den uformelle operative diskursen kunne på denne måten også bli utslagsgivende for den enkelte soldats formelle ansettelsesforhold, og bidra til at disse ble satt ut av tjenesten.

Fordi operativiteten i stor grad fremstår som inkorporert og intuitiv, fremstår den operative diskursen i stor grad som skjult og utilgjengelig for aktører som ikke selv tar del i de operative praksisene, og dermed heller ikke er en del av det intersubjektive fellesskapet i troppen. Denne utilgjengeligheten blir også forsterket gjennom det operative språket, som fremstår som en del av den inkorporerte og intersubjektive kunnskapen. Selv opplevde jeg ofte å ikke forstå verken det diskursive innholdet eller de konkrete uttrykkene operatørene benyttet seg av i samtalen, enten denne fant sted i forbindelse med debriefen eller uformelle samtaler etter jobb. Denne opplevelsen delte jeg imidlertid med enkelte av operatørene:

Etter debriefen samler Chris laget i en halvsirkel: "Ok, gutta. Da er det siste gjennomføring. Ole, du er sikkerhetskontrollør?" Jeg nikker tilbake. "Vi skal nå gjennomføre SIBO-angrep med støtte fra STING og FAC." Chris fortsetter å beskrive hensikten med øvelsen. Jeg snur meg mot Jørgen. "Hva betyr 'FAC,' spør jeg. "Det betyr 'Forward air control', sier han, "'Sting' betyr 'storm

ingeniør’.” Jan, ler bak meg “Veit du ikke hva ‘FAC’ betyr Totland?”, sier han ironisk. Jørgen begynner også å le. “Jan spurte om det samme i stad,” sier han.

Det operative språket reproduseres også utenom den aktive tjenesten. Dette gir seg først og fremst utslag i den formelle og uformelle dagligtalen som foregår på jobb, ved at sentrale ord og uttrykk forkortes og omformuleres for å fremstå mest mulig konsist og avkortet. I tillegg reproduseres det operative språket gjennom den daglige samhandlingen utenom jobb, ved at militære uttrykk benyttes i sivile sammenhenger og ved at sivile ord og uttrykk forkortes og brukes på samme måte som de militære. Et eksempel på dette var den lokale restauranten *Rena Pizza og Grill*, som ofte ble omtalt som *RPG*. Ved å spørre noen om hvor *RPG* befant seg kunne jeg ofte bli svart med at vedkommende pekte ut den aktuelle luftretningen og svarte “så i lende”, et uttrykk som ofte ble benyttet for å angi retning under militære oppdrag.

Solheim (1998) betrakter kroppen som symbolsk univers. Selv forstår hun kroppen som en bærer av samfunnets kulturelle koder og skjulte sosiale strukturer. Hun mener samtidig kroppens uttrykk bidrar til å blottlegge disse strukturene og gjøre de synlige for omgivelsene. De kroppslige erfaringene blir videre formidlet gjennom kulturelt betingede analogier og billedannelser, som igjen tillegges mening gjennom bestemte sosiale og kulturelle praksiser.

Selv mener jeg den operative habitusens kroppsliggjorte og inkorporerte karakter bidrar til at også den operative kroppens distinksjonelle verdi fremstår som skjult for aktører som ikke selv er en del av det operative intersubjektive fellesskapet. I tillegg bidrar det operative språket til å gjøre den operative diskursen utilgjengelig for aktører både på innsiden og utsiden av det operative arbeidsfellesskapet, som ikke personlig deler det operative fellesskapets tilegnede habitus.

Som følge av dette fremstår troppen og lagene i stor grad også som lukkede doxiske felt der produksjonen av kunnskap og legitimitet skjer internt. Videre bidrar operatørene ytterligere til å undergrave den formelle militærfaglige diskursens militærfaglige autoritet, ved å underkaste seg den operative diskursens krav om kroppslig intersubjektiv inkorporering.

Det operative fellesskapet

Den formelle militærfaglige diskursen produserer en rekke sosialt differensierende kategorier som legges til grunn for den formelle organiseringen av styrken. Disse kategoriene uttrykkes gjennom sosiale distinksjoner som grad, ansiennitet, militærfaglig utdanning og våpentilhørighet⁴³. Størst verdi tilskrives det militære gradssystemet, som gjenspeiler den enkeltes militære utdanning og ansiennitet som leder. Mens de formelle sosiale distinksjonene legges til grunn for den formelle samhandlingen i troppen, legges operativiteten til grunn for den uformelle. På denne måten fremstår det operative fellesskapet ikke bare som et formelt arbeidsfellesskap, men også et uformelt, *intersubjektivt symbolsk fellesskap*.

Cohen (1985) påpeker her at forskjeller og likheter innen et fellesskap ikke kan måles ut ifra objektive kriterier, men avgjøres av aktørenes egne opplevelse av nærhet til fellesskapet, og avstand til de som står utenfor:

This is precisely because, although the meanings they attach to the symbols may differ, they share the symbols. Indeed, their common ownership of symbols may be so intense that they may be quite unaware or unconcerned that they attach to them meanings which differ from those of their fellows (1985:21).

Operatørene markerer daglig sin identitetsmessige nærhet og avstand til hverandre, så vel som aktører utenfor laget og troppen, ved å vise til sin kroppslige habitus som et operativt symbol. Dette kom blant annet til syne gjennom *avdelingsmiddagen*. Både bataljonsledelsen og soldatene understreket til daglig betydningen av det operative arbeidsfellesskapet, spesielt i situasjoner der tjenesten medførte store fysiske og psykiske belastninger og der behovet for omsorg, lojalitet og solidaritet ble gjort eksplisitt.

Selv forsøkte bataljonsledelsen å bidra aktivt til å skape et slikt fellesskap ved å arrangere jevnlig avdelingsmiddager. Hensikten var her å bringe de ansatte i bataljonen sammen, noe bataljonssjefen, Johan, gav klart uttrykk for overfor soldatene:

⁴³ Formelt bærer soldatene en rekke tekniske *militære distinksjoner* som symbol på de sosiale distinksjonene.

“Vi jobber alle sammen lange dager. Av og til kan det være det godt å kunne møtes sånn som dette her, utenom arbeidet. Hensikten er selvfølgelig at vi ønsker at dere skal sosialisere og knytte bånd på tvers av kompanier og tropper. Jeg tror det er ekstra viktig at vi gjør dette nå som flere av oss skal deployere⁴⁴ sammen ut.”

Mange av operatørene sa seg direkte uenig i denne forståelsen, deriblant Erlend.

“Det er sikkert en god tanke at alle skal bli kjent med alle, men det er nok med dem du jobber sammen med til daglig. Jeg orker i alle fall ikke å bli kjent med flere.”

Denne holdningen kom også konkret til syne under den aktuelle avdelingsmiddagen. Til tross for Johans oppfordring ble de ulike troppene og kompaniene for det meste sittende på atskilte bord å prate hver for seg. Dette var et mønster som også gjentok seg de gangene troppen var samlet i Salongen for å drikke øl. Her begrenset samhandlingen seg normalt også til laget og troppen. Erlend mente grunnen til dette lå i den kulturelle avstanden innad i organisasjonen:

“Jeg har jævlig sterk avdelingsfølelse, men den gjelder først og fremst utad. Men når det er snakk om folka som jobber her, så føler jeg ikke at vi har så mye til felles. Jeg klarer ikke akkurat identifisere meg så mye med de folka som bruker dagen inne på et kontor, eller kjører rundt i en gravemaskin. Da føler jeg meg nærmere troppen og laget. Det er tross alt de du kjenner best og de du jobber sammen med hver dag. De eneste utenfor som vi har noe til felles med er kanskje Mek 4, de driver jo med mye av den samme som oss.”

Erlend gir altså utrykk for at det først og fremst er de aktørene han til daglig opererer sammen med han opplever sterkest identitetsmessig tilknytning til. Han gir samtidig

⁴⁴ Militær term som beskriver den administrative og operative forflytningen av styrkene som finner sted i forbindelse utreise til et internasjonalt oppdrag.

uttrykk for at han til en viss grad også identifiserer seg med operatører tilknyttet andre enheter som utfører liknende type tjeneste som han selv.

Ved siden av ønsket om selvrealisering gjennom oppdraget viser Johannessen (2007) til kameratskapet til kollegaene som den viktigste motivasjonsfaktoren blant soldatene. Selv forstår han dette kameratskapet som de aktørene til daglig omgås "ansikt-til-ansikt", de man jobber med og dermed også deler opplevelsene med. Spesielt understreker han dette kameratskapet som avgjørende i situasjoner der tjenesten ikke fremstår som motiverende i seg selv (2007:86).

Ved å forstå fellesskapet som en symbolsk størrelse påpeker Cohen (1985) også at fellesskapets grenser må forstås som symbolske: "...the distinctiveness of communities and, thus, the reality of their boundaries, similarly lies in the mind, in the meanings which people attach to them, not in their structural forms" (1985:98). Det symbolske fellesskapet opererer således uavhengig av eventuelle strukturelle rammeverk, og avgjøres av aktørenes oppfatning av egen kultur som levende, som en ressurs og som en referanse til egen identitet (1985:118).

Cohen mener videre at grensene konstrueres i negasjon til de det samfunnet man motsetter seg: "The boundaries are relational rather than absolute; that is, they mark the community in relation to other communities" (1985:58). I tråd med Merleau-Pontys (1994) kan det operative intersubjektiviteten dermed forstås som avgjørende, både for den symbolske interaksjonen og konstruksjonen av grenser til aktører som står på utsiden av den operative samhandlingen.

For å markere sin identitetsmessige nærhet til det operative fellesskapet, benytter aktørene i avdelingen seg av begrepet *gutta*. Som et symbol på soldatenes tilegnede operativitet velger jeg her å forstå *gutta* som en *sosial distinksjon* (Bourdieu 2005). Bourdieu tar selv i bruk begrepet kroppslig *hexis* som "en grunnleggende dimensjon ved sosial stedsans; det er en praktisk måte å erfare og å uttrykke den følelsen en har av sin egen sosiale verdi på. Hva slags forhold en har til den sosiale verden og hvilke plass man gir seg selv i den, viser seg aldri så tydelig som gjennom hvilket rom og hvilken tid en synes en har rett til å ta fra andre" (2005:220). Som sosial distinksjon kan *gutta* forstås som et legitimt uttrykk for den enkelte operatørs sosiale innsikt, smak og vurderingsevne. Samtidig fungerer det også som et symbolsk uttrykk for hvor aktørene, på bakgrunn av sin operative habitus, plasserer hverandre i forhold til det symbolske fellesskapet.

Gjennom de operative diskursive legitimeringsprosessene fremstår også operativiteten og gutta som overlappende kategorier. Selv forstår operatørene gutta først og fremst som et solidarisk begrep:

“Gutta er vi i troppen”, sier Geir, “eller vi i laget”. “Gutta kan også være alle operatørene i avdelingen, Panserbataljonen eller andre steder”, sier Are, “men blir det lenger bort enn oss selv, så blir det gutta i tropp tre eller gutta på Setermoen. Men ja, de er også en av gutta.” “Hva med de på andre siden av gjerdet?⁴⁵”, spør jeg. “Ja”, svarer Geir, “men de er gutta på andre siden av gjerdet”. “Samtidig er det egentlig opp til dem å kalle oss for en av gutta”, sier Are, “de driver tross alt mye mer operativt enn oss.” “Ville dere opplevd det som en anerkjennelse dersom noen derfra kalte dere for en av gutta?” spør jeg. “Ja!”, svarer begge spontant. “Alle har selvfølgelig lyst til å være en av gutta,” legger Are til, “men det er gutta selv som bestemmer hvem som får lov til å være det”. “Hva med de over dere?”, spør jeg, og sikter til troppsbealet og den øvrige ledelsen i avdelingen. “I enkelte tilfeller kan nok de også bli forstått som en av gutta, men det er det vi som avgjør”, svarer Geir.

Ved å gi hverandre rollen som *en av gutta*, plasserer soldatene seg selv og kollegaene på innsiden og utsiden av det operative fellesskapet. Som regel anerkjennes kun representanter fra aktørenes eget gradsnivå og nedover som *en av gutta*. For operatørene innebærer dette først og fremst medlemmene av laget og troppen. Troppsledelsen, kompaniledelsen og bataljonsledelsen plasseres normalt utenfor det operative fellesskapet. På generelt grunnlag tilskrives disse også liten eller ingen operativ kapital. På bakgrunn av dette søkte mange også å undergrave sine overordnede autoritet, som ledere og som deltakere i den operative diskursen:

“Har noen lest det leserilegget i VG eller, det om Telemark Bataljon?”, spør Chris. “Det var jo jævlig bra,” legger han til ironisk. Erlend er ikke helt enig, “jeg syns faktisk det var et par bra poenger der jeg da”. “Hvilke poenger da?”, spør Even sarkastisk. “Nei, det med at vi bare driver og skyter på pappskiver”,

⁴⁵ Henvisning til operatørene i Forsvarets Spesialkommando/Hærens Jegerkommando som generelt tilskrives meget høy operativ kapital av operatørene i troppen.

svarer Erlend. Chris ler. "Vi er nok for dumme til å skjønne hva fyren snakker om", sier han, "man må nok ha gått på danse-og-fekte-akademiet⁴⁶ for å gjøre det".

Lagførerne i troppen skilte imidlertid klart mellom sin egen befalsutdannelse, gjennomført ved avdelingen, og den utdannelsen som ble gjennomført ved en befalsskole eller krigsskole. En som gav uttrykk for dette var Jørgen:

"Det er klart man må sette grenser som lagfører. Gutta trenger en viss disiplin for å kunne jobbe sammen som lag, spesielt når vi er ute i felten og det virkelig brenner på dass. Men det er ikke noe mål i seg selv å spille autoritær. Da blir man fort fryst ut av resten av gutta. Grunnen til at det fungerer så bra her, er at alle vi lagførere selv har vært grenaderer. Jeg tror ingen av oss føler at vi hever oss over gutta på noen måte, selv om vi av og til må opptre som grensesettere og ta kjipe avgjørelser. Det skjønner gutta også."

Befal og offiserer som i utgangspunktet står utenfor (og formelt sett over) det operative fellesskapet, men samtidig utviser en form for intersubjektivitet med operatørene, kan allikevel tilskrives en viss grad autoritet innenfor den operative diskursen. Dersom den formelle distinksjonelle avstanden ikke er for stor, anerkjennes disse mer eller mindre også som *en av gutta*.

En av offiserene i kompaniet som ble møtt med denne type anerkjennelse var Granum. Blant operatørene ble han generelt forstått som en sterk forvalter av flere operative idealer.

Et kraftig vindkast tar tak i åpningen på jervenduken⁴⁷ og kaster snøen rett i ansiktene våre. Martin feier ut snøen. "En ting som er fint med Granum," sier han, "er at han ligger ute og sover når han er med ut på øvelse. Jeg hørte en gang at han fikk tilbud om å sove i vogna, da svarte han bare at han likte og sove ute, og så gikk han ut i skauen og la seg. Det er nok derfor mange av

⁴⁶ Henvisning til Hærens krigsskole. Som formell utdanningsinstitusjon står krigsskolen frem som sentrale forvaltere av den formelle militærfaglige diskursen.

⁴⁷ Jerven fjellduk, varmereflekterende og varmeisolerende kamouflasjeduk som kan trekkes sammen til en stor sovepose eller lite telt. Vanlig del av den operative utrustningen.

gutta liker ham. For å bli akseptert som sjef er det viktig at du viser solidaritet med mannskapene, at du lider litt med oss gutta". Martin lukker åpningen på posen helt for å holde snøen ute. "Granum er på lag med gutta. Han skjønner hvor viktig er det er å være lojal ikke bare oppover, men også nedover mot oss gutta. Det er da du også får respekt tilbake."

Operatører med spesielt lang fartstid i avdelingen blir omtalt som *gamlegutta*.

Gamlegutta blir først og fremst benyttet om de operatørene som har vært med i avdelingen fra før reetableringen i 2003, og hadde erfaring fra operasjonene på Balkan. De fleste *gamlegutta* hadde imidlertid sluttet i avdelingen, og kun enkelte av operatørene hadde selv jobbet i avdelingen lenge nok til å kjenne disse.

En av de som selv gikk under kategorien *gamlegutta* var Chris. Selv kunne han vise til en rekke tidligere oppdrag i utlandet. Chris mottok generelt stor respekt fra sine kollegaer og var en av de operatørene som ble tillagt størst autoritet i troppen. Som operativ distinksjon markerer *gamlegutta* ikke bare en generell tilknytning til det operative fellesskapet men også en stor grad av autoritet innenfor gruppen. I tråd med Bourdieu (2005) fremstår *gamlegutta* også som sentrale utøvere av operativ definisjonsmakt og som det operative doxiske feltets fremste talspersoner og sensurinstans.

I troppen var Chris samtidig en av de som la størst vekt på å fortelle om lagets og troppens fortid. Stadig vekk fortalte han historier om *gamlegutta* og hvordan troppen hadde operert da han selv hadde begynte der. Gjennom hele feltarbeidet gjentok han samtidig at han ønsket å vise meg bilder fra det han selv omtalte som *gamle dager*. Med utsagn som "det var den gangen alle hadde minst tre kontingenter bak seg, og bare en i laget var ny", og "ting var mye bedre i gamle dager, da viste folk i alle fall hva de dreiv med," la han spesielt vekt på å understreke oppdragets habituelle verdi og samtidig *naturalisere gamleguttas* autoritet som forvaltere av operativiteten.

Jeg velger her å følge Yanagisako og Delaney (1995) som viser til hvordan hegemoniske strukturer naturaliseres og legitimeres gjennom mytiske og historiske fremstillinger av den kosmologiske orden. På denne måten mener de også identiteten søker sin legitimitet gjennom sin tradisjonelle opprinnelse.

På denne måten fremstår også den tidligere ervervede kroppslige kunnskapen som styrende for den sosiale organiseringen blant operatørene som, ved å

identifisere seg selv gjennom begrepet *gutta* og *gamlegutta*, legitimerer sin sosiale og kulturelle tilhørighet til det operative fellesskapet, så vel som den operative diskursens utestengelse av aktører uten operativ kapital. De formelle sosiale distinksjonene settes således til side for aktørenes egen opplevelse av identitetsmessig nærhet og avstand til omgivelsene.

I tråd med Cohen (1985) kan soldatenes møte med den formelle militærfaglige diskursen og omgivelsens mangel på operativ habituell erfaring, således sies å virke styrkende for den symbolske konstruksjonen av grenser; “people become aware of their culture when they stand at its boundaries: when they encounter other cultures, or when they become aware of other ways of doing things, or merely of contradictions to their own culture. The norm is the boundary: its reversal, a symbolic means of recognizing and stating it” (1985:69). Fellesskapet kan dermed også forstås som trygghetsskapende og beskyttende mot alternative og motstridende syn og praksiser; “people draw the conventions of community around them, like a cloak around the shoulders, to protect them from the elements – *other* people’s ways of doing things, other cultures, other communities” (Cohen 1985:63)

Jeg har her valgt å argumentere for den operative tjenesten som symbolske praksiser, ved å nærme meg den operative kroppen som redskap for symbolsk deltakelse. Gjennom den tvetydigheten disse praksisene representerer fremstår de også som sentrale meningsbærere for operatørene, som gjennom tjenesten aktivt benytter seg av den operative kroppslige habitusen for tilegnelse av legitimitet, identitet og fellesskap. Det operative kravet om kroppslig inkorporering forsterkes ytterligere gjennom oppdraget og den generelle voldstrusselen som rettes mot soldatene. Gjennom den operative diskursen konsolideres dermed operativitetens autoritet som symbolsk kapital og det operative fellesskapet som et distinkt, kroppsliggjort og symbolsk fellesskap.

Kapittel 4

Operativitet og maskulinitet

“Det finnes sikkert nok av jenter som kunne matcha gutta i troppen fysisk, men jeg tror uansett ikke det hadde vært ideelt for laget. Det hadde sannsynligvis blitt ett så forstyrrende element at gutta ikke hadde klart å opprettholde fokuset på jobben. Du ser jo hvordan folk er her, prøv å få noen i den gjengen her til å ikke tenke på sex, det går jo ikke.”

Geir

I tillegg til å dele den operative habitusen deler soldatene i troppen også opplevelsen av å være menn. Det symbolske fellesskapet konstrueres således ikke utelukkende rundt den operative samhandlingen, men også gjennom *kjønne symbolske praksiser* som finner sted blant operatørene.

Ved hjelp av empiriske eksempler vil jeg vise hvordan soldatene, gjennom den samme militæroperative logikken som legges til grunn for operativiteten, også dyrker frem *den maskuline kroppen* som operativt arbeidsredskap. Ved å fremheve tradisjonelle maskuline idealer som fysisk styrke og utholdenhet, fremstår manndommen også som en integrert del av soldatenes militære selvbylde. Den sosiale konstruksjonen av kjønnen foregår samtidig i negasjon til det feminine som generelt nedvurderes i møte med de operative mestringskravene. Ved å undergrave kvinnens symbolske verdi fremstår dermed maskuliniteten som en form for operativ kapital. Likeledes kan de maskuline praksisene også forstås som sentrale diskursive utelukkelsesmekanismer.

Soldatene benytter seg av den daglige samhandlingen til å kommunisere og dramatisere felles kroppslige, kjønne og seksuelle erfaringer som menn. Ved å skape en forståelse av seg selv som en kjønnen og seksuelt homogen gruppe, legitimerer operatørene samtidig sin egen sosiale deltakelse gjennom fraværet av

feminin og homofil seksualitet. På denne måten konsolideres det operative fellesskapet som et *maskulint fellesskap*.

Den sosiale konstruksjonen av kjønn

I tråd med Moore (1999) kan både det *biologiske* og *det sosiale kjønn* forstås som sosiale konstruksjoner og produkter av kjønnete og kulturelt betingede diskurser.. Ved å forstå de operative og de kjønnete praksisene som overlappende, ønsker jeg også å forstå maskuliniteten som en integrert del av operativiteten.

I tråd med Whitehead og Barrett kan maskulinitet defineres som en relasjonell diskursiv praksis; “those behaviours, languages and practices, existing in specific cultural and organizational locations, which are commonly associated with males and thus culturally defined as not feminine” (2001:15); “dominant and subordinated ways of thinking, talking and acting as males, and as such provide the very means by which males ‘become’ men” (2001:21).

Connell (1999) mener maskulin identitetsproduksjon ikke kan forstås uavhengig av den sosiale konstruksjonen av kropp. Selv mener han maskuliniteten, ved å bli forklart biologisk ut fra mannens fysiske egenskaper, i stor grad også fremstår som svært kroppsliggjort. Det samme mener han gjelder det maskuline fellesskapet. Samtidig forstår han også den maskuline identitetsproduksjonen som relasjonell, formet i negasjon til det kvinnelige. Gjennom sin deltakelse i idrett og konkurranse mener han menn bidrar til å produsere et bilde av maskuliniteten som overlegen det kvinnelige (1999:81).

Blant operatørene fremstår også den operative kroppen som kropp en integrert del av operatørenes maskuline selvilde, individuelt og kollektivt. I første omgang fremheves maskuliniteten gjennom det operative kravet om fysisk styrke, muskelkraft og utholdenhet. På denne måten fremstilles også den maskuline kroppen som det ideelle operative arbeidsredskapet. Den maskuline identitetsproduksjonen skjer samtidig på bekostning av det feminine, som konsekvent nedvurderes i møte med de operative kravene. En av de som uttrykker dette er Erlend:

“Jeg tror jeg snakker for 99 prosent av gutta i troppen når jeg sier dette, og det er at jenter kan ikke gjøre den jobben vi gjør. Vi har så mye tungt utstyr og

opererer jo ganske hardt når vi er ute, og det er nå en gang sånn at damer er laget sånn at de er svakere enn oss gutta. Jeg har i alle fall til gode å se ei jente som klarer å gjøre den jobben jeg gjør like godt som meg, jeg tror bare ikke det hadde funka.”

Selv om mange i utgangspunktet stilte seg positive til kvinnelig deltakelse i Forsvaret generelt, mente de fleste operatørene at kvinner ikke hørte hjemme i de operative enhetene. En som stadig gav uttrykk for dette var Geir:

“Jenter kan godt få prøve seg, men de ville neppe vært i stand til å gjøre en like god operativ jobb. Det sier seg jo selv at man ikke bare kan putte inn jenter for å ha de her, så lenge de sinker resten av laget. Kunne ei jente for eksempel bært meg og alt utstyret mitt ut av en skarp situasjon, hvis jeg var skada?”

I likhet med flere andre begrunnet Geir dette gjentatte ganger ved å minne om at russiske militære styrker har opprettet egne kvinnekompanier, og at israelske styrker kun bruker kvinnelige soldater til ikke-operativ tjeneste⁴⁸. Samtidig understreket han at kvinner også var velkomne i avdelingen, vel og merke så lenge dette ikke ødela for den operative virksomheten.

Chodorow (1974) mener gutter og menn allerede fra de er barn sosialiseres inn i rollen som menn gjennom kroppslige praksiser. Hun mener blant annet arbeidsdelingen mellom kjønnene bidrar til å understreke avstandsforholdet mellom mann og kvinne, og fører til at menn, i motsetning til kvinner, orienterer seg mot maskuliniteten og mannens arbeid. Hirdman (1988) tar på sin side i bruk begrepet *genuskontrakten* for å forklare samfunnets hierarkiske rangering av kjønnene. Ved at menn rangerer maskuliniteten som norm, påberoper de seg også retten til å definere kvinnen og det feminine.

Connell (1999) mener videre at maskulinitetens kroppsliggjorte karakter bidrar til å legge stort press på menn til å leve opp til de kroppslige idealene og befeste sitt maskuline selvilde, for eksempel gjennom fysisk arbeid og mestring, og ved å

⁴⁸ Personlig fikk jeg ikke oppgitt kilden til disse påstandene. Gjennom egen research har jeg imidlertid ikke funnet hold i disse påstandene.

oppsøke bestemte arenaer som arbeid og idrett. Manglende evne til å gjøre dette mener han kan oppleves som svært sårbart for mannen (1999:81). Kilshaw (2009) viser til Connell (1995) når hun peker på hvordan amerikanske krigsveteraner selv produserer en sterk maskulin diskurs, formet rundt den maskuline kroppens fysiske styrke og muskelmasse. Dette mener hun igjen er avgjørende for det selvbildet aktørene danner seg som soldater, og som kan være ødeleggende for soldater som i forlengelse av dette påfører seg selv sykdommer, skader og en redusert helsetilstand (2009:172).

Gjennom tjenesten legger operatørene sterkt normativt press på hverandre, til å leve opp til de maskuline kroppslige idealene. Manglende evne til å imøtekomme dette konformitetspresset blir ofte møtt med negative sanksjoner fra omgivelsene, og forklares som regel med et generelt fravær av maskulinitet.

Dette kom blant annet til syne i forbindelse ved bruk av *MP-5, maskinpistol*. MP-5 er både lettere og mindre enn operatørenes standardvåpen, AG-3, og benyttes normalt ikke av operatørene i de mekaniserte infanteritroppene. Flere ganger i løpet av feltarbeidet hørte jeg MP-5 omtalt som *jente-5*. Selv ble jeg forklart at dette viste til våpenets fysiske egenskaper og impliserte at det på grunn av sin vekt og størrelse var bedre egnet for jenter enn AG-3.

For å markere egen maskulinitet og samtidig avstand til det feminine, benyttet operatørene seg ofte av argumentasjonsteknikker der egenskaper som fellesskapet oppfattet som feminine og kvinnelige ble latterliggjort og ironisert.

Fürst (1998a) mener det er en sammenheng mellom mannlighet og kroppslig erfaring, og peker på hvordan maskuliniteten, så vel som den kjønnsmessige dominansrelasjonen, innskrives i den maskuline kroppen gjennom fysisk mestring. Hun mener menn på denne måten tiltrekkes av en abstrakt utenforliggende mannlig verden hvor maskulin identitet er gjenstand for erobring overfor menn, og ikke kvinner. Hun peker også på hvordan gutters konstruksjon av maskuliniteten kan settes i sammenheng med negasjonen til det kvinnelige. Dette mener hun kommer til syne gjennom mønstre for konkurranse, mobbing og trakassering (1998a:297).

Ås (1998) mener på sin side at språket inneholder innebygde diskriminerende mekanismer, og at de generelle fordommene som på denne måten retters mot kvinnen også virker konstituerende aktørenes sosial vikelighet.

Den maskuline stemmen ble også fremhevet som et operativt ideal, med henvisning til de operative kommunikative kravene og den maskuline stemmens fonetiske fortrinn:

Olav strekker en hånd i været for å påkalle oppmerksomheten til resten av laget som har samlet seg i skogen noen meter unna. Han åpner munnen for å rope, men i motsetning til hva alle forventer hører vi bare en tynn skjærende stemme som skriker: "Kom igjen, gutta". Stein bryter ut i latter. "Hva faen var det?" hikster han mens han holder seg på magen. Olav blir rød i kinnene og ser ned i grusen. "Jada, jeg veit det," sier han brydd, "jeg roper som ei kjerring". Flere av gutta begynner å le. "Gjør det en gang til a, Olav," sier Stein, som ikke klarer å slutte å le. Han prøver å imitere pipestemmen til Olav. Alle som står rundt ler ennå høyere.

I tråd med Bourdieu (2000) ønsker jeg å forstå den maskuline kroppens habitus som et uttrykk for symbolsk kapital. Ved å tilskrive den kvinnelige habitusen negativ operativ kapital, bidrar operatørene til å kontrollere og regulere hverandres atferd som soldater. Moi viser på sin side til Bourdieu (2005) når hun forstår latterliggjøring som en doxisk kontrollmekanisme. Ved å tilskrive kvinner mangel på doxisk erfaring mener hun også at menn forsøker å fremheve egen kroppslige habitus på bekostning av det kvinnelige (Moi 2002:259). Bordo (1989) viser på sin side til Foucault når hun nærmer seg den kjønnete kroppen som et locus for sosial kontroll. Selv mener hun kjønnsdikotomien nedskrives i kroppen gjennom et nettverk av sosiale og kulturelle praksiser, institusjoner og teknologier. Hun mener den kjønnete deltakelsen på denne måten heller ikke kan forstås som undertrykkende, men må leses som konstituerende for den makten som skapes mellom menn og kvinner.

Den generelle nedvurderingen av det kvinnelige ble imidlertid ikke bare knyttet til de operative mestringskravene, men i stor grad også knyttet til en generell fremstilling av kvinnekroppen og det feminine:

Flammene fra bålet skyter opp mot den mørke nattehimmelen. Det svir i ansiktet og jeg må sette meg lenger unna. "Har vi noe snop her, eller," spør Are. Martin strekker seg etter en plastikkpose som står inntil stokken han sitter på. "Kanskje vi finner noe godt her," sier han, og begynner å rote nedi. Alle de

andre følger spent med. Først fisker han opp en boks med tunfisk, så en vannflaske og til slutt en tube med hudkrem. "Hei! Hvem sin pose er dette?", sier han og holder opp tuben i lyset fra bålet. Alle begynner å le. "Det er sikkert Frank sin, han er klart den mest feminine av oss", sier Even og ler enda høyere". "Det er ikke min", svarer Frank uskyldig, og klør seg i skjegget. "Men du hadde med deg hudkrem på øvelse en gang før," kommenterer Even. Frank ler uten å svare.

Det generelle bildet som ble tegnet av kvinnelige soldater ble ofte referert til som *Trine 19*. *Trine 19* ble forstått som en idealtypisk fremstilling av kvinnelige soldater og ble tillagt en rekke sterkt negative egenskaper. *Trine 19* ble i første omgang referert til i uformelle sammenhenger men ble til en viss grad også tatt frem i situasjoner der operatørene diskuterte kvinnelig deltakelse på et mer seriøst nivå.

Laget ligger i teltet og venter. Flere begynner å bli utålmodige og samtalen bærer preg av at folk begynner å bli lei. Chris forteller historier fra gamledager. Even og Kristian ser hvem som kan prompe høyest. Are og Harald snakker om sex. Etter hvert dreier samtalen seg inn på kvinnelige kollegaer som soldatene tidligere har jobbet med. Flere understreker hvor håpløse og 'lite operative' disse soldatene var. Plutselig bryter Kristian inn: "Hei gutta! Chris har funnet ny lagfører til oss når han slutter, det er Trine 19." Alle i teltet ler. Martin reiser seg opp på kne mens han imiterer en jentestemme: "Hei gutter, jeg heter Trine. Dere vet vel hva dere skal gjøre, så jeg bare setter meg ute og venter imens." Han forsvinner ut av teltåpningen mens resten av laget brøler av latter.

Mens operatørene på den ene siden gir uttrykk for en generell motvilje mot kvinnelig deltakelse, konfronteres den enkelte også av eksplisitte krav til egen kjønnets atferd. Den idealtypiske fremstillingen av kvinnen som operativt underlegen mannen bidrar på denne måten til å undergrave og naturalisere kvinnens sosiale og kulturelle underlegenhet som operatør, lagsmedlem og kollega. Ved å fremheve maskuline egenskaper som operative kulturelle verdier, fremstår dermed også soldatrollen som sterkt kjønnets.

Maskuliniteten som sosial distinksjon

I tråd med Bourdieu (2005) ønsker jeg å forstå maskuliniteten som en *operativ sosial distinksjon*. Dette kommet tydelig til uttrykk gjennom begrepet *gutta*, som ikke bare fremstår som en operativ ladet term, men også kjønnen. I tråd med Cohen (1985) kan soldatenes møte med det kvinnelige dermed sier å virke styrkende for den symbolske konstruksjonen av felles grenser; “the level og both individuality and collectivity are informed by implicit or explicit contrast. Individuals are said to define themselves by reference to a ‘significant other’; likewise, ‘self-conscious’ cultures and cultures” (1985:115).

Lakoff og Johnsen mener den menneskelige konseptualiseringen av virkeligheten kan forstås som en metaforisk prosess, konstituerende for tanke så vel som handling (1980:6). Som en relasjonell kategori kan *gutta* forstås som et sterkt strukturerende symbol, ikke bare for den sosiale organiseringen av operativiteten, men også for den hierarkiske kategoriseringen av kjønnene.

Selv om operatørene selv gir uttrykk for at de ønsker å forstå *gutta* som en kjønnsnøytral kategori, gir de fleste også uttrykk for at begrepet er sterkt ladet av kjønnen. På bakgrunn av dette gir svært mange også uttrykk for at de tillegger kvinnen liten, eller ingen, mulighet til å plasseres innenfor denne kategorien. En av de som reflekterte aktivt rundt dette var Are:

“Ei jente kan jo liksom aldri bli en av gutta, det sier jo seg selv. Vi hadde jo ei her, men hu ble aldri en av gutta, selv om hu var dyktig i jobben sin og var til stede i det som skjedde sosialt. Men kan liksom ikke bryte opp gutta. På den annen side; ‘gutta og jenta’, det høres jo bare dumt ut!”

I tråd med den offisielle likestillingsdiskursen i avdelingen⁴⁹ forsøkte flere av aktørene i ledelsen å aktivt tiltale sine underordnede både som *gutta* og *jentene*. Dette ble imidlertid opplevd som problematisk av flere av de kvinnelige grenaderene i bataljonen, som selv gav sterkt uttrykk for at de ønsket å bli inkludert i kategorien *gutta* fremfor å bli omtalt som *jentene*. Flere gav også uttrykk for at de i utgangspunktet oppfattet operativiteten som kjønnsnøytral, og derfor heller ikke så

⁴⁹ Jeg forstår her den politiske likestillingsdiskursen i Forsvaret som en integrert del av den offisielle militærfaglige diskursen.

nødvendigheten av, eller behovet for, å kommunisere sitt eget kjønn som soldat. Til tross for aktiv bruk fra ledelsens side, ble begrepet *jentene* derfor i stor grad oversett av de kvinnelige soldatene som selv ønsket å nærme seg det operative fellesskapet på lik linje, og under like forutsetninger som sine mannlige kollegaer.

Gilligan (2002) mener antatte kjønnsnøytrale kategorier bidrar til å synliggjøre en generell asymmetri mellom kjønnene. Hun påpeker således at det kvinnelige, ved å oppfattes som et avvik fra normen, også fremsår som et avvik fra mannen. Med dette utgangspunktet fremstår *jentene* som et avvik fra maskuliniteten og operativiteten. Gunnarsdottir (2005) viser selv til hvordan kvinnelige soldater ønsker å bli oppfattet som *en av gutta*. Ved å tilpasse seg sine mannlige kollegaers sosiale omgangsform, mener hun kvinnelige soldater også søker å underkommunisere sitt eget kjønn, som de generelt forstår som belastende for deltakelsen (2005:30).

Denne oppfatningen ble også støttet av flere av de kvinnelige aktørene i avdelingen, ikke minst de eldre offiserene, som gav uttrykk for at de tidligere, ved å jobbe på lags- og troppsnivå, også hadde vært mer opptatt av å være en del av det symbolske fellesskapet. En av disse var Ingrid:

“Når jeg selv var sersjant og jobba i tropp, var det ganske viktig for meg å være en av gutta. På den tiden så var det bare meg som var jente, og da var jeg jo nødt til å gjøre det samme som gutta for å få lov til å være med på ting. Selv følte jeg at jeg ble godt inkludert, men det sier seg jo selv at det ikke hadde gått om jeg skulle gått rundt og insistert på å oppføre meg som en ‘jentejente’.”

De andre kvinnelige offiserene jeg snakket med gav også sin tilslutning til denne opplevelsen. Enkelte gav også uttrykk for at de med alderen hadde blitt mer bevisst sitt eget kjønn og la mer vekt på å kommunisere dette overfor omgivelsene.

Flere av kvinnene jeg snakket med hadde også opplevd at det å kommunisere kjønnnet heller ikke alltid ble oppfattet som positivt av de mannlige kollegaene. Flere av operatørene gav også uttrykk for at de ble provosert av kvinnelige kollegaer som aktivt forsøkte å kommunisere kjønnnet når de var på jobb. Dette ble også bekreftet av flere operatører i troppen som viste en kritisk holdning til kvinnelige ansattes bruk av parfyme og sminke på jobb. En av de som hisset seg opp over dette var Chris:

“Jeg har aldri hatt noen problemer med at folk lukter svette, men det lukter jo faen med parfyme langt nedi trappa. Dette er en militæravdeling for faen!”

Mens lukten av parfyme generelt ble møtte med kritiske bemerkninger som denne, ble svettlukt og dårlig kroppshygiene omtalt i positive vendinger. Dette ble imidlertid naturalisert gjennom operativiteten, og den fysiske treningen denne ofte innebar.

Moi (2002) mener den patriarkalske makten også reproduseres gjennom kvinnelige deltakelse, ved at den kvinnelige habitusen blir formet av den samme symbolske volden som undertrykker dem. Moi viser til Beauvoir (2000) når hun påpeker at kvinner blir kvinner ved å spille rollen som kvinner, og at man som medlemmer av en underprivilegert gruppe ikke nødvendigvis tilegner seg et opposisjonelt syn (2002:269). I følge Beauvoir er kvinner som adopterer den maskuline habitusen også tilbøyelige til å identifisere seg med systemet som har gitt dem mulighet til suksess. Ved å underkommunisere eget kjønn mener hun også kvinnen blir medskyldige i sin egen undertrykking, selv om intensjonen i realiteten er å oppnå aksept ved å identifisere seg med systemet.

Lakoff og Johnsen (1980) forståelse av de språklige metaforene kan her settes i sammenheng med Cixous og Irigarays tilnærning til Derridas begrep *logosentrisme*. Selv viser de til hvordan de meningsbærende strukturene i språket bidrar til å skape en asymmetri mellom kjønnene, der de maskuline termene fremheves på bekostning av det kvinnelige. På denne måten mener de det ene kjønnets også tilskrives en høyere verdi enn det andre (Fürst 1998b). Dette perspektivet kan også settes i sammenheng med begrepet *språkimperialisme*, som Ås (1998) benytter seg av for å forklare *hvordan* bruk av hannkjønn i grammatikken bidrar til å usynliggjøre kvinnen i språket. Selv mener hun at man ved å unnlate å differensiere mellom kjønnene i språket også underbygger en maskulin selvfølgelighet, hvilket igjen virker konstituerende for den sosiale virkeligheten.

Moi viser på sin side til den *maskuline illusjonen*, som et uttrykk for den patriarkalske maktens universalitet. Som følge av denne universaliteten mener hun også at det doxiske maktforholdet mellom menn og kvinner er vanskelig å denaturalisere (Moi 2002:259).

I troppen bidrar den kjønne terminologien på denne måten til å underbygge den maskuline kroppens selvfølgelighet og overlegenhet som militært redskap. Fordi *gutta* fungerer som et legitimt uttrykk for operativiteten, vil *jentene* nødvendigvis også

representere et fravær av operativitet. I tråd med Bourdieu kan *jentene* forstås som en negativ operativ distinksjon, naturalisert gjennom den kvinnekroppen og mannskroppens ulike fysiske disposisjoner (Bourdieu 2005, Moi 2002:269). Ved å synliggjøre kjønnet tilskrives de kvinnelige aktørene på denne måten både en mangel på operativitet og maskulinitet, og maskuliniteten fremstår som et operativt ideal.

Det maskuline fellesskapet

Blant operatørene fremstår den intersubjektive utvekslingen av maskuline erfaringer som avgjørende for den enkeltes opplevelse av identitet og tilhørighet til gruppen. I troppen kommer dette til syne ikke bare gjennom de militære praksisene, men også gjennom operatørenes aktive kommunisering og dramatisering av kroppslige, kjønnede og seksuelle erfaringer. Dette bidrar til å konsolidere *gutta* som et *maskulint fellesskap*:

På plassen foran meg er soldatene i tropp 2 i ferd med å forberede middagsmaten. Noen har fyrt opp bål og har hentet frem pølser fra sekken. Kristian spiser matpakke som de smurte til morgenen. Siden vi kom hit har det kun blitt noen få timer søvn, flere av gutta begynner å se slitne ut. Etter to døgn med sammenhengende trening ser flere ut til å sette pris på en pause.

Ved bålet bortenfor meg hører jeg gutta prate om damer. Harald forteller de andre at han ikke klarer å være sammen med ei dame i mer enn to måneder: "Jeg blir bare lei, og må finne meg noe nytt". Joakim setter seg ned sammen med de andre. Han forteller om en jente han ble forsøkt sjekket opp av da han var ute i helgen. "Men hu var skikkelig liten og feit," sier han. Alle rundt bålet ler. "Jeg fikk seriøst assosiasjoner til ei sånn innpåsliten lita Idoljente som venter på svar fra dommerne." Han demonstrerer ved å hoppe med kroppen på stokken han sitter på. Alle rundt bålet ler.

Are og Kristian prater om pornosider på internet. "Det irriterer meg at flere av de beste sidene koster penger, sånn som porntube," sier Kristian. "Har du sjekka ut youporn eller?" spør Are, "den er gratis." "Snakker vi om porr⁵⁰ eller?", spør Jan, "som kommer gående forbi, det liker vi". Han setter seg ned

⁵⁰ Pornografi

og blir med i samtalen. "Hvis du vil ha med deg noen filmer nedover⁵¹, så snakk med Chris forresten, han har en egen harddisk med 500 gig⁵² eller noe", sier Are.

På den andre siden av bålet slipper Geir en kjempefjert. Even svarer umiddelbart med en som er enda høyere, og flere av gutta må le. Even stiller seg opp med rumpa mot flammene og prøver igjen, denne gangen uten resultat. Folk rundt bålet gapskratter. Stein ler så kraftig at han mister pølsespiddet i bålet. "Fy faen gutta, nå er det god stemning!" sier Geir og kaster mer ved på bålet.

Soldatenes fokus på kjønn, kropp og seksualitet kom normalt til syne i en rekke situasjoner både på og utenfor jobb. Som et sammensatt arbeidsfellesskap står soldatene frem som forvaltere av svært ulike sosiale og kulturelle preferanser. I den grad operatørene søker fellesskap ut over sin operative deltakelse velger derfor mange å samle seg rundt individuelle interesser som trening, fotball, motor, film og kortspill. I situasjoner der laget og troppen søker sammen som helhet blir imidlertid kjønn stående som den viktigste symbolske fellesnevneren.

Mens operativiteten, uniformen og det felles oppdraget til daglig bidrar til å dekke over og usynliggjøre de sosiale og kulturelle forskjellene i gruppen, dominerer kjønn de ikke-militære praksisene og meningsdannelsesprosessene som finner sted. Jeg velger å forstå disse praksisene som *gutteprat*. I tråd med Cohen (1985) velger jeg videre å forstå guttepraten som en sterk symbolsk praksis; samlende og integrerende for soldatenes maskuline deltakelse⁵³.

Donald (2001) mener det militære fellesskapet utgjør en viktig dimensjon ved menns søken etter identitet. Dette mener han kommer til syne i populærkulturen, som gjennom sin formidling av krig og vold, fremstår som en sentral forvalter av maskulin kultur og identitet. Han mener blant annet at menn, ved å la seg underholde av filmer

⁵¹ Henvisning til Afghanistan.

⁵² Forkortelse for gigabyte, en måleenhet for datalagringskapasitet.

⁵³ Både -metodisk og analytisk bidro min personlige deltagelse i *guttepraten* konstruktivt til å bevege meg nærmere informanter som jeg i utgangspunktet opplevde å ha lite til felles med. I tillegg opplevde jeg at mine personlige erfaringer knyttet til eget kjønn og seksualitet i stor grad kompenserte for min manglende militære funksjon i laget, og således bidro til at jeg stort sett opplevde å bli inkludert i den daglige samhandlingen i laget og troppen.

om krig og vold, allerede fra de er barn sosialiseres inn i rollen som krigere, en rolle han både knytter til idealer som fysisk styrke og utholdenhet, samt det militære kameratskapet, som en arena for utveksling av maskulin, intellektuell og emosjonell nærhet.

Ved å understreke kameratskapets motiverende virkning legger Johannessen på sin side vekt på soldatenes ønske og behov for å dele felles opplevelser, tilegnet og erfart gjennom tjenesten (2007:86). Selv forstår jeg også den maskuline erfaringsutvekslingen som en viktig del av dette ønsket.

Jeg stiller meg noen meter fra de andre og prøver å observere samtalen rundt bålet fra avstand. Etter noen minutter kommer Geir bort og stiller seg opp ved siden av meg. "Har du fått noen gode observasjoner i dag, eller?" spør han. Foran bålet står Kristian og lager samleiebevegelser mot den ene trestammen. "Du synes vel ikke praten rundt bålet bærer preg av at det er bare gutter her?" spør jeg retorisk tilbake og må le. Geir ler også. "Jeg veit ikke jeg", svarer han, "er sexprat bare en maskulin greie da?"

Ved siden av oss står også Torkel, som har overhørt samtalen vår. "Jeg jobba i en blomsterbutikk en gang," sier han, "sammen med en haug med jenter. Og de prata like mye dritt som det vi gjør her. Men det var ikke den samme grisepraten, de prata liksom om helt andre ting, mens⁵⁴ og utflod og sånn. Og så prata de vel mer om gutter sånn som vi prater om jenter. Det er i alle fall en del ting vi prater om her som vi nok ikke hadde gjort hvis det var damer til stede. Sånn sett er det jo greit å få lufta seg før man skal hjem til dama".

Mens vi står og prater kommer Even gående mot oss. "Hei Totland, har du klar pennen?", spør han og smiler lurt. Idet han passerer oss klemmer han ut en høylytt fis. "Even fjerta", dikterer han og stiller seg opp i skogkanten ved siden av oss for å tisse.

En vesentlig del av guttepraten knytter seg til seksuelle erfaringer, fantasier og drømmer. Person (1980) mener seksualiteten kan betraktes som "the mainstay of

⁵⁴ Menstruasjon

male identity”. Fordi maskuliniteten dannes i relasjon til det kvinnelige, mener han også at seksualiteten har avgjørende betydning for mannens selvbylde (1980:180).

Seksualiteten som kommuniseres mellom operatørene formes samtidig utelukkende i relasjon til kvinnen og det feminine. Temaer som spesielt berøres av dette er pornografi, onani, samleie og sjekking. De fleste soldatene som benyttet pornografi diskuterte dette også åpent med hverandre. Denne diskusjonen knyttet seg først og fremst til elektronisk nedlastning fra internett. Både befal og soldater gav også uttrykk for at de lånte og kopierte pornofilmer fra hverandre. Den seksuelle meningsutvekslingen bidro således sterkt til å seksualisere og objektifisere det generelle kvinneidealet.

I følge Fürst (1998a) kan den seksuelle objektifiseringen av kroppen betraktes som et forsøk på å utøve kontroll. Selv viser hun til Merleau-Pontys forståelse av subjekt-objektrelasjonen som et hierarkisk maktforhold. Denne makten ligger i at subjektet, ved å reduseres til et objekt under motpartens blikk, mister sin verdi som følge av at det ikke lenger teller som en person (Fürst 1998a:299). Fürst antyder på sin side at objektifisering kan oppleves som ekstra truende for gutter og menn, ettersom den maskuline autonomien i større grad enn den kvinnelige knyttes til rollen som aktivt subjekt, fremfor et passivt objekt. Dermed forstår hun også den maskuline objektifisering av kvinnekjønn som et forsvar for egen subjekt.

Klokken har passert 11 på formiddagen og troppe har tatt lunsjpause ved en lysning i skogen. Jeg sitter sammen med Kjetil, Øyvind, Magne og Frank, Jan og Kristian. De fleste spiser matpakke med brødiskiver. Kjetil spiser tunfisk rett fra boksen. “Fy faen asså, jeg liker musklene til Marit Bjørgen,” sier han. “Jeg synes seriøst hu er drit sexy, hadde ikke vært meg i mot å knulle hu i ræva,” legger han til. Flere av gutta ler. “Det der grenser til å være homo,” sier Magne, “å knulle ei dame med den kroppen i ræva.” Flere av gutta fortsetter å le. “Jan og Kjetil prater seriøst bare om to ting; fitte og boling⁵⁵,” sier Øyvind og ler ennå høyere. “Jeg boler ikke,” svarer Kjetil brydd.

⁵⁵ Henvisning til bruk av veksthormonet *anabole steroider*.

Den seksuelt ladete guttepraten bidro på denne måten også til å understreke mannens seksuelle dominans. Samtidig ble heteroseksualitet også utelukkende forstått som norm.

Melhuus (1998) mener mannens legitimitet her kan settes i sammenheng med hans rolle som *penetrerer*. Selv viser hun til hvordan den heterofile mannens aktive, lukkede og ugjennomtrengelige kropp tildeles den dominerende rollen fremfor kvinnens passive og åpne kropp. På denne måten kan også penetreringen forstås som et uttrykk for kontroll.

Blant operatørene gikk det imidlertid frem at de kjønnede og seksuelle idealene ikke ble delt av alle. Enkelte gav også eksplisitt uttrykk for at de ikke identifiserte seg med de verdiene og idealene som ble produsert av fellesskapet. Til en viss grad bidro dette også til å sette aktørene utenfor samhandlingen:

Etter et par timer med intens skytetrening går laget på utsiden av skytebanehuset for å ta pause. Olav og Eivind nevner at de var ute i Elverum i helga, og at de klarte å sjekke opp noen damer. Simen og Gunnar diskuterer også hvem av jentene de klarte å sjekke opp som var finest. Etter noen minutter åpner Jo munnen. "Jævla rottepike asså! Jeg synes det er jævlig dårlig gjort av dere å holde på sånn! Når du har dame hjemme som du har vært sammen med i flere år, også drar du til Elverum hver helg og pule bak ryggen på a. Det der syns jeg seriøst ikke noe om!" Etter å ha sagt sin mening fortsetter de andre å snakke om helgen.

Jo blir igjen stående utenfor samtalen og snur seg mot meg, som står noen meter unna de andre og noterer. "Jeg blir seriøst kvalm av å høre hvordan de andre gutta holder på. Jeg er sånn forholdstype jeg skjønner du. Når du har ei dame som du har vært sammen med i flere år og har lyst til å gifte seg med, da driver du ikke og puler bak ryggen på a på den måten. Det gjør du bare ikke."

Mens flere av soldatene sa seg enig i Jo sin oppfatning, gav andre igjen uttrykk for at de opplevde fokuset på seksualitet som overdrevent, til tross for at de selv tok aktivt del i den felles meningsutvekslingen.

Connell (1999) viser til den dominerende maskuline diskursen som *hegemonisk maskulinitet*. Til tross for denne mener han allikevel at det produseres

flere maskuline identiteter også innenfor de samme diskursive formasjonene (1999:101). Plummer (2005) viser på sin side til den *hegemoniske seksualiteten* som sterk heteroseksuell. Fordi det maskuline ønsket om identitet også handler om å søke likhet og enighet med andre menn, mener han den maskuline identitetsproduksjonen i stor grad også adopterer den hegemoniske heterofile maskuliniteten (2005:191).

Flere av soldatene gav selv uttrykk for at de oppfatter *guttepraten* som en viktig del av den felles identitetsproduksjonen i laget. Mange gav også uttrykk for at nye soldater i troppen også måtte ta del i denne delen av samhandlingen før de ble forstått som en del av fellesskapet, noe som også gjaldt kvinner. En av de som gav uttrykk for dette var Erlend:

“Hadde hun vært sterk nok, så skulle hun selvfølgelig fått en sjanse, men det er jo ikke gitt at hun hadde passa inn for det. Det er jo den sosiale biten også. Skal ei jente ha noe her å gjøre så kan a liksom ikke være ordenlig jente, hun må være mer guttejente, og hu bør ha den samme humoren som vi har, ellers så syns jeg synd på a. Jeg tror du skal leite lenge etter den jenta som har det.”

Kravet om intersubjektivt engasjement innebærer på denne måten også en strukturell utestengelse av aktører som i kraft av sitt kjønn ikke evner, eller ønsker, å ta del i den hegemoniske identitetsproduksjonen. På denne måten legges kjønnen til grunn for operatørens sosiale deltakelse, også i situasjoner der samhandlingen ikke styres av de militære praksisene.

Seksualitet, homogenitet og trygghet

Ved å aktivt kommunisere den hegemoniske maskuliniteten og seksualiteten overfor kollegaene, bidrar operatørene også til å konstituere seg selv som en kjønnen og seksuelt homogen gruppe. Denne homogeniteten bidrar igjen til å ufarliggjøre den kroppslige nærheten soldatene legger til grunn for egen operativitet og tilhørighet til fellesskapet.

Sherrod (1987) mener den maskuline omgangsformen generelt fremstår som mindre intim enn blant kvinner. Allerede fra de er barn hevder hun gutter sosialiseres

til å holde kroppslig avstand til eget kjønn. Hun mener derfor også at menn søker intimitet gjennom felles aktivitet fremfor kroppslig nærhet og at dette bidrar til å opprettholde et tabu mot maskulin nærhet.

For operatørene står de operative idealene som omsorg, lojalitet og solidaritet imidlertid som sterke. Samtidig fremstår de som svært pragmatiske og kroppsliggjorte, og de legger vekt på at soldatene utviser fysisk hjelp og støtte til hverandre. Dette innebærer igjen en stor grad av kroppslig intimitet og nærhet. Selv opplevde jeg i løpet av feltarbeidet å bli konfrontert med dette⁵⁶.

Ved at operatørene selv anerkjenner behovet for intimitet gjør de seg også avhengige av å ufarliggjøre den nærheten operativiteten representerer. I første omgang fremstår behovet for *tillit* som avgjørende. Dette ble blant annet uttrykt av Einar:

“Det går mye på tillit da, at vi er trygge på hverandre, at vi er med å gjøre de samme tinga. Men man kommer jo uansett til et punkt hvor man bare er nødt til å stole på hverandre, vi skal jo faktisk ut i krigen sammen”.

Sørhaug (1996) peker på at tillit kan forstås både som en betingelse og en katalysator for samhandling. Han viser også til Mauss (1966) når han forstår tillit som en form for resiprositet: “Tillit uttrykker et dypt paradoks ved det sosiale samtidig som den representerer ‘mirakuløse’ løsninger på det samme paradokset. Tillit handler om å stole på gaven som ennå ikke er gitt, og på at en gave kan bli gitt uten noen form for gjennyttelse” (1996:22).

Tillit kan på denne måten også forstås som en sosial ressurs. Jeg velger her å sette tilliten i forbindelse med begrepet *trygghet*. I følge Eriksen (2006) kan behovet for trygghet forstås som et grunnleggende menneskelig behov. Dette behovet knytter han igjen til den sosiale og psykologiske trusselen som representeres ved utrygghet og usikkerhet.

Selv knyttet soldatene stor usikkerhet til nærvær av kvinner. Dette nærværet forstod de i stor grad som uforenelig med operativiteten. I første omgang ble dette

⁵⁶ Flere ganger i løpet av feltarbeidet måtte jeg dele sovepose med informantene for selv å ikke å fryse. Jeg opplevde også ved en anledning å la en av informantene varme føttene sine på magen min som følge av forfrysning.

begrunnet med å vise til den kvinnelige seksualiteten som en trussel. Også dette gav Einar uttrykk for:

“I SIBO-byen, når det var så kaldt, og vi måtte ligge i jervenduk og hutre hele natta, da var det ikke noe problem for meg å krype opp til ryggen til Joakim og prøve å snike til seg litt varme. Men jeg kunne jo ikke gjort det på ei dame. Faen, tenk om jeg hadde våkna med morrabrød⁵⁷ da, jeg kunne jo ikke engang ha sett henne i øya etterpå!”

Også aktører som i utgangspunktet stilte seg positive til kvinnelig deltakelse oppfattet tilstedeværelsen av kvinnelig seksualitet som en utfordring, deriblant Petter:

“Vi hadde nok kanskje hatt sunt av å ha noen jenter i troppen, men egentlig så er jeg jævlig glad for at vi ikke har det. Du slipper faktisk unna en del faktorer, sånn som forhold og forelskelse. [...] Jeg har vært borti det flere ganger før, og der det er jenter så er det som regel knulling, det er bare å være ærlig på det. Og så kan man jo spørre; er det noe galt med det? Nei, det tror jeg ikke, men man må bruke tid på det og det krever energi. Selv er jeg glad for at jeg slipper å forholde meg til det, spesielt nå som vi skal ut.”

De fleste soldatene i troppen understreket på denne måten at seksualiteten representerte en reel trussel, ikke bare mot den sosiale tryggheten, men også mot den militære sikkerheten. Og det operative fellesskapet fremstod som styrket som følge av den kjønne homogeniteten.

I tråd med Cohen (1985) mener jeg den truede homogeniteten bidrar styrkende for produksjonen av fellesskap. Fordi fellesskapet her representerer en trygghet for operatørene, bidrar den potensielle trusselen som synliggjøres ved kvinnelig deltakelse også til å forsterke aktørenes oppfatning av fellesskapet som en sosial ressurs og en referanse til egen identitet. Dette bidrar igjen til å bevisstgjøre det kjønne fellesskapets symbolske grenser og innhold.

Regelmessig ble jeg fortalt historier om hvordan soldater som tidligere hadde jobbet med kvinner hadde opplevd at mannlige soldater forelsket seg i kvinnelige

⁵⁷ Ereksjon

kollegaer, og at dette hadde bidratt til å skape interne spenninger i laget. Enkelte operatører fortalte også hvordan de hadde forsøkt å ivareta denne homogeniteten ved å regulere egen tilgang til kvinner:

“Vi pleide å ha en regel som vi kalte for “burka i uka”, sier Chris, og ler. “Det er faktisk jævlig frustrerende å ha halvnakne jenter som flyr rundt og viser seg frem. Vi la i alle fall ned påbud som gikk ut på at hvis noen tok med ei dame hjem i hverdagen så måtte de sørge for å pakke hu inn så de andre gutta ikke ble frista”. Flere rundt bordet smiler gjenkjennende. Erlend mener også at utseende har en avgjørende betydning: “Selvfølgelig, hvis hun er stygg så går det greit, da gir man jo faen! Men hvis hu er fin, da blir det jo garantert trøbbel. Hvis det hadde kommet ei dritfin dame inn i rommet her nå, så er det jo ingen av oss som hadde huska hva vi prata om.”

Selv om de fleste soldatene i troppen var enige i at kvinnelig seksualitet og feminitet representerte en trussel mot samholdet, var meningene likevel delte om hvem som hadde ansvaret for denne trusselen. En av dem som prinsipielt mente at kvinnen måtte tillegges ansvaret var Anders:

“Serøst, hvis det oppstår problemer i troppen fordi ei jente har sex med en gutt hun jobber sammen med så er det jentas skyld. Det kan godt hende at dette er et system lagd av og for gutta, men det er nå en gang sånn at det er jenta som kommer utenfra. Da er det hu som også bør tilpasse seg.”

Flere av soldatene var imidlertid uenige med Anders, og mente at ansvaret måtte tillegges den enkelte soldat, uavhengig av kjønn.

Jan setter seg opp på liggeunderlaget, og ser på Erlend: “Du husker hu jenta vi hadde i laget når vi jobba på Setermoen, hvor lite skitpreik det ble i teltet da? Da var det faen meg ingen som oppførte seg normalt. Det var i alle fall ikke den avslappa stemninga der folk turte å si akkurat det de mente. Selv om, hun var jo ikke noe fin engang!” “Men hu hadde fin kropp da,” legger Erlend til og smiler. Jan tenker seg litt om før han legger til. “Det er vel da profesjonaliteten vår kommer inn da.” Geir nikker også anerkjennende, og

legger til, "det er jo egentlig ikke dem det er noe galt med, det er jo vi som ikke klarer å styre oss."

Flere av soldatene i troppen uttrykte imidlertid ikke bare en skepsis mot kvinnelig seksualitet men også mot mannlig homofili, selv om ingen av operatørene forstod seksuell legning som avgjørende for operativiteten.

På vei opp mot skytebanen blir jeg gående å prate med Erlend. Plutselig legger han en arm rundt meg, "du veit at jeg er bifil Totland?". Han ser kjapt på meg før han bryter ut i latter. Jeg ser mitt snitt til å utfordre han og ser skeptisk tilbake. "Men du veit at jeg er det?" sier jeg alvorlig, og legger armen rundt midjen hans. Erlend hopper spontant til siden. "Faen da, jeg bare kødde," roper han. "Jeg også," svarer jeg. Begge begynner å le. Selv om han tar spøken min, ser jeg tydelig at Erlend lar seg stresse av situasjonen.

Selv gav Erlend uttrykk for en sterk skepsis mot homofili. Han mente også at dette var en holdning han delte med flere av kollegaene:

"Jeg tror du ville bli frosset ut ganske kjapt, spesielt i denne gjengen her. Tenk deg bare hvis vi var nødt til å sove i samme sovepose. Faen Totland, da skulle du fått sove aleine." Han ler høyt igjen og gir meg en klem, mens han legger til, "du kan få sove sammen med meg, du". Begge ler vi en gang til.

Den kroppslige nærheten Erlend her viser står i sterk kontrast til den skepsisen han uttrykker overfor meg som en person med potensiell homofil legning. Selv opplevde jeg imidlertid Erlends intimitet som en måte å understreke den tilliten han følte overfor meg.

Bordo (1997) mener homofili representerer en trussel for menn, fordi den homofile oppmerksomheten reduserer den heterofile mannen til det han selv ser i en kvinne. "If masculinity itself is a construction premised on, parasitic on, gender difference, then the eroticization of gender sameness is a violation of masculinity. Homoeroticism is paradoxial because it 'both embraces and violates masculinity'" (Progner i Bordo 1997:49) På denne måten mener hun også at det maskuline fellesskapet, ved å opprettholde en illusjon om seksuell homogenitet, også søker å

forsvare sin egen maskuline identitet. Weeks uttrykker på sin side at “masculinity or the male identity is achieved by the constant process of warding of threats to it. It is precariously achieved by the rejection of femininity and homosexuality” (1985: 190).

Fraværet av kvinnelig seksualitet tydeliggjøres gjennom den generelle arbeidsdelingen. Homoseksualiteten, derimot, representerer en større usikkerhet, ettersom den ikke lar seg bekrefte utad. Gjennom den daglige samhandlingen benytter soldatene seg derfor av de kjønnede symbolske praksisene til å dramatisere og tydeliggjøre sin heterofile legning overfor hverandre. Dette foregikk i stor grad gjennom kroppslig kontakt og intime berøringer. Selv ble jeg utsatt for slik praksis ved flere anledninger:

“Skål a Totland”. Kristian løfter ølboksen mot meg og hever den til munnen. Det er bare noen uker igjen til troppen skal reise til Afghanistan, og sammen har soldatene tatt turen til Trysil for å tilbringe helgen sammen. Sammen med fire av gutta i laget har jeg satt meg i badstua for å ta en øl. Samtalen dreier seg for det meste rundt damer og sex. Etter et par minutter hever Kristian stemmen: “Faen, ikke snakk mer om damer nå, da får jeg benner⁵⁸!” De andre gutta begynner å le. “Jeg skal hjelpe deg jeg” sier Even og strekker armen sin demonstrativt mot skrittet hans, men blir stoppet av Kristian, som selv tar tak i lemmet sitt og drar i det et par ganger. Even gjør det samme på seg selv. Alle sammen ler.

Plutselig ser jeg Kristian også strekke hånden sin mot meg, og før jeg rekker å reagere tar han tak i forhuden min og trekker i den. “Du også Toland!” sier han, og gliser bredt. “Kom igjen! Joss han opp!” roper Even, “Ole, tenk på Trine 19 som smører seg inn med spenefett!” Resten av gutta bryter ut i krampelatter. Kristian slipper taket i meg, griper ølen sin og løfter den til munnen, og gliser: “Skål a Totland! Håper du har med deg notatblokka di!”. Så ler vi alle sammen og skåler en gang til.

Ved å dramatisere egentlig kjønn og seksualitet på denne måten sørger operatørene for å ufarliggjøre den kroppslige nærheten de samtidig møter gjennom tjenesten.

⁵⁸ Ereksjon

Dette forsterkes ved at situasjonene der kjønnen og kroppen kommuniseres fremstilles som komiske og vekker latter blant deltakerne⁵⁹.

Ved å bryte med de konvensjonelle intimgrensene, uten at dette ble oppfattet truende av omgivelsene, befestet soldatene også sin oppfatning av det operative fellesskapet som en kjønnen og seksuelt homogen gruppe. Dette bidro både til å synliggjøre og tydeliggjøre fellesskapets symbolske grenser, og samtidig styrke det indre tillitsforholdet i troppen og laget. Samtidig bidro dette til å markere identitetsmessig avstand til aktører som i kraft av sitt kjønn eller sin seksuelle legning ikke ønsket, eller evnet, å ta del i den intersubjektive samhandlingen. På denne måten fremstod den hegemoniske seksualiteten også som en diskursiv utelukkelsesmekanisme, styrende for den enkeltes tilslutning til fellesskapet⁶⁰.

Maskuliniteten som militær tradisjon

I første omgang å forstå maskuliniteten som et produkt av en kulturelt og historisk betinget diskurs, formet rundt soldatrollen og det tradisjonelle krigeridealet, ved å ta for meg kjønnen som sosial konstruksjon. Historisk sett konstrueres soldatrollen rundt den maskuline kroppen og de maskuline verdiene i samfunnet.

Vandkilde (2006) benytter seg her av Homers skrifter, *Iliaden* og *Odysseen*, for å vise hvordan det historiske krigeridealet konstrueres rundt mannen som en offentlig og politisk skikkelse. Resic (2006) viser også til væpnede konflikter for å forklare hvordan soldat- og krigerrollen i moderne tid har blitt konstruert rundt tradisjonelle maskuline idealer og verdier.

Yanagisako & Delaney (1995) tar på sin side i bruk begrepet *naturalisert makt* når de forklarer hvordan kjønnsmakten konsentreres rundt mannen, det maskuline helteidealet og de patriarkalske verdiene i samfunnet. De tar da utgangspunkt i språket og den måten det menneskelige samfunn reproducerer ulike opprinnelsesmyter, der mannen tildeles rollen som forvalter og forsvarer av kvinnen,

⁵⁹ Metodisk opplevde jeg også at humoren og det generelle fraværet av alvor i disse situasjonene bidro til å ufarliggjøre min egen tilstedeværelse som observatør. På denne måten fremstod også mitt eget kjønn som avgjørende for deltakelsen.

⁶⁰ Forsvarets egne undersøkelser viser også at mobbing og seksuell trakassering er langt mer utbredt i Forsvaret enn på andre norske arbeidsplasser, og at kvinner i særlig grad føler seg utsatt for dette (Forsvarsnett 2007).

landet og samfunnets politiske makt. Denne rollen knytter de i igjen til det maskuline helteidealet.

Legitimeringen av disse idealene og verdiene forsterkes også i følge Eduards (2008) ved at det er "menn som har fortrinnsrett til å tolke betydningen av samhörighet i krig. Det er menn som definerer verdien i det som skal forsvares: nasjonens grenser, kulturverdier, kvinner og barn" (2008:106). Hun mener således at maskuliniteten opptrer som representant for nasjonen og menneskeheten, inkludert kvinner.

I norsk tradisjon kan den maskuline idealiseringen av krigerrollen knyttes til både *Gutta på skauen*, den norske motstandsbevegelsen under andre verdenskrig, og eldre vikinghistorie. I Telemark Bataljon fremstår begge disse referansene som åpenbare, først og fremst gjennom bataljonens egen internettside:

"Telemark bataljon holder en tusenårig norsk tradisjon levende. En historie med vervede, profesjonelle soldater - beredt til innsats i Norge og utlandet - helt tilbake til vikingtid og middelalder. Vikingene var de første norske soldater som satte seil for fremmede kyster - i fredelige ærend, men også til strid. De vervet dyktige, spesialtrente soldater, profesjonelle Hærmenn som personellet i Telemark bataljon. [...] Telemark har en god klang også i nær krigshistorie. Stedet var Vemork ved Rjukan - dypt inne i Telemark. Her ble den mest berømte sabotasjeaksjon i Norge under den annen verdenskrig, en av de mest kjente overhodet, gjennomført, 27. februar 1943. Tungtvannet fra Vemork var en viktig brikke i Hitler-Tysklands drøm om å utvikle atombomber. Den ble knust i Telemark" (Telemark Bataljon 2007).

Vikingreferansen kommer også tydelig frem gjennom avdelingens symbolbruk, både på uniformen og gjennom tjenesten. I første omgang gjelder dette avdelingsmerket, representert ved et vikingskip (Figur 4.1). Vikingreferansen kommer også tydelig frem i forbindelse med de ulike bataljonsøvelsene, kalt *Viking Thunder*.

Figur 4.1
(Forsvarsnett 2008a)

Kilshaw påpeker at soldaten, gjennom rollen som forsvarer av samfunnets ressurser, ikke bare fremstår som et maskulint symbol, men også et symbol på nasjonens politiske makt (2009:172). Higate og Hopton (2005) mener på sin side at den historiske konstruksjonen av krigerrollen og representasjonen av kjønnen bidrar til å forsterke hverandre. Mens militære praksiser bidrar til å forme samfunnets idealbilde av mannen, mener de også at mannen gjennom sin militære deltakelse bidrar til å konstruere et bilde av seg selv som offentlig representant og et uttrykk for nasjonens kollektive identitet (2005:441).

Gjennom sin rolle som profesjonell og internasjonal hæravdeling fremstår Telemark Bataljon som en profilert aktør, både innenfor og utenfor det militære diskursive landskapet. I dette perspektivet fremstår avdelingen også som en sentral forvalter av norsk maskulinitet og operativitet. Dette legges igjen til grunn for soldatenes deltakelse, ved at de oppgir operativiteten og kameratskapet som de viktigste motiverende årsakene til at de velger å verve seg som grenaderer.

Reproduksjon og arbeidsdelingen

Formelt kommer den maskuline dominansen til syne gjennom arbeidsdelingen i avdelingen. I bataljonen utgjør de kvinnelige ansatte til sammen under tre prosent av de ansatte. Som profesjonell avdeling rekrutterer Telemark Bataljon imidlertid sine mannskaper fra andre norske vernepliktsavdelinger. Fordi denne rekrutteringsmassen består av om lag 93 prosent menn, kan representasjonen av kjønn i avdelingen heller ikke forstås som et utelukkende lokalt fenomen. I første

omgang velger jeg å forstå dette som et resultat av den generelle arbeidsdelingen i forsvaret.

I moderne sammenheng kan denne arbeidsdelingen først og fremst forklares gjennom vernepliktslovens diskriminering av kjønnene. Forholdene kan også forklares ut i fra den generelle rekrutteringssituasjonen og den aktuelle likestillingspolitikken forsvaret fører. Selv om Forsvarets ledelse de siste årene har gjort det til et prioritert politisk mål å jobbe for økt representasjon av kvinner, opplever organisasjonen fremdeles en markant overrepresentasjon av menn (Gunnarsdottir 2005).

I Telemark Bataljon er de kvinnelige aktørene hovedsakelig ansatt i administrative stillinger. I de to mekaniserte infanteritroppene i bataljonen er det til sammen ansatt én kvinne, mens de operative stillingene utelukkende er besatt av menn. At kvinner er høyere representert i de administrative lederstillingene, kan sees i sammenheng med at de siste årenes rekruttering av kvinnelige befal og offiserer har økt, sammenliknet med rekrutteringen av mennskaper til vernepliktsavdelingene. Statistisk innebærer dette at det også vil være vanskeligere å rekruttere kvinner til de tyngre operative stillingene enn til de administrative lederstillinger.

Den lokale arbeidsdelingen kan også forklares gjennom de indre rekrutterings- og ansettelsesprosessene i avdelingen. Som forvalter av den formelle militærfaglige diskursen gir bataljonsledelsen sterkt uttrykk for at de støtter Forsvarets juridiske likestilling av kjønnene. I tråd med dette opererer avdelingen også med kjønnsespesifikke opptakskrav til sine søkere. Konkret innebærer dette at de fysiske opptakskravene er lavere for kvinnelige enn for mannlige søkere⁶¹.

Den formelle ansettelsen avgjøres imidlertid ikke bare av de kjønnsespesifikke opptakskravene, men også av den enkeltes deltakelse gjennom den operative grunnutdannelsen. Gjennom denne prosessen blir alle søkere også stilt overfor det samme kravet til operativitet. Fordi operativiteten fremstår som kjønnnet, begrenser de operative kravene også kvinnelige søkeres kunnskap om feltet. På denne måten kan kravet til operativitet også forstås som en strukturell utestengelse av kvinnen, som dermed fremstilles som mindre kvalifisert enn mannen⁶².

⁶¹ De formelle opptakskravene er i prinsippet tilpasset kjønnenes generelle fysiske styrke, hurtighet og utholdenhet men likestilles under det formelle opptaket.

⁶² Jeg forutsetter her at soldater som mestrer den operative tjeneste generelt har et faglig og interessemessig fortrinn i forhold til andre. I den grad denne analysen finner gyldighet innen andre

Ås (1998) viser hvordan kvinner, ved å tre inn i tradisjonelle mannsyrker, er langt mer avhengige av å overbevise omgivelsene om sine kunnskaper og ferdigheter for å bli akseptert på lik linje med sine mannlige kollegaer. Selv viser hun til Skjønsberg (1995) når hun reiser spørsmål ved hvorvidt den maskuline dominansen innebærer at kvinner som søker innpass i den maskuline verden også må lære seg mannes sosiale spilleregler på bekostning av kvinnelig språk, kunnskap og rasjonalitet (1998:164). Her vil mannen på sin side kunne sies å ha et fortrinn, ettersom den mannlige habitusen ikke bare kjenner spillet, men også anerkjenner spillets regler (Moi 2002:256).

Et forhold som her også kan forstås som avgjørende er hvorvidt det er en grunnleggende forskjell ved mannlige og kvinnelige rasjonalitet. Eide (2008) påpeker at kvinners rasjonalitet preges sterkt av en *omsorgsmoralitet*, hvilket hun igjen knytter til den sosiale konstruksjonen av kvinnekjønnets som en bevarer av nærhet og omsorg. Dette skiller hun igjen fra den maskuline rasjonalitetens nærhet til vold. På denne måten mener hun Forsvaret også favoriserer mannen som moralsk vesen, som forsvarer og forvalter av volden som praksis og som sosial ressurs.

I dette perspektivet kan integreringen av kvinnelige verdier, språk og moralitet også forstås som et brudd mot den militære organisasjonens primære virksomhet. Eide påpeker at vold og omsorg vanskelig lar seg kombinere som moralske systemer, og at det politiske ønsket om å integrere flere kvinner i Forsvaret dermed representerer et "bevisst og politisk villet brudd, med en tradisjon som tidligere kunne regnes som et universelt tabu" (2008:234).

Forskjellen mellom menn og kvinners sosiale omgangsform også en problemstilling som flere i tropps- og kompaniledelsen var oppmerksomme på, og som enkelte aktivt forsøkte å utfordre gjennom den pågående rekrutteringsprosessen. Mot slutten av feltarbeidet gjennomførte avdelingen en opptaksrunde for nye grenaderer. I den forbindelse ble en av de kvinnelige søkerne vurdert til en av stillingene som fotsoldat i en av troppene. Flere av offiserene som satt med ansvaret for denne prosessen opplevde denne situasjonen som problematisk, deriblant Reidar, som understreket at det ikke bare var de fysiske kravene som var avgjørende for deltakelsen.

operative avdelinger innebærer dette at mannlige soldater også har sterke kulturelle og sosiale fortrinn når det gjelder å søke opptak som operatører i Telemark Bataljon.

“Hu skal få sjansen til å prøve seg, vi kan jo ikke si at hu ikke får lov bare fordi hu er jente. Men vi måtte ta henne inn igjen en gang til etter det første intervjuet, og spørre henne om hun var klar over de sosiale utfordringene hun står overfor dersom hun ønsket å bli med i troppen. Du kan godt si at det ikke er rettferdig, men det er nå en gang den virkeligheten hu er nødt til å deale med.”

Selv om de fleste operatørene i prinsippet stiller seg positive til kvinnelig deltakelse, gjør mange dette under forutsetning at de oppfyller både de formelle mestringskravene og de uformelle operative kravene. Generelt gir aktørene på denne måten også uttrykk for at hensynet til operativiteten må gå foran hensynet til likestillingen.

Dette synet ble også støttet av flere kvinnelige ansatte som gav uttrykk for at de ikke ønsket særbehandling på grunn av eget kjønn. Flere mente også at de fysiske opptakskravene burde være like for kvinner og menn, og at de opplevde det generelle fokuset på likestilling og kjønnskvotering som negativt. En av disse var Maiken:

“Jeg ser ikke noe poeng i at kvinner skal være likt representert overalt. Det er viktigere å ha kvinner i stillinger lenger opp i systemet, der de kan påvirke hvordan ting styres og forholdene lenger ned. [...] Det å skulle kvotere inn jenter for eksempel, synes jeg er tull. Ta for eksempel hvordan de har prøvd dette på befalskolen, hvor man valgte å kvotere in fifty-fifty av begge kjønn, men hvor halvparten av jentene uansett måtte slutte fordi de aldri bestod de fysiske kravene. Tenk deg hvor mange dyktige gutter som kunne hatt disse plassene.”

Gunnarsdottir (2005) peker på hvordan kvinnelige soldater selv forstår kjønnnet som en belastning for egen deltakelse. Selv viser hun til hvordan kvinnelige befalselever legger kravet om militær deltakelse til grunn for sin skepsis til den positive kjønnskvoteringen de selv berøres av. Ved at kvinnene her opplever å bli tildelt en rolle på bakgrunn av kjønnnet, fremfor sitt militærfagige kunnskapsnivå, gir de også uttrykk for at de selv blir stemplet som annenrangs deltakere. Mange frykter derfor

også at særbehandling kan skape et negativt inntrykk blant sine mannlige kollegaer (2005:30).

Allikevel gav de fleste utrykk for at kvinner generelt var uønsket i deres eget lag og egen tropp, til tross for at soldatene gav utrykk for at de støttet prinsippet om likestilling. Det samme gjaldt også nærvær av homofile menn, som mange stilte seg skeptisk til. I avdelingen generelt opplevde jeg også nærværet av feminitet og mannlig homoseksualitet som generelt fraværende. Det var også svært sjelden at noen av disse la vekt på å fremheve sin feminitet utad så lenge de befant seg på jobb, selv om de kvinnelige ansatte i avdelingen fremstod som svært synlige blant sine mannlige kollegaer. Homofili fremstod samtidig som ikke-eksisterende og ble i svært liten grad diskutert av operatørene på et seriøst nivå. Kun et fåtall av operatørene gav også utrykk for at de kjente til ansatte i bataljonen som var homofile. Ingen viste heller om noen som var åpne om dette.

Operatørene bidrar også til at den operative diskursen i stor grad fremstår som kjønnnet, ved å forstå den hegemoniske maskuliniteten som styrende for operativiteten. Gjennom den definisjonsmakten soldatene tilegner seg gjennom sitt intersubjektive engasjement, fremstår den legitime maskuliniteten og seksualiteten dermed som avgjørende, ikke bare for den symbolske tilslutningen til fellesskapet, men også for den formelle deltakelsen i gruppen.

Ved å ta for meg maskuliniteten som en symbolsk størrelse har jeg valgt å forstå de operative praksisene som kjønnede symbolske praksiser. Den maskuline kroppen fremstår således ikke bare som et operativt arbeidsredskap men også som et instrument for kommunisering, dramatisering og tilegnelse av identitet og fellesskap. Gjennom de kjønnede meningsdannelsesprosessene formes maskuliniteten også i relasjon til det kvinnelige, som generelt nedvurderes både i forhold til den formelle og den symbolske deltakelsen. På denne måten fremstår manndommen også som en integrert del av operativiteten, fellesskapet og soldatenes operative selvilde.

Kapittel 5

Det liminale fellesskapet

“Jeg reiste en del hjem til å begynne med, men det gidder jeg ikke lenger. Du vet, det er litt rart når du kommer hjem og møter kompisene du har kjent i mange år, også har du ikke lenger noe å prate med dem om. De fleste har jo fått seg vanlige jobber og noen har fått unger og lever normale liv. Snakker jeg om jobben min, så er det ingen av dem som skjønner hva jeg prater om.”

Magne

Som profesjonelle soldater i en internasjonal militær styrke konfronteres operatørene daglig med sin rolle som forvaltere av avdelingens militære strategier, disiplin og moralitet. Ved å forstå det operative fellesskapet som et militært *risikofellesskap*, vil jeg vise hvordan soldatenes møte med offentligheten truer den enkeltes opplevelse av trygghet og sikkerhet. Samtidig står operatørene frem som representanter for en sosial og kulturell virkelighet, som plasserer dem på utsiden av det sivile samfunnets etablerte normer og strukturer. Gjennom den intensiteten, uforutsigbarheten og mobiliteten jobben impliserer, settes soldatene i en vedvarende *liminal* tilstand, isolert, distansert og fremmedgjort fra den ytre sosiale virkeligheten de omgir seg med.

Ved å akseptere jobben, ikke bare som en profesjon, men også en livsstil, befester soldatene sitt intersubjektive engasjement overfor seg selv og kollegaene. Dette engasjementet forsterkes gjennom den enkeltes tilstedeværelse i den *militære felten*, som fungerer som et *operasjonalisert liminalt handlingsrom*, formet gjennom fellesskapets kroppsliggjorte symbolske praksiser. På denne måten bidrar soldatlivets distanserte og omskiftelige virkelighet ytterligere konstituerende på den enkeltes tilslutning til fellesskapet, som gjennom sine symbolske grenser og innhold, står frem som en arena for

communitas, og en garantist for soldatenes opplevelse av identitetsmessig og intersubjektiv *nærhet, ømhet og trygghet*.

Operatøren i rampelyset

Torsdag 8. november 2007 kjører en feltvogn med to norske soldater på en veibombe, i nærheten av den norske leiren i Meymaneh, nord i Afghanistan. Kristoffer Sørli Jørgensen blir drept momentant. Kjetil Bragstad overlever, men med store skader. Dekningen i norske medier er enorm. I første omgang retter norsk presse sitt fokus på angrepet og de norske soldatene som tjenestegjorde i området. Samtidig rettes blikket mot styrken som forbereder seg på å reise til Afghanistan. I sentrum for denne oppmerksomheten står mine informanter⁶³.

“Chris, har du lyst på et oppdrag?” Jeg hører stemmen til Nordli, men kan bare skimte omrisset av ham i mørket. “Det er demo for pressen,” sier han. Ute er det fremdeles mørkt. “Nei!” Chris svarer kontant. Nordli blir stående et øyeblikk og se på oss. Vi ligger fremdeles i soveposene og prøver å holde varmen i den bitende kulda. Vi har bare sovet noen få timer i løpet av natten. “Hvor mange her har vært med på demo før?” spør Nordli og lar blikket gli over rommet. Ingen av gutta svarer. “Dere skal gå på kontakt og trekke dere ut, det tar ikke lang tid.” Chris går bort til Nordli, og blir stående et par sekunder å diskutere situasjonen, før han snur seg mot resten av laget. “Ok gutta, det er ingen som liker dette, men vi tar det. Få i dere varm mat først, så gjør vi oss klare!” Alle blir sittende stille å se foran seg i halvmørket. Are er den første som åpner munnen. “Det her kunne vi klart oss uten nå asså,” sier han oppgitt. Jeg trekker av meg jervenduken og finner frem en feltrasjon.

En time senere står laget andpustne utenfor huset og ser på hverandre. Are er forbannet: “Hva faen var det der for noe?! Det der var jo helt sjanseløst! De stod jo og filma helt oppe i trynet vårt for helvete!”. Chris er også irritert,

⁶³ Over en periode på to uker registrerte jeg over 250 presseoppslag i de fem største riksdekkende avisene og fjernsynskanalene (Verdens Gang, Dagbladet, Aftenposten, NRK og TV2) som direkte eller indirekte omhandlet denne hendelsen. I samme periode registrerte jeg over 20 oppslag i de samme mediene som omhandlet Telemark Bataljon og mine informanter direkte.

mest for at han ikke fikk tid til å forberede laget: "Hva faen er det de driver med? Det burde jo vært styrt dette her, men de får det de ber om, når vi bare får kasta dette i fanget som nå!" Flere av gutta rister oppgitt på hodet. Are hekter av seg våpenet og ser ut som han har lyst til å slenge det i bakken. "Vi får faen ikke noen hotte oppdrag i NATO med dette her heller!" roper han. "Det gjør ikke noe at vi ikke så bra ut," kommenterer Chris, "det er sjefens problem." "Ja, ideelt sett er det ikke vårt problem," svarer Geir irritert, "men de er vi som må deale med dette, når det kommer på trykk. Det er ikke alle som ønsker dette her." Bak meg hører jeg Martin mumle oppgitt, "nå kommer vel media for å hause opp hele greia igjen."

Flere ganger i løpet av feltarbeidet ble soldatene i troppen bedt om å gjennomføre demonstrasjoner for både pressen og representanter for sivile og militær myndigheter, der de som representanter for Telemark Bataljon måtte vise frem sine militære ferdigheter overfor publikum. Både mannskapene og befalet i troppen gav generelt uttrykk for at disse oppdragene var uønskede og at de kun stilte opp fordi de ble pålagt dette av sine overordnede.

Avdelingsledelsen understreket på sin side at slike demonstrasjoner var et nødvendig redskap for å skape åpenhet og forståelse for avdelingens virksomhet, så vel som interesse og nysgjerrighet, med tanke på fremtidig rekruttering. Selv om de fleste soldatene anerkjente dette behovet, var motstanden som regel stor mot å delta. I første omgang ble dette begrunnet med hensynet til soldatens sikkerhet:

"Du veit det at det en sjanse," sier Geir, "om så mikroskopiske, for at ansiktet ditt vil bli spotta på TV, og at noen etterretningsfolk et eller annet sted vil begynne å forfølge den infoen. Det er faktisk folk her i troppen som har blitt opplevd å bli trua på grunn av det. Det er greit nok at dette er jobben vår, og at jeg på en måte har sagt meg villig til dette, men det har ikke mora mi og faren min. Det er bare så jævlig dårlig gjort at de ikke gir oss muligheten til å stille opp frivillig, eller i det minste får ha litt kontroll over hva ansiktene våre brukes til. Det er det Are har angst for også."

Ved å betrakte soldatene som medlemmer av et militært "risikofelleskap" plasserer Nørgaard soldatene innenfor en *liminal* virkelighet, der de utfordres og konfronteres

med en konstant tilstedeværende usikkerhet og uforutsigbarhet (2004:48). Selv forstår hun liminaliteten som en marginal tilstand, karakterisert ved “oppløsningen av fastlagte og sosialt determinerende identiteter og kategorier. Den sosiale orden denaturaliseres, dens selvfølghet afmaskeres, og der åpnes opp for et væld av nye handlings- og fortolkningsalternativer” (2004:58). På denne måten mener hun liminaliteten også virker konstituerende for soldatenes integrasjon i fellesskapet, og dannelsen av *communitas*.

Flere av soldatene i troppen opplevde gjentatte ganger å bli avbildet i media, både gjennom nyhetssendinger i fjernsyn og i aviser. Selv om enkelte operatører så på dette som uproblematisk, mislikte de fleste soldatene i troppen sterkt denne eksponeringen. De fleste som valgte å eksponere seg gav imidlertid uttrykk for at de gjorde dette motvillig. En av disse var Kristian, som lot seg intervju av en riksdekkende fjernsynskanal:

“Jeg var litt misfornøyd med at jeg måtte stille opp. Jeg kunne jo selvfølgelig ha nektet, og det gjorde jeg jo først, men det kom beskjed på samband fra troppssjef om at jeg måtte stille opp, fordi han mente jeg var den som kunne prate best for meg. Jeg kunne vel ha blånektet igjen, men da følte jeg at det hadde blitt så dårlig stemning, så jeg lot det vær.”

Kristian gav imidlertid uttrykk for at det ikke bare var det å eksponere seg selv som var problemet. Selv opplevde han det som problematisk hvordan han ble fremstilt som person.

“Jeg synes rett og slett hele greia ble klipt dårlig. Jeg ble jo fremstilt som en sånn triggerhappy gærning som bare gikk rundt og venta på å få skutt noen. Det er jo ikke akkurat gøy. Man føler seg jo rimelig uthengt.”

Flere av soldatene var også skeptiske til hvordan de ble fremstilt som gruppe. Selv om det meste av oppmerksomheten ble rettet mot styrken som helhet, gav de fleste soldatene uttrykk for at de følte seg sterkt fremmedgjort gjennom de karakteristikkene som ble tegnet av seg selv og kollegaene i media. Mange opplevde dette som svært problematisk.

Cohen (1985) viser hvordan et samfunns kulturelle verdier ofte fremstår som utilgjengelig for aktører som står utenfor det symbolske fellesskapet. For at de kommunikative barrierer skal overkommes, mener han også at kommunikasjonen på tvers av kulturer forutsetter en diskursiv forenkling, og en generalisering av det symbolske meningsinnholdet. "When a group of people engages with some other, it has to simplify its messages down to a form and generality with which each of the members can identify their personal interest" (1985:35). Cohen påpeker videre at den generaliserte fremstillingen at et fellesskap utad virker styrkende for medlemmenes bevisstgjøring av sosial isolasjon og egne kulturelle grenser. "Isolation is not always a matter of geography or of special interest. It may also be the product of seclusion behind communal boundaries, such as those which communities contrive through symbolic means" (1985:35).

Dette var noe som også tydelig ble gitt uttrykk for av operatørene, deriblant Geir, som opplevde det generelle mediebildet både som generaliserende og lite representativt for den virkeligheten han selv opplevde å være en del av.

"Jeg blir vel ikke lei av media i seg selv, det er en jo en del av jobben. Men jeg blir lei av å være et offer for alle de fordommene media bidrar til å skape, både på godt og vondt. Media har én oppgave, og det er å selge overskrifter. Det bilde media skaper har i alle fall ikke noe med den virkeligheten jeg lever i å gjøre. Den er det jo egentlig bare vi som kjenner."

Generelt gir soldatene uttrykk for sterk motstand mot omgivelsenes generaliserte og stereotypiske fremstillinger av seg selv. Flere viste samtidig stor skepsis til utenforstående aktører som gjennom media valgte å uttale seg om soldatenes rolle og det norske styrkebidraget i Afghanistan.

Som en reaksjon på dette valgte mange også å produsere negative stereotyper av fremtredende journalister, politikere, analytikere og samfunnsdebattanter som gjennom sin fremstilling av situasjonen satte spørsmålstegn ved styrkens legitimitet, moralitet og profesjonalitet. Dette kom spesielt til syne i forbindelse med politiske debatter, nyhetssendinger og avisoppslag som tok for seg problemstillinger knyttet til pansring av kjøretøy, bruk av helikopter for evakuering, legemangel, bevæpning av leger og

manipulert bruk av Røde Kors-symbolet⁶⁴. Denne skepsisen ble også forsterket av operatørens generelle mangel på tillit til aktører uten operativ habituell erfaring.

Eriksen (2004) mener fellesskap ikke utelukkende kan forstås som et resultat av felles kultur, erfaringer og kjønn, men at de også dannes gjennom “et felles prosjekt, et mål for fremtiden, der de andre gruppemedlemmenes innsats er vesentlig for at jeg skal lykkes.” Samtidig mener han at konstruksjonen av ytre *fiendebilder* bidrar styrkende for fellesskapets samhandling; “hvis man dessuten kan påberope seg en felles fiende, en Annen som truer med å forpurre planene, da ligger alt til rette for en sterk og solidarisk vi-følelse som varer så lenge det er mulig å mane frem fienden” (2004:63).

Cohen (1985) påpeker likeledes at oppfattelsen av ytre kulturell motstand virker konstituerende for fellesskapets grenser. “The symbolic nature of the opposition means that people can ‘think themselves into difference’. The boundaries consist essentially in the contrivance of distinctiv meanings within the community’s social discourse. They provide people with a referent for their personal identities” (1985:117). Den symbolske konstruksjonen av grenser kan dermed også forstås som trygghetsskapende og beskyttende mot alternative og motstridende kulturelle syn og praksiser (1985:63).

Medias fremstilling ble først og fremst forstått som et problem som følge av de oppfatningene aviser og fjernsyn bidro til å skape av soldatenes hverdag blant deres egne private omgivelser. En av de som gav uttrykk for dette var Philip, som selv var svært skeptisk til å stille opp foran kamera:

“Jeg har bare ikke lyst å komme på TV. Det blir så mye fokus på deg og hva du driver med. Jeg merker det spesielt når jeg reiser hjem. Alle har jo en mening om Afghanistan og internasjonal tjeneste og det vi driver med, spesielt når det blir tatt opp i media og sånn, og alle ønsker å diskutere det med deg. Når noen spør så pleier jeg bare å si at jeg er student, så slipper jeg alt maset.”

⁶⁴ Dette var problemstillinger som underveis i feltarbeidet kom sterkt til syne i media, og som direkte og indirekte berørte styrkens egen operative virksomhet.

Mange opplevde det også som et problem at deres nærmeste pårørende benyttet seg av den tabloide pressen som informasjonskanal. Flere gav uttrykk for at media bidro til å skape både frykt og usikkerhet hos familie og kjæreste, noe de selv opplevde som svært problematisk. Likeledes uttrykte mange også frustrasjon over at deres pårørende mottok informasjon fra avdelingen om oppdraget og situasjonen i Afghanistan. Mens enkelte bevisst unngikk å informere familie og kjæresteten om jobben de utførte, valgte andre holde disse utenfor de felles pårørendesamlingene som ble arrangert av avdelingen i forkant av utreisen til Afghanistan. En av de som angret på at han hadde invitert foreldrene sine til en slik samling var Torkel:

“Jeg skulle aldri ha skrevet opp foreldra mine på den pårørendelista i utgangspunktet. Det kommer bare til å bli masse grining. Og det jævla mediekjøret de siste ukene har dessuten undergravd planen min om å fortelle dama mi at vi bare driver og deler ut blomster. Det går jo faen ikke an å si noe til noen som helst, de skjønner jo ingen ting!”

Den generelle oppmerksomheten fra media, journalister, venner og familie bidro på denne måten til å forsterke opplevelsen av identitetsmessig avstand til omgivelsene. Dette fremstod som spesielt problematisk i perioder der den aktuelle situasjonen i Afghanistan førte til at medias dekning av konflikten og det norske styrkebidraget til ISAF ble intensivert.

Operatørenes skepsis mot ytre oppmerksomhet kan samtidig leses som en generell motvilje mot personfokusering og den offentlige rollen soldaten tilskrives gjennom mediene. Dette gjaldt også det generelle helteidealet som i enkelte tilfeller ble tilskrevet soldatene gjennom ytre diskurser i media og i Forsvarets organisasjon generelt. Selv om den internasjonale tjenesten fremstod som en viktig motivasjon for deltakelse, gav de fleste soldatene uttrykk for at deres engasjement ikke kunne betraktes som et politisk eller idealistisk prosjekt, men et først og fremst som personlig ønske om operativitet og kollegialt felleskap. Mange gav på denne måten sterkt uttrykk for at de ønsket å skille sin daglige jobb som operatør fra den formelle rollen de inntok som representanter for avdelingen, Hæren og Forsvaret utad, i offisielle sammenhenger. De ytre omgivelsens fokus på individet virket således både som uforståelig og uinteressant for mange.

Møtet med offentligheten, den generelle sikkerhetssituasjonen som knyttet seg til oppdraget, og den sosiale og kulturelle avstanden til omgivelsene kan således forstås som styrkende for den liminaliteten soldatene plasseres innenfor gjennom jobben. Samtidig bidrar dette til å forsterke soldatenes opplevelse av intersubjektiv nærhet, gjensidighet og tilhørighet til hverandre.

Soldatjobben som livsstil

Som følge av arbeidstiden, pendlervirksomheten, og den generelle avstand til hjemmet, forsterkes soldatenes opplevelse av sosial og kulturell isolasjon, og identitetsmessig avstand til omgivelsene. På denne måten bidrar også den generelle jobbsituasjonen til å forsterke soldatenes opplevelse av *communitas*, egenart og distanse.

Nørgaard (2004) viser hvordan de danske soldatene, gjennom sin militære deltakelse, opplever den kollektive samhandlingen som svært intens, noe hun mener kommer til syne gjennom den internasjonale operasjonsformen, som innebærer at soldaten, lever og operer sammen med kollegaene 24 timer i døgnet over lange perioder, og med svært innskrenkede muligheter til privatliv. Denne intensiteten betrakter hun videre som en form for liminalitet. (2004:62).

Blant mine egne informanter innebar tjenesten i første omgang at soldatene bodde og oppholdt seg på Rena i lange perioder av gangen. Dette fikk ofte konsekvenser for den enkeltes kontakt med aktører utenfor avdelingen:

Det er fredag, etter lunsj og bare noen timer igjen av arbeidsuka. Som vanlig har troppen samlet seg til troppsmøte utenfor troppskontoret for å oppsummere uka som har gått. Formiddagen har stort sett gått med til å pusse, vaske og vedlikeholde våpen og annet utstyr som har blitt brukt i løpet av de siste dagene. De fleste rundt meg ser både slitne, trøtte og møkkete ut. Siden tirsdag har hele kompaniet vært ute på øvelse. De fleste av oss har bare sovet noen få timer til sammen.

Kjetil rekker opp hånden. "Har det blitt satt noen konkret dato for når vi deployerer eller? Dama maser så mye skjønner du" Petter smiler, det er tydelig at han kjenner seg igjen. "Dama gnæger her også, men jeg prøver å

fortelle at jeg ikke jobber på Esso.” Flere av gutta trekker gjenkjennende på smilebåndet. “Jeg skulle gjerne hatt en konkret dato å gi dere, men det har jeg ikke. Det eneste jeg kan love dere er at det blir etter juleferien. Sannsynligvis blir det en av tre tirsdager i januar. Jeg regner med at det kommer til å bli avklart en gang i løpet av uke 44”.

Kristian tar ordet, han virker irritert. “Jeg veit at det er vanskelig å planlegge og sånn, men jeg skjønner faen ikke at det ikke går an å følge arbeidsplanen. Vi har tross alt ting å gjøre utenom om tjenesten også, enten det er å ringe dama eller det er å rekke banken før den stenger.” Petter legger fra seg pennen og blir mer alvorlig. “Jeg skal innrømme at det har blitt seine dager de siste ukene. Vi har vært gjennom en intensiv periode med mye utdanning, og det er klart at vi ikke kan holde på slik for alltid, men husk at det er den oppsatte arbeidstida som gjelder, alt utover det skal dere ta som en rein bonus. Som sagt så jobber vi ikke på bensinstasjon noen av oss.”

De fleste soldatene i troppen gav uttrykk for at de opplevde jobben som en belastning på privatlivet. I første omgang ble skylden lagt på manglende fritid. En som jevnlig gav uttrykk for dette var Erlend, som bodde sammen med kjæresten i Skien. Han var også en av de som sa klart i fra de gangene han opplevde at jobben krevde mer tid en avtalt:

“Faen, hvor lenge skal vi stå her a?” sier Erlend oppgitt. “Nå har vi stått og venta her i to timer.” Det er fredag ettermiddag og laget sitter sammen i stridsrommet der vi venter på at sikkerhetskontrollørene fra øvingsledelsen som skal komme og kontrollere våpnene. “Jeg hadde seriøse planer om å ta med dama ut og spise i kveld, men det kan jeg vel bare glemme nå,” legger han til irritert. Øvelsen har vart siden søndag og de fleste virker både trøtte og lei. Det er allerede flere timer siden troppen skulle vært tilbake i leiren. Kristian er enig med Erlend: “Jeg avtalte med dama at jeg skulle ringe for en time siden. Det sier jo seg selv at det ikke holder i lengden,” sier han og ser på meg, før han legger til, “jeg håper du noterer dette Totland, sånn er det å være grenader”.

Et forhold mange også viste til var pendlerstatusen, og den generelle reiseveien til hjemmet. Mens enkelte av soldatene bodde fast utenfor leiren, i umiddelbar tilknytning til Rena, eller i Elverum, en halvtimes kjøring unna, bodde de fleste soldatene andre steder på Østlandet, i Trøndelag og på Vestlandet. Disse virket normalt som ukependlere. I perioder med høyt aktivitetsnivå fant flere det imidlertid ikke bryet verdt å pendle hjem, og brukte heller helgene på Rena. Enkelte valgte også bo fast i leiren, ettersom de verken hadde egen familie eller kjæreste andre steder.

En av de som for det meste valgte å oppholde seg i leiren i helgene var Stein. Han kom opprinnelig fra Stavanger, men syntes det var både for dyrt og tidkrevende å reise hjem hver helg. Selv opplevde han at jobbsituasjonen gjorde det vanskelig å opprettholde et privatliv utenom jobben.

“De som har etablert seg på Rena eller Elverum kan strengt tatt bare kjøre fem minutter utenfor porten, også er de hjemme, men for de av oss som må pendle over lengre avstander, så blir jo privatlivet ganske innskrenka. I beste fall er du hjemme to dager i uka. Så lenge jeg er her så føler jeg jo også at jeg er på jobb. Det er jo de samme folka du ser på gangen på kaserna som du ser på jobb”

På denne måten begrenser fritiden seg for den enkelte til helgene, noen timer på kvelden og den tiden man sover. Som Stein gir uttrykk for, fremstår mangelen på privatliv ikke bare som en konsekvens av arbeidstiden, men også av den isolerte sosiale tilværelsen i leiren. Med unntak av de soldatene som hadde en lokal tilknytning til Rena, hadde svært få venner eller familie i nærheten av arbeidsplassen. De fleste tilbrakte således fritiden med hverandre. Mens noen hadde bekjente fra andre tropper eller avdelinger, var det allikevel de nærmeste kollegaene som for de fleste utgjorde den daglige omgangskretsen.

Ved å forstå ønsket om identitetsmessig nærhet som avgjørende for soldatenes sosiale deltakelse fremhever Johannessen (2007) soldatenes behov for å dele sine yrkesrelaterte erfaringer med de kollegaene man til daglig omgås gjennom tjenesten (2007:22). Selv forstår jeg også soldatenes opplevelse av den sosiale distansen til omverdenen som en integrert del av den virkeligheten soldatene ønsker å dele. På denne måten bidrar den enkeltes livssituasjon også styrkende for den

enkeltes intersubjektive engasjement i gruppen. Dette kom spesielt til syne i forhold til soldatenes kjærlighetsliv, som for mange fortonet seg problematisk. Ved å tillegge arbeidstiden og avstanden til hjemmet skylden for dette, gikk også mye tid med til å diskutere og utveksle felles erfaringer knyttet til tapt kjærlighet og brutte samlivsforhold.

En av de som ofte gjentok dette var Joakim. Til tross for at han hadde bosatt seg med kjæresteten på Elverum, opplevde han at forholdet tok slutt kort tid etter at han hadde begynt i avdelingen:

“Det var det første jeg fikk høre når jeg begynte her det, de andre gutta spurte meg om jeg hadde dame, og jeg fikk bare høre at det ikke kom til å vare. Du tenker jo at du skal få det til og prøver så godt du kan, men det hjelper ikke når jobben tar all tida.”

Joakim fikk også støtte fra Jo, som selv kunne vise til liknende opplevelser:

“Det er sikreste oppskriften på å ødelegge forholdet det, å få seg jobb her. Det sier jo seg selv at det ikke går an å ha et forhold når man ikke har tid til å ta vare på det. Jeg har hatt flere forhold mens jeg har jobba her, og alle har gått til helvete, mest på grunn av tida som ikke strekker til det.”

Flere gav også uttrykk for at jobben skapte problemer for den sosiale deltakelsen utenfor organisasjonen. Dette ble igjen begrunnet med den sosiale og kulturelle avstanden jobben skapte til omgivelsene, og mangelen på gjensidig sosial integrasjon. En av de som påpekte dette var Geir, som selv hadde jobbet over fem år i avdelingen:

“Jeg har mistet kontakten med mange venner i løpet av de årene jeg har jobbet her. Spesielt ille er det når man er på intops⁶⁵, for da distanserer man seg så veldig fra den virkeligheten folk lever i her hjemme. Det er akkurat som om tiden stopper opp når du er ute, mens andre her hjemme lever videre. Samtidig har nok alderen en del og si. Når folk begynner å jobbe her er de jo

⁶⁵ Emisk forkortelse for internasjonal operasjon.

som regel i en periode av livet hvor man utvikler seg mye som menneske. Mister man kontakten med folk rundt seg over en lengre periode, er det klart at man går glipp av mye viktig. På den andre siden utvikler man seg også selv veldig mye på måter de der ute ikke har grunnlag for å forstå.”

Ved å forklare den identitetsmessige avstanden til omgivelsene med et generelt fravær av intersubjektiv nærhet, forstår Geir også den operative kroppslige deltakelsen som strukturerende for hans egen subjektivitet og identitet som soldat. Han understreker dermed også at hans eget engasjement i troppen medfører et fravær av habituell kunnskap om den *sivile virkeligheten* han selv står utenfor. Ikke minst gir han den internasjonale tjenesten skylden for dette. Dette var noe som også kom direkte til syne under oppholdet i Mazār-e Sharīf:

Hvert lag har sitt eget telt med plass til opp til 12 personer. Her har hver soldat sitt eget lille avlukke på tre-fire kvadratmeter, der de akkurat har plass til en seng, en utstyrskasse, som også brukes som bord, og en hylle som henger i taket, med plass til klær og annet utstyr. Avlukkene ligger vegg i vegg, med en dør som vender ut mot midtgangen i teltet og åpnes og lukkes med en glidelås.

I midtgangen står Geir og pakker sekken sin. “Det er klart det blir en del gnisninger når vi lever så tett oppå hverandre,” sier han, “det er i alle fall da det er viktig å bygge seg et skikkelig rede, et sted man kan trekke seg ordenlig tilbake når man går lei.” Geir mener samtidig at leveforholdene bidrar positivt til kameratskapet i laget. “Laget har nok blitt mer sammensveisa her nede, det er kanskje ikke så rart, når vi trener og jobber sammen hele tiden. Som du ser så bor vi jo faktisk oppå hverandre.”

Etter at jeg har lagt meg, blir jeg liggende å prate med Are gjennom teltduken. Are forteller at han akkurat har vært i telefonteltet⁶⁶ og pratet med kjæresten, og at han synes det er vanskelig å være så langt borte fra henne:

“Jeg kjenner veldig på savnet, spesielt når jeg prater med henne. Det som gjør avstanden så stor er at det ikke bare er snakk om meter. I dag for

⁶⁶ I leiren befant det seg et eget telt med direkte telefonlinjer hjem til Norge, som soldatene kunne benytte seg av for å ringe familie og venner.

eksempel, var hun deppa fordi hun hadde vært ute og lett etter leilighet, uten å finne noen, også har jeg jo lyst til å trøste henne, men så klarer jeg liksom ikke engasjere meg i det hun forteller. Mens hun bruker dagen sin til å lete etter ny leilighet, har jeg har brukt min til å leite etter veibomber. Jeg forventer jo ikke at hun skal forstå hva jeg driver med her nede, det har hun ingen forutsetninger for, men alt der hjemme blir liksom litt meningsløst sammenliknet med den virkeligheten vi lever i her nede.”

Selv om mange av soldatene opplevde avstanden til familie, kjæreste og venner som en påkjenning, ble dette i stor grad også forstått som en naturlig belastning ved jobben. Mange tok derfor også konsekvensen av dette og valgte bevisst å bruke fritiden sammen med kollegaene. På denne måten fremstod det operative fellesskapet som det viktigste, og i enkelte tilfeller også det eneste, sosiale nettverket for mange. For enkelte fremstod tilslutningen til fellesskapet, så vel som operativiteten, også som avgjørende for at de fortsatte å jobbe i avdelingen, til tross for at de reflekterte mindre positive syn omkring oppdraget og arbeidssituasjonen. En av disse var Geir:

“Jeg drar ikke til Afghanistan med udelt glede. Det var tungt å si adjø til dama, og det blir ikke enklere, selv om jeg gjort det før. Dessuten så ser du jo flere sider av jobben etter hvert som du blir eldre, og jeg tror vel ikke like mye på det jeg gjør nå som jeg gjorde før. Dessuten har jeg har jo vært ute noen ganger nå, så jeg føler på en måte at jeg har gjort mitt. Men jeg liker jo jobben min da, og så har jeg jo gutta. Det er derfor jeg gjør dette.”

Fordi det operative fellesskapet konstrueres i relasjon (og negasjon) til omgivelsenes mangel på operativ habituell erfaring, kan det generelle fraværet av intersubjektiv nærhet til omgivelsene også forstås som avgjørende for liminaliteten, som bidrar til å tydeliggjøre fellesskapets grenser og innhold overfor deltakerne. Ved å søke sammen som kollegaer, venner og erfaringsfeller, markerer soldatene også sin symbolske avstand til omgivelsene, som i mangel på operativ og militær erfaring ikke evner å identifisere seg med, og ta del i, deres livsverden. På denne måten bidrar *soldatlivet* til å forsterke den enkeltes opplevelse av laget og troppen som sitt primære sosiale nettverk.

Felten som liminalt handlingsrom

Den mekaniserte infanteritjenesten innebærer en stor grad av kroppslig mobilitet og bevegelse. Kravet om operasjonalisering og effektivisering av den militære kunnskapen fører samtidig til lange arbeidsdager og et høyt tempo i utdannelsen, som primært finner sted i den militære *felten*.

Ved å se på felten som en omskiftelig og bevegelig arena, løst fra leirens statiske romlige omgivelser, vil jeg ta for meg denne som et *liminalt handlingsrom*, sosialt konstruert gjennom operatørens kroppslige intersubjektive deltakelse. De symbolske praksisene som her finner sted bidrar samtidig til å tydeliggjøre den normative og sosiale avstanden til omgivelsene, hvilket gjør *felten* til det viktigste stedet for dannelse og tilegnelse av *communitas*.

Ingold (2000) mener landskapet må forstås som en sosial konstruksjon, formet gjennom symbolske, kroppslige praksiser, og følger dermed Merleau-Pontys (1994) fenomenologiske forståelse av kroppen som sentrum for menneskelig erkjennelse. Fordi mennesket erfarer, erkjenner og lader verden med mening gjennom kroppen, kan denne heller ikke eksistere uavhengig av menneskers intersubjektiv kroppslige tilstedeværelse. Hvordan mennesket beveger seg sammen med landskapet blir således avgjørende for hvordan dette struktureres og anvendes som sted for våre handlinger (2000:204).

Felten defineres i første omgang gjennom oppdraget, og kan sammenfattes med det militære operasjonsområdet, som defineres og avgrenses gjennom *operasjonsordren*. Operasjonsordren inneholder igjen en *lendeorientering*, som gir en topografisk og demografisk beskrivelse av de områdene som skal forseres i forkant, under og i etterkant av oppdraget.

Felten kan samtidig forstås som et abstrakt rom; et uttrykk for alle de steder som potensielt sett kan inneholde et oppdrag. Den *militære felten* kan dermed, på samme måte som det *antropologiske feltet*, forstås som et konstruert, kontekstuellt og relasjonelt rom, definert og avgrenset teoretisk og metodisk, i dette tilfellet gjennom operasjonsordren og den konkrete og operasjonaliserte samhandlingen som forstås som signifikant for løsningen av oppdraget.

Selv om leiren er det stedet soldatene bor og tilbringer det meste av tiden, er det først og fremst *utenfor* leiren at avdelingen løser sine militære oppdrag. I den daglige treningen omfatter felten områder i umiddelbar nærhet til Rena og i tilknytning

til nærliggende avdelinger som Terningmoen på Elverum, og Heistadmoen på Kongsberg.

Som del av en nasjonal og internasjonal beredskapsstyrke må operatørene samtidig, og på kort varsel, være beredt på å løse oppdrag over hele verden, og under svært varierende geografiske forhold. Daglig trener soldatene derfor på å tilpasse de kroppslige praksisene til ny og ukjent topografi og uforutsigbare klimatiske forhold.

Kort tid før troppen skulle reise til Afghanistan ble soldatene gjort oppmerksomme på at oppdraget de var tildelt, og som de hadde trent på i flere måneder, kunne bli endret. Det ble også varslet at dette kunne få konsekvenser for det planlagte oppholdet i Mazār-e Sharīf. Til tross for en rekke militære rapporter som gjenspeilet et endret trusselbilde i Afghanistan, og spekulasjoner i media om Norges militære rolle i operasjonsområdet, valgte Petter å avdramatisere situasjonen:

“Selvfølgelig er det en mulighet for at Norge må sende styrker til Sør-Afghanistan, som ledd i at NATO ønsker å rullere på denne tjenesten. Dette veit vi ikke noe om, men det er heller ikke noe vi skal bry oss med. Det er dette vi er trent til. Om det blir besluttet fra politisk hold at vi må gjøre en annen jobb så er det vår jobb å gjøre det. Uansett er dette bare noe vi er nødt til å forholde oss til tjenestevei, det er ikke noe vits i å spekulere videre ut i fra det vi leser eller hører om i media.”

Som Petter understreker, fremstår den operasjonsområdet ikke som et fastlagt sted, men som et abstrakt og omskiftelig handlingsrom, men samtidig avgrenset gjennom operasjonsordren. Samtidig peker han på at troppen, som del av en internasjonal beredskapsstyrke, til enhver tid må være forberedt på å endre sin tilnærming til felten.

Den symbolske konstruksjonen av *felten* foregår i første omgang gjennom abstrakte kategorier, definert gjennom operatørenes taktiske og strategiske vurdering av terrenget, definert som “lende”. Lendet vurderes videre ut i fra diskursive prinsipper for operativ anvendbarhet, og kategoriseres gjennom begreper som “skjul”, “dekning”, “akse”, “entringspunkt”, “samlingspunkt” og “baseområde”. Fordi innholdet i disse kategoriene avgjøres gjennom operatørenes relasjonelle og kontekstuelle

deltakelse, fremstår *feltens* meningsinnhold i stor grad også som relativt, foranderlig og omskiftelig for deltakerne.

Felten står dermed i sterk kontrast til leiren, som først og fremst representerer et statisk rom, fritatt for operativ bevegelse og mobilitet. Blant operatørene bidro dette igjen til å produsere en sterk identitetsmessig avstand til leiren, avdelingskontorene og praksisene som her fant sted. Dette gjaldt spesielt den teoretiske undervisningen og de ukentlige briefene, som for soldatene ble oppfattet som sterkt negative innslag i hverdagen. På denne måten var det også felten som ble tillagt verdi som operativ handlingsrom.

Nørgaard (2004) tar i sin avhandling for seg leiren som et *disiplinært rom*. Dette rommet mener hun struktureres av den rasjonaliteten som styrer samhandlingen som finner sted; “en form for tidslig og rumlig *logikk*, der inndeler og ordner mennesker og ting etter bestemte sikkerhetsforskrifter, tildeler dem faste pladser og rubricerer dem etter rang og funksjon” (2004:123). Samtidig understreker hun at dette rommet, “ikke var basert på en sosial konsensus, men var resultat af en hegemonisk fiksering av den sociale orden” (2004:125).

Samhandlingen som finner sted i felten blir ofte omtalt som *feltliv*. Gjennom feltlivet tilskriver soldatene felten mening, som rom for kroppslig praksis, utfoldelse og mestring. I tillegg til den operative deltakelsen utgjør felten også et viktig sted for soldatenes kjønnete, seksuelle og personlige praksiser; det er her soldatene sover og spiser sammen, opplever og erfarer virkeligheten og deler sine private tanker, følelser og motivasjoner. Samtidig er det her soldatene fristilles fra sine formelle sosiale forpliktelser, og tillates å bryte med den konvensjonelle atferden de til daglig forventes å opprettholde blant sine formelle overordnede.

Som sted for operativ samhandling tilskrives feltens bevegelige og relative form også stor verdi. Gjennom ønsket om å komme seg “ut av kontoret”, “bort fra leiren” og “ut i felten”, gir operatørene daglig uttrykk for et sterkt behov for å oppsøke feltlivet, uten at det konkrete stedet for samhandling virker avgjørende for deltakelsens verdi.

Feltens meningsinnhold avhenger imidlertid også av oppdraget og av tjenestens operative karakter. Her fremstår den internasjonale deltakelsen som avgjørende. Mens den hjemlige felten først og fremst blir forstått som et sted for trening, er det operasjonsområdet i Afghanistan som tillegges størst operativ verdi. En av de som understreket dette var Jan:

“Nå er jeg faen meg dritt lei Rena! Jeg kan bare ikke få venta nok på å komme meg bort fra denne plassen. Nå har vi gått og tråkka i skauen her siden i sommer. Det skal bli så sinnsykt digg å komme seg ut, å sette seg på det flyet og gjøre jobben. Det er tross alt det vi har gått og trent på i hele høst.”

Tilley (1994) påpeker at det moderne samfunnets rasjonelle tilnærming til rommet gjør både landskapet og menneskene som oppholder seg der, til en gjenstand for disiplinering og kontroll. Kunnskap om landskapet fremstår således som en form for kulturell kunnskap, konstituerende for samhandlingen som finner sted. “Familiarity with the land, being able to read and decode its signs allows individuals to know ‘how to go on’ at a practical level of consciousness or one that may be discursively formulated” (1994:26).

Evnen til å forme og tilpasse den operative samhandlingen til feltens relative omskiftninger står på denne måten frem som et sentralt operativt mestringskrav, og kan samtidig forstås som en integrert del av soldatenes operativitet. Den mekaniserte infanteritjenesten virker således strukturerende, ikke bare for tjenestens mobilitet og uforutsigbarhet, men også for den enkelte soldats ønske om å oppsøke felten gjennom operativ trening, bevegelse og forflytning.

Fordi operativiteten virker konstituerende på samhandlingen, virker også feltens relativitet og omskiftelighet strukturerende på den symbolske gruppedannelsen. I tråd med Turner (2002) og Nørgaard (2004) ønsker jeg å forstå operatørens fremdyrking av feltlivet som et uttrykk for den liminale tilstanden disse opplever å befinne seg i *innad* i organisasjonen. Ved å tilstrebe forflytning og bevegelse utenfor leiren, søker soldatene seg ikke bare *til* felten, men også *vekk fra* det hierarkiske organisatoriske rammeverket og de formelle sosiale strukturene de til daglig er underlagt.

Flere av informantene gav eksplisitt uttrykt dette ved flere anledninger. En av disse var Magne, som jeg ble stående å prate med under en nattlig skyteøvelse på et skytefelt i nærheten av Rena. Til tross for at det regnet, og at vi begge frøs, gav han sterkt uttrykk for at han koste seg:

“Det er fordi det ikke er noen voksne⁶⁷ her, bare oss gutta. Da er det ikke så mye alvor, da kan vi leke og ha det moro.” “Hva med meg da?” lurer jeg, og peker ned på fenrikdistinksjonen som jeg bærer foran på uniformsjakken. “Ja, men du er ikke ordentlig voksen,” ler Magne, før han fortsetter. “Ta det som et kompliment, men du jobber jo ikke her. Du er liksom mer en av oss”.

Samtidig gir feltlivet rom for en atferd som står i sterk kontrast til de handlingene soldatene utviser når de oppholder seg i leiren. Dette kom spesielt til syne i situasjoner der soldatene oppholdt seg i felten over lengre perioder:

Even klager over at det er kaldt, og hopper opp og ned for å holde varmen. “Kom igjen, gutta,” sier Are, “vi kjører ‘moskusformasjon’”. Sammen med Kristian stiller de seg i ring, med fremsiden av kroppen vendt mot midten, og hodene hvilt mot hverandre. “Dette var jo faktisk ganske koselig det,” sier Even, men blir avbrutt av Kristian. “Jeg skulle ønske at fittehullet på dama mi var lenger opp på magen jeg, sånn at vi kunne stått rett opp og ned og knulla.” Alle bryter ut i latter. “Det er vel en grunn til at hullet er midt på da,” gliser Are, “sånn at man kan putte pikken inn like lett forfra som bakfra.” De andre gutta fortsetter å le.

“Dama mi er så myk at jeg kan knulle henne i lotusstilling⁶⁸,” sier Kristian, og legger seg ned på ryggen for å demonstrere. Han legger seg med ryggen på grusen og trekker hælene opp mot magen for å demonstrere for de andre. Even legger seg oppå han for å prøve. Han beveger hoftene et par ganger opp og ned, før Kristian slipper en kjempefjert, hvorpå Even spretter av ham og ruller bortover grusen. Alle tre knekker sammen av latter. “Noen ganger så begynner jeg faen meg å lure på hvor jeg har havna hen,” sier Are, “dette må faen meg være den eneste plassen dette kan skje. Dette er faen meg en verna arbeidsplass.” Alle tre ler seg skakke.

Gjennom feltdeltakelsen finner soldatene sitt sosiale og kulturelle fristed utenfor leiren, distansert fra omgivelsenes normative og fastlagte kategorier, administrative arbeidsoppgaver, teoretisk undervisning og den operative og administrative

⁶⁷ Synonym for offiserer og høyere befal.

⁶⁸ Sittestilling, der vedkommende sitter med bena i kors, flatt mot underlaget, og rett rygg.

ledelsens diskursive kontroll. Som liminalt handlingsrom fremstår den militære felten på denne måten også som operatørenes viktigste rom for dannelse og tilegnelse av intersubjektivitet og *communitas*.

“Nærhet, omhet, trygghet”

Som følge av den liminale tilstanden soldatene befinner seg i, som medlemmer av et operativt militært risikofelleskap, og aktører i den internasjonale ISAF-styrken, vender operatørene seg bort fra omgivelsene, og søker forståelse, aksept og trygghet blant kollegaene. Selv gir soldatene også eksplisitt uttrykk for dette, i første omgang gjennom *familien*.

Familien er et uformelt symbolsk felleskap, som samles et par ganger i uken, etter jobb og de dagene tjenesten tillater dette, for å lage og spise middag sammen. Ansvaret for å kjøpe inn råvarer og tilbrede maten går på rundgang blant medlemmene. Familien fremstår som et delvis lukket felleskap, og består av om lag åtte soldater fra troppen og laget. Utenforstående aktører er i utgangspunktet avhengig av en eksplisitt invitasjon fra felleskapet for å kunne delta, men det er også normalt at gjester inviteres av enkeltmedlemmene til å delta fra gang til gang. Under feltarbeidet ble jeg selv invitert med som medlem i familien.

I første omgang forstår soldatene familien som en substitutt for sin sivile familie og omgangskrets, som grunnet arbeidssituasjonen fremstår som svært utilgjengelig i hverdagen. Selv oppgir medlemmene behovet for identitetsmessig nærhet som en av hovedmotivasjonene til å opprettholde familien som sosialt felleskap. Dette ble ikke minst understreket av Chris, som var en av de som ofte tok initiativ til å samle medlemmene etter jobb:

“Å ‘dra hjem’ og spise middag etter jobb er litt nytteløst når du jobber her. Det er ikke alle av oss som har egen familie heller, og når du nærmer deg 30 så gidder du ikke akkurat dra hjem til foreldra dine å spise middag hver dag heller. Så lenge vi bor her så er det dette som er familien vår. Det gir i alle fall en liten følelse av å ikke være på jobb.”

På denne måten fremstår familien ikke bare som en erstatning for soldatenes private relasjoner, men også som det primære sosiale nettverket for mange. Som familiemedlemmer søker soldatene sosial og identitetsmessig nærhet og trygghet gjennom hverandre, og understreker samtidig sitt behov for dette.

Dette behovet kom også til syne gjennom det uformelle slagordet, "nærhet, ømhet, trygghet", som ble produsert innad i laget. Gjennom dette gav lagsmedlemmene eksplisitt uttrykk for fellesskapets symbolske betydning, ikke bare som et operativt arbeidsfellesskap, men også som et emosjonelt, solidarisk og trygghetsskapende fellesskap.

"Nærhet, ømhet, trygghet" ble samtidig benyttet som en ironisk kommentar til den nærheten og intimiteten soldatene ble konfrontert med gjennom tjenesten. Slagordet bidro således både til å ufarliggjøre den kroppslige nærheten soldatene delte, både som soldater og menn, men også til å understreke den enkeltes ønske og behov for å skape lojalitet, solidaritet og samhørighet ved å ivareta disse verdiene.

En onsdag kveld i april møter jeg gutta i troppe igjen på Rena. De fleste landet for bare noen timer siden, og har kommet rett fra Gardermoen for å samles i Salongen. Flere går fremdeles med den samme uniformen som de har gått med de siste tre månedene. Gjensynsgleden er stor, særlig for de soldatene i kompaniet som måtte bli igjen i Norge, og har tilbrakt vinteren på Rena. Stemningen rundt bordet stiger etter hvert som nye runder med øl kjøpes i baren. Utvekslingen av gamle historier og ferske minner fra Afghanistan er i full gang.

Etter en times tid kommer Kristian bort til meg, og sier han har en uåpnet, tolv år gammel whiskey stående på rommet sitt. Han mener dette må være den rette anledningen for å åpne den, og overtaler meg til å bli med. På vei ned mot kaserna han bor på blir vi gående å prate om hva som kommer til å skje med laget etter sommeren. Kristian virker litt vemodig når han forteller meg at denne kvelden nok er en av de siste gangene laget og troppe er samlet. "Geir har søkt om jobb på Setermoen fra høsten av, og kommer nok til å havne der, Chris flytter til Bergen, mens Are og Even skal flytte til Oslo for å studere. Martin og Glenn blir nok igjen på Rena, men de blir sannsynligvis flyttet over til andre lag. De eneste som blir igjen i laget, er meg og Terje." Kristian blir stille et øyeblikk før han ser på meg og smiler. "Det betyr jo at jeg

blir en av gamlegutta i laget det,” sier han og ler. “Da blir det vel min jobb å videreføre lagånden til de nye da. Det kommer til å bli jævlig mye nærhet, ømhet og trygghet!”

Som medlemmer av det operative fellesskapet knyttes operatørene sammen, ikke bare som en strukturell enhet, men også gjennom sin intersubjektive og symbolske tilnærming til tjenesten, oppdraget og jobben. Ved å ta for meg soldatenes tilnærming til de ytre sosiale omgivelsene, rollen de tilskrives gjennom media og den sosiale usikkerheten og uforutsigbarheten de konfronteres av i møte med virkeligheten, har jeg valgt å forstå det operative fellesskapet, som et liminalt fellesskap, isolert og distansert fra omgivelsens etablerte normer og strukturer.

Ved å forstå mobiliteten, bevegelsen og omskifteligheten i jobben som konstituerende for soldatenes opplevelse av felten, har jeg også valgt å gjøre dette, ikke bare til et liminalt handlingsrom, men også et rom for tilblivelse og tilegnelse av *communitas*. Gjennom sin tilslutning til idealene nærhet, ømhet og trygghet understreker soldatene sitt ønske om sosial, identitetsmessig og intersubjektiv tilhørighet, og befestes dermed det operative fellesskapets symbolske grenser, dets homogenitet, og det rolle som forvalter av disse verdiene.

Kapittel 6

Konklusjon

Oppsummering

I denne oppgaven har jeg valgt å ta for meg en rekke forhold som på forskjellig måter knytter seg til produksjonen av mening, identitet og fellesskap blant operatørene i en av de mekaniserte infanteritroppene i Telemark Bataljon. Ved å knytte den operative samhandlingen til kroppen, den operative diskursen og de operative praksisene som finner sted gjennom tjenesten, har jeg valgt å forstå det *operative fellesskapet* som et *kroppsliggjort fellesskap*. Dette fellesskapet har jeg samtidig forstått gjennom maskuliniteten og de kjønnede og seksuelle praksisene som finner sted blant soldatene. På denne måten fremstår det operative fellesskapet i tillegg som et *maskulint fellesskap*, konstituert og konsolidert gjennom den sosiale og kulturelle virkeligheten operatørene, i kraft av sitt kjønn og sin seksualitet opplever å være en del av.

Som symbolske bærere av operativitet og maskulinitet har jeg også valgt å forstå operatørene som medlemmer av et *uformelt symbolsk fellesskap*. I forhold til omgivelsene har jeg således valgt å forstå troppen, ikke bare som en formell struktur, men også som et uformelt, isolert og utilgjengelig fellesskap, formet og kontrollert gjennom de hegemoniske, maskuline og operative diskursene som produseres innad i gruppen. Som observatør og deltaker har jeg selv også blitt konfrontert med disse forholdene.

Ved å kontekstualisere feltet innefor en større politisk og militærfaglig diskurs, vil jeg avslutningsvis belyse enkelte forhold, som jeg gjennom oppgaven har grepet fatt i, men som jeg ikke har hatt anledning til å nærme meg eksplisitt i selve analysen. På denne måten vil jeg fremheve noen bestemte spørsmål og problemstillinger som jeg forstår som ubesvarte, og samtidig relevante og for fremtidige antropologiske studier av feltet.

Kulturell endring og deltakelse

Ved å forstå det operative fellesskapet som et symbolsk fellesskap, forstår jeg den operative kulturen også som en vedvarende dynamisk og foranderlig *prosess*. Denne prosessen bidrar imidlertid til å reprodusere en rekke verdier og idealer som fra utsiden fremstår som en eksplisitt videreføring av den militære organisasjonens tradisjonelle normative og fastlagte kategorier.

I denne sammenheng ser jeg temaer knyttet til kommunikasjon og symbolbruk som spesielt interessant for videre forskning. Ikke minst gjelder dette *uniformen*, og måten denne, som tvetydig og uformelt symbol, forstås og anvendes av operatørene som en bærer av mening og identitet.

Prosessene som finner sted skjer samtidig under sterk indre og ytre påvirkning, fra diskurser og praksiser både på innsiden og utsiden av organisasjonen. Som denne analysen har vist, må operatørenes kulturelle praksiser dermed forstås som relasjonelle tilnæringer til omverdenen, og den virkeligheten soldatene møter gjennom jobben, tjenesten og oppdraget. Innad i avdelingen ser de kulturelle prosessene imidlertid ut til ikke bare å la seg påvirke av de formelle sosiale strukturene i avdelingen, men også operatørenes individuelle og kollektive tilnærming til avdelingens praksiser. De endringene som finner sted styres dermed også i stor grad av soldatene selv, som ved å bli en del av fellesskapet, og bli forstått som *en av gutta*, fremstår som forvaltere av det diskursive feltet de selv opererer innenfor.

Dette påvirker ikke minst produksjonen av kjønn, som i svært stor grad fremstår som et resultat av den indre diskursen blant soldatene. Mens den formelle diskursen i avdelingen her ser ut til å tilpasse seg og arbeide for den politiske myndighetens krav om kulturelt mangfold og likestilling, fremstår den uformelle diskursen i stor grad som uberørt, ettersom den opererer både adskilt fra og uavhengig av den formelle menings- og kunnskapsproduksjonen i avdelingen.

På denne måten er det de samme sosiale og kulturelle prosessene som bidrar til å skape styrke og samhold internt som også bidrar til å holde endring ute. Dette skjer ved å undergrave ytre kunnskap og mening, motsette seg sosiale farer og usikkerhet, og ekskludere aktører som i kraft av sitt kjønn, sin seksualitet eller manglende operativitet, ikke evner å ta del i den operative diskursen, og dermed virker truende på den indre produksjonen av identitet og fellesskap.

Som antropolog er dette forhold jeg selv har blitt tvunget til å forholde meg til. Ved å tre inn i soldatenes livsverden med min egen kropp på samme måte som informantene, har jeg valgt benytte meg av kroppen, både som et analytisk og metodisk verktøy. Dermed har jeg valgt å nærme meg den indre konstruksjonen av operativitet, identitet og fellesskap, både som observatør og deltaker. Dette har igjen medført en rekke metodologiske implikasjoner som igjen har bidratt til å forme min analytiske så vel som min praktiske tilnærming til feltet.

Til tross for at jeg har valgt å følge en gruppe profesjonelle soldater under trening og oppdrag i Norge og Afghanistan, har jeg i liten grad valgt å ta for meg soldatenes forhold til *vold* og *konflikt* eksplisitt. Av metodiske hensyn har jeg heller ikke valgt å fokusere på soldatens forhold til sivilbefolkningen og samfunnet de gjennom oppdraget virker opp i mot. Dette er forhold jeg imidlertid ser stor verdi i å forfølge videre, ikke minst i relasjon til kjønn, liminaliteten og den operative diskursens tilnærming til *fienden*. Metodisk utgjør volden her samtidig et metodisk problem, ved at antropologens deltakelse i det operasjonelle handlingsrommet også impliserer en fare, både for informantene, og deres væpnede motstandere. På denne måten representerer den militære vold både et analytisk og metodologisk fenomen som jeg mener fortjener videre antropologisk oppmerksomhet.

Identitet, mangfold og likestilling

Ved å påta seg rollen som forvalter av kulturelt mangfold og likestilling knytter den norske Forsvarsmyndigheten begrepet *likestilling* opp mot kvinners representasjon og juridiske rett til deltakelse (Forsvarsdepartementet 2007a) Som denne analysen har vist kan likestilling av kjønnene imidlertid ikke bare forstås som et juridisk forhold, men også et resultat av uformelle sosiale diskurser og lokalt kulturelt betingede praksiser, som bidrar til konstruere kjønnene som en bærer av mening og identitet. Ved å ta for meg fenomenet likestilling mener jeg det derfor er avgjørende å skille mellom kjønnenes *representasjon* og *verdi*.

I den grad det forsvarspolitiske likestillingsprosjektet skal dreie seg om lik *representasjon* av kjønnene, fremstår den operative enheten i Telemark Bataljon som særlig utsatt for fravær av integrering. Det fysiske kravet til deltakelse favoriserer i stor grad mannen, som med sin kroppslige styrke og muskelmasse generelt fremstår

som bedre egnet til å takle de fysiske utfordringene Forsvaret og avdelingen setter som krav til deltakelse. Fordi de operative mestringskravene også konstitueres gjennom en uformell diskurs, produsert innad i troppen og avdelingen, avhenger imidlertid den juridiske praksisen også av operatørens egne tilnærminger til kvinnens rettigheter. Den diskursive favoriseringen av mannen og maskuliniteten kan dermed også forstås som en strukturell utestengelse av kvinnen, som i kraft av sin fysikk i liten grad vil ha mulighet til å ta del i den operative tjenesten.

I den grad likestilling skal forstås som *likeverd*, fremstår den maskuline gruppedannelsen og den daglige sosiale omgangsformen likledes som en stor utfordring for kvinnen. Som denne analysen har vist, styres den daglige samhandlingen i troppen av en sterk maskulin og seksuelt homogeniserende diskurs, der identitetsmessige avvik tydelig imøtegås og sanksjoneres av fellesskapet. Dette innebærer også at kvinner som søker anerkjennelse og deltakelse på lik linje med sine mannlige kollegaer, bevisst og ubevisst ser seg nødt til å internalisere de maskuline verdiene og den maskuline omgangsformen, for å slippe til som likeverdige deltakere.

Som min egen analyse påpeker, fremstår omsorg, intimitet og nærhet som sterke verdier også blant avdelingens menn. Til tross for at disse verdiene legitimeres gjennom den uformelle diskursens utelukkelsesmekanismer, står allikevel omsorgsidealet frem som en sentral dyd blant operatørene, som både profesjonelt og personlig søker intersubjektivitet og identitetsmessig tilhørighet hos hverandre. I den grad omsorgsrasjonaliteten her skal forstås som strukturerende for kjønnenes deltakelse, ser jeg det som en mulig videreføring av denne analysen å problematisere selve *omsorgsbegrepet*, og hvordan mannlig og kvinnelig intimitet legger ulike erfaringer og vurderinger til grunn for måten de nærmer seg hverandre gjennom vennskap, empati og hengivenhet.

I den grad operatørene krever kvinnen *assimilert*, og ikke bare *integret* i fellesskapet, mener jeg det også vil være interessant å problematisere kjønnenes seksuelle omgang med hverandre. Som følge av den kjønne og seksuelle homogeniteten soldatene produserer innad i troppen, kommer den relasjonelle seksualiteten kun til syne som en ytre dimensjon, noe som ligger utenfor gruppen og som i hovedsak utspiller seg utenom den felles samhandlingen.

Som enkelte av informantene påpekte, kan seksuelle og emosjonelle relasjoner også forstås som en nødvendig konsekvens av kvinnelig representasjon,

ettersom troppen består av seksuelt friske og aktive mennesker i begynnelsen av tjueårene; isolert og distansert fra sine ytre sosiale omgivelser.

Hvorvidt disse menneskene er i stand til å jobbe, bo og leve sammen over tid, uten at dette påvirker arbeidsforholdene, handler således ikke bare om et spørsmål om profesjonalitet, men også om hvorvidt Forsvaret og de enkelte avdelingene er villige til å akseptere en åpen og *normalisert sivil* omgangsform mellom kjønnene, også innenfor sin egen organisasjon, og hvorvidt den enkelte aktør er villig til å akseptere og imøtekomme de utfordringene dette medfører for den militære samhandlingsevnen.

Spørsmålet Forsvaret og norske forsvarsmyndigheter derfor bør stille seg, er hvorvidt Forsvarets integrering av kvinnen skal tilstrebes som en konsekvens av kvinnes lovfestede rett til deltakelse, eller om likestilling kun er en ønsket strategi i den grad Forsvaret og den enkelte avdeling ser en militær nytteverdi i kvinnen og det kjønn hun representerer.

I et militæroperativt perspektiv vil det nødvendigvis fremstå som problematisk å senke de fysiske kravene for operativ deltakelse, og dermed risikere soldatenes kollektive og individuelle sikkerhet under oppdraget. Men som denne analysen har vist, handler integrering om mer enn formell tilgang og lovfestet rett. Til syvende og sist forstår jeg dermed også det militærpolitiske likestillingsprosjektet som et spørsmål om Forsvarets villighet til å akseptere soldaten, ikke bare som et fysisk skapning, men også som et sosialt, kjønn og seksuelt vesen som, uavhengig av kjønn, bidrar til å forme og påvirke de militære diskursene og det indre sosiale livet i organisasjonen.

Dersom det er et reelt ønske fra Forsvarets side å jobbe for økt kulturelt mangfold og likestilling, mener jeg det derfor er vel så avgjørende for integreringen at de uformelle strukturene og praksisene, som legges til grunn for den daglige sosiale samhandlingen blant soldatene, blir forstått og håndtert som avgjørende for den enkelte aktørs personlige engasjement og tilslutning til tjenesten.

Referanser

Barth, Fredrik. 1999: *Comparative Methodologies in the Analysis of Anthropological Data* i J.H. Bowen & R. Peterson (red.): *Critical Comparisons in Politics and Culture*. Cambridge: Cambridge University Press.

Beauvoir, Simone de. 2000: *Det annet kjønn*. Oslo: Pax.

Blix, Tom Chirstian. 2007: *Skivebom eller inertier? : Syv soldater forteller om forventninger og opplevelser i forbindelse med tjeneste i Afghanistan*. Masteroppgave i sosiologi. Universitetet i Oslo.

Bordo, Susan. 1989: *The Body and the Reproduction of Femininity: A Feminist Appropriation of Foucault* i A. M. Jaggar and S. R. Bordo (red.): *Gender/ Body/ Knowledge. Feminist Reconstruction of Being and Knowing*. New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press.

Bordo, Susan. 1997: *Reading the Male Body* i Moore, Pamela L. (red.): *Building Bodies*. New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press.

Borgersen, Tor Aagaard. 1998: *Forsvaret i skuddlinjen - en analyse av debatten rundt opprettelsen og iverksettelsen av Telemark bataljon*. Hovedoppgave i statsvitenskap. Universitetet i Oslo.

Bourdieu, Pierre. 1977: *Outline of a theory of practice*. Cambridge: Cambridge University Press.

Bourdieu, Pierre. 2000: *Den maskuline dominans*. Oslo: Pax.

Bourdieu, Pierre. 2005: *Distinksjonen*. Oslo: Bokklubben.

Broch, Harald Beyer. 1996: *The Battle of Ål, 1996. A Descriptive Analysis of a Confrontation Between Greenpeace Activists and Norwegian Minke-Whalers* i *Folk: Journal of the Danish Ethnographic Society* 45.

Bugge, Lars. 2000: *Pierre Bourdieus teori om makt* i *Agora* nr. 3-4.

Butler, Judith. 1990: *Gender trouble : feminism and the subversion of identity*. New York: Routledge

Chodorow, Nancy. 1974: *Family Structure and Feminine Personality* i M.Z. Rosaldo & L.Lamphere (red.): *Woman, Culture and Society*. Stanford: Stanford University Press.

Cohen, Anthony P.. 1989: *The symbolic construction of community*. London: Routledge.

Connell, R.W.. 1995: *Masculinities: Knowledge, power and social change*. Berkeley: University of California Press.

Connell, R.W.. 1999: *Maskuliniteter*. Göteborg: Bokförlaget Diadalos AB.

Connerton, Paul. 1989: *How Societies Remember*. Cambridge: Cambridge University Press.

Csordas, Thomas J.. 1999: *The Body's Career in Anthropology* i Henrietta Moore (red.): *Anthropological Theory Today*. Cambridge: Polity Press.

Danielsen, Tone. 2008: *"Common sense is not that common" : krysskulturelle kommunikasjonskollisjoner : utfordringer i internasjonal krisehåndtering*. Kjeller: FFI.

Donald, Ralph R.. 2001: *Masculinity and Machismo in Hollywood's War Films* i Whitehead, Stephen M. og Barrett, Frank J.(red.): *The Masculinities reader*. Cambridge: Polity Press.

Douglas, Mary. 1982: *Natural symbols : explorations in cosmology*. New York: Pantheon Books.

Douglas, Mary. 2003: *Introductory: A distinctive anthropological perspective* i Douglas, Mary. (red.): *Constructive Drinking. Perspectives on drink from anthropology*. Oxon: Routledge, Tylor & Francis Group.

Eduards, Maud. 2008: *Vold uten grenser: Om krig og truet maskulinitet* i Hege Skjeije, Inger Skjelsbæk og Torunn L. Tryggestad (red.): *Kjønn, krig, konflikt : jubileumsbok til Helga Hernes*. Oslo: Pax.

Eide, I. 2008: *Verneplikt, likestilling og samfunnsansvar* i Hege Skjeije, Inger Skjelsbæk og Torunn L. Tryggestad (red.): *Kjønn, krig, konflikt : jubileumsbok til Helga Hernes*. Oslo: Pax.

Eriksen, Thomas Hylland. 2004: *Røtter og føtter: identitet i en omskiftelig tid*. Oslo: Aschehoug.

Eriksen, Thomas Hylland. 2006: *Innledning: Trygghet og dens motstander* i Eriksen, Thomas Hylland. (red.): *Trygghet*. Oslo: Universitetsforlaget.

Fangen, Katrine. 2004: *Deltagende observasjon*. Bergen: Fagbokforlaget.

Feldman, Alan. 1991: *Formations of violence : the narrative of the body and political terror in Northern Ireland*. Chicago: University of Chicago Press.

Foucault, Michel. 1995: *Overvåkning og straff : Det moderne fengsels historie*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.

Foucault, Michel. 1999: *Diskursens orden: tiltredelsesforelesning holdt ved College de France 2. desember 1970 / Michel Foucault; oversettelse og etterord ved Espen Schaanning*. Oslo: Spartacus.

Frøystad, Kathinka. 2003: *Forestillinger om det "ordentlige" feltarbeid og dets umulighet i Norge* i M. Rugkåsa og K. T. Thorsen (red.): *Nære steder nye rom : Utfordringer i antropologiske studier i Norge*. Oslo: Gyldendal Akademiske.

Fürst, Elisabeth L'orange. 1998a: *Fotballengelen: Mannlighet og kroppslig erfaring i Sosiologisk Årbok Vol.2, 1998*.

Fürst, Elisabeth L'orange. 1998b: *Poststrukturalisme og fransk feminisme. Julia Kristeva i fokus*. i E. L. Fürst og Ø. Nilsen (red.): *Modernitet – refleksjoner og idebrytninger*. Oslo: Cappelen Akademiske Forlag.

Gennep, Arnold van. 1960: *The rites of passage*. London: Routledge and Kegan Paul.

Gilligan, C.. 2002: *Kvinnenes plass i mannen livssyklus* i C. Gilligan: *Med en annen stemme*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.

Green, Linda.. 1995: *Living in a State of Fear* i Nordstrom, Carolyn & Robben, Antonius C. G. M (red.): *Fieldwork under Fire. Contemporary Studies of Violence and Survival*. London: University of California Press.

Gunnarsdottir, Johanna. 2005: *Økningen av kvinneandelen i Forsvaret. Masteroppgave i Sosiologi*. Universitetet i Bergen.

Haraway, D.. 1988: *Situated knowledges: The Science Question in Feminism and the privilege of partial perspective* i *Feminist Studies* 14, no. 3.

Hellum, Nina. 2009: *Menn i dumme kjoler : en antropologisk studie av menneskelige faktorer i fredsstøttende operasjoner*. Kjeller: FFI.

Higate, Paul og Hopton, John. 2005: *War, militarism, and Masculinities* i Kimmel, Michael S.. Hearn, Jeff. Connell, R.W.. (red.): *Handbook of studies on men & masculinities*. Thousand Oaks, California: Sage Publications.

Hirdman, Y. 1988: *Genussystemet – reflexioner kring kvinnors sociala underordning* i *Kvinnovetenskaplig tidsskrift Vol.9 (3), 1998*.

Howell, Signe og Melhuus, Marit. 2001: *Innledning* i Howell, Signe og Melhuus, Marit. (red.): *Fjern og Nær. Sosialantropologiske perspektiver på verdens samfunn og kulturer*. Oslo: Ad notam Gyldendal.

Haaland, Torunn Laugen og Guldhav, Erik. 2004: *Bruk av norske styrker i kampen mot internasjonal terrorisme* i *IFS Info, 3/2004*. Oslo: Institutt for forsvarsstudier.

Haaland, Torunn Laugen. 2008a.: *Small forces with a global outreach : role perceptions in the Norwegian Armed Forces after the Cold War. Avhandling (dr.polit.)* Oslo: Department of Political Science, Faculty of Social Sciences, University of Oslo.

Haaland, Torunn Laugen. 2008b: *Invisible women and friendly war-fighters: Perceptions of gender and masculinities in the Norwegian armed forces.*
http://www.mil.no/multimedia/archive/00115/Haaland_in_Nordic_J_115751a.pdf
(lest 03.05.09).

Inda, Xavier Jonathan. 2005: *Analytics of the Modern: An Introduction* i Inda, Xavier Jonathan. (red.): *Anthropologies of Modernity : Foucault, Governmentality, and Life Politics.* Malden, Mass.: Blackwell.

Ingold, Tim. 2000: *The Temporality of Landscape* i Tim Ingold (red.): *The Perception of the Environment. Essay in Livelihood, Dwelling and skill.* London: Routledge.

Johannessen, Bjørn-Henrik. 2007: *På stedet: hvil? : en sosiologisk analyse av motivasjoner for verving i Telemark bataljon. Hovedoppgave i sosiologi.* Universitetet i Tromsø.

Kilshaw, Susie. 2009: *Impotent warriors : Gulf War Syndrome, vulnerability and masculinity.* New York: Berghahn Books.

Kirkeby, Ole Fogh. 2001: *Organisationsfilosofi – en studie i liminalitet.* Frederiksberg: Samfundslitteratur.

Lakoff, George og Mark Johnson. 1980: *Metaphors we live by.* Chicago: University of Chicago Press.

Lunden, Henrik. 1999: *"UNIFIL er vår regjering": patronage, fredsbevaring og legitimitet i Sør-Libanon. Hovedoppgave i sosialantropologi.* Universitetet i Bergen.

Maček, Ivana. 2001: *Predicament of war: Sarajevo experiences and ethics of war* i Schmidt, Bettina E. and Schröder, Ingo W.. (red): *Anthropology of Violence and Conflict.* London: Routledge.

Maček, Ivana. 2005: *Sarajevan Soldier Story. Preceptions of War & Morality in Bosnia* i Richards, Paul. (red.): *No Peace, No War. An Anthropology of Contemporary Armed Conflicts.* Ohio: Ohio University Press.

- Mauss, Marcel. 1966: *The Gift*. London : Routledge & Keagan Paul.
- Mauss, Marcel. 1973: *Techniques of the Body* i *Economy and Society*, 2 (1).
- Melhuus, Marit. 1998: *Configuring Gender: Male and Female in Mexican Heterosexual and Homosexual Relations* i *Ethnos*, vol. 63:3.
- Merleau-Ponty, Maurice. 1994: *Kroppens fenomenologi*. Oslo: Pax.
- Miller, Peter and Rose, Nikolas. 2008: *Governing the present: administering economic, social and personal life*. Cambridge: Polity Press.
- Moi, Toril. 2002: *Å tilegne seg Bourdieu. Feministisk teori og Pierre Bourdieus kultursosiologi* i I. Iversen. (red.): *Feministisk litteraturteori*. Oslo: Pax Forlag AS.
- Moore, Henrietta L.. 1999: *Whatever happened to women and men? Gender and other Crises in Anthropology* i Henrietta Moore. (red.): *Anthropological Theory Today*. Cambridge: Polity Press.
- Nordberg, Erik 2001: *NATOs bruk av militærmakt i Kosovo, en fokusering på bruken av trusler. Hovedfagsoppgave*. Universitetet i Oslo, Institutt for Statsvitenskap.
- Nordstrom, Carolyn and Robben, Antonius C. G. M.. 1995: *The Anthropology and Ethnography of Violence and Sociopolitical Conflict* i Nordstrom, Carolyn and Robben, Antonius C. G. M.. (red.): *Fieldwork under Fire. Contemporary Studies of Violence and Survival*. London: University of California Press.
- Nordstrom, Carolyn. 1995: *War on the Front Lines* i Nordstrom, Carolyn & Robben, Antonius C. G. M.. (red.): *Fieldwork under Fire. Contemporary Studies of Violence and Survival*. London: University of California Press.
- Nordstrom, Carolyn. 2004: *Shadows of War*. London: University of California Press.
- Nørgaard, Katrine. 2004: *Tillidens teknologi : den militære ethos og viljen til dannelse. Ph.d. afhandling*. Institut for Antropologi, Københavns Universitet.

Okely, Judith. 1992: *Anthropology and autobiography. Participatory, experience and embodied knowledge* i Okely, Judith og Callaway, Helen. (red.): *Anthropology and Autobiography*. London og New York: Routledge.

Person, E.. 1980: *Sexuality as the mainstay of male identity* i *Signs*, 9. 605-630.

Plummer, Ken. 2005: *Male Sexualities* i Kimmel, Michael S.. Hearn, Jeff. Connell, R.W.. (red.): *Handbook of studies on men & masculinities*. Thousand Oaks, California: Sage Publications.

Resic, Sanimir. 2006: *From Gilgamesh to Terminator: The Warrior as Masculine Ideal – Historical and Contemporary Perspectives* i Otto, Ton. Thrane, Henrik. Vandkilde, Helle (red.): *Warfare and society : archaeological and social anthropological perspectives*. Aarhus: Aarhus University Press.

Richards, Paul. 2005: *New War. An Ethnographic Approach* i Richards, Paul (red.): *No Peace, No War. An Anthropology of Contemporary Armed Conflicts*. Ohio: Ohio University Press.

Rubin, Gayle. 1975: *The Traffic in Women. Notes on the "Political Economy" of Sex* i Reiter, R.. (red.): *Towards an Anthropology of Women*. New York: Monthly Review Press

Rudie, Ingrid. 2007: *Kjønn og relasjonskvaliteter i et historisk forløp* i *Norsk Antropologisk Tidsskrift nr 2*.

Røkenes, Tone Helene. 2004: *"Sønner av Norge" : en studie av den norske bataljonen i Kosovo, perioden 2002 – 2003. Hovedoppgave i administrasjon og organisasjonsvitenskap*. Universitetet i Bergen.

Sanjek, Roger. 1990: *A Vocabulary for fieldnotes* i Sanjek, Roger. (red.): *Fieldnotes: The Makings of Anthropology*. Ithaca: Cornell University Press.

Scheper-Hughes, N. og Lock, M.M. 1987: *The Mindful Body: A Prolegomenon to Future Work in Medical Anthropology* i *Medical Anthropology Quarterly, New Series* 1 (1).

Sherrod, Drury. 1987: *The Bonds of Men: Problems and Possibilities in Close Male Friendships* i Brod, Harry. (red): *The Making of Masculinities: The New Men's Studies*. Boston: Allen & Unwin.

Skjønsberg, E.. 1995: *Omsorgsrasjonalitet. Fremtidens fornuft*. Oslo: Universitetsforlaget.

Solheim, Jorunn. 1998: *Den åpne kroppen, om kjønnsymbolikk i moderne kultur*. Oslo: Pax forlag.

Syversen, Are Hallan. 2001: *Et forsvar i endring : en ny tid og nye utfordringer for militære ledere. Hovedoppgave i sosialantropologi*. Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet.

Sørhaug, Tian. 1996: *Om ledelse : makt og tillit i moderne organisering*. Oslo: Universitetsforlaget.

Tilley, Christopher. 1994: "Space, place, landscape and perception. Phenomenological Perspectives" i Tilley, Christopher. (red.): *A phenomenology of landscape*. Oxford: Berg.

Turner, Victor. 2002: *Liminality and Communitas* i Lambek, Michael. (red.): *A reader in the Anthropology of Religion*. Oxford: Blackwell Publishing.

Tymczuk, Alexander. 2005: *Public Duties and Private Obligations. Networking and Personalisation of Relations in Ukraine. Masteroppgave i Sosialantropologi*. Universitetet i Oslo, Sosialantropologisk Institutt.

Vandkilde, Helle. 2006: *Warfare and Gender According to Homer: An Archaeology of an Aristocratic Warrior Culture* i Otto, Ton. Thrane, Henrik. Vandkilde, Helle (red.): *Warfare and society : archaeological and social anthropological perspectives*. Aarhus: Aarhus University Press.

Wadel, Cato. 1991: *Feltarbeid i egen kultur : en innføring i kvalitativt orientert samfunnsforskning*. Flekkefjord: SEEK.

Weeks, Jeffrey. 1985: *Sexuality and its discontents: meanings, myths & modern sexualities*. London : Routledge & K. Paul.

Whitehead, Stephen M. og Barrett, Frank J.. 2001: *The Sociology of Masculinity* i Whitehead, Stephen M. og Barrett, Frank J. (red.): *The Masculinities reader*. Cambridge: Polity Press.

Yanagisako, Sylvia & Delaney, Carol. 1995: *Naturalizing Power* i Yanagisako, Sylvia & Delaney, Carol. (red.): *Naturalizing Power. Essays in Feminist Cultural Analysis*. New York & London: Routledge.

Zulaika, Joseba. 1995: *The Anthropologist as Terrorist* i Nordstrom, Carolyn & Robben, Antonius C. G. M.. (red.): *Fieldwork under Fire. Contemporary Studies of Violence and Survival*. London: University of California Press.

Ås, B. 1998: *Kjønn, språk og makt - når menn og kvinner taler og forstår verden forskjellig* i Sæter, G.. (red.): *Hun - en antologi om kunnskap fra kvinners liv*. Oslo: Spillerom.

Internettkilder

Afghanistan Online. 2008: *Government and Politics. Overview Of Current Political Situation In Afghanistan*. <http://www.afghan-web.com/politics/overview.html> (lest: 25.05.08)

Aftenposten. 2007a: *Holdningene i Forsvaret går i arv*. <http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/article2148104.ece> (lest: 03.06.08)

Aftenposten. 2007b: *Verneplikten er ikke likestilling*. <http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/article1937704.ece> (lest: 27.05.08)

Befalets Fellesorganisasjon. 2008: *Forsvarets personellhåndbok - Del D Forvaltning av grenaderer og matroser*. http://bfo.no/images/uploads/dokumenter/fph_del_d.pdf: (lest: 04.10.08)

Dagsavisen. 2008: *Utelukker machokultur.*

<http://www.dagsavisen.no/innenriks/article327391.ece> (lest: 12.06.08)

Forsvarsdepartementet. 2006: *Handlingsplan for forsvarssektoren: Holdninger, etikk og ledelse. "Dette gjelder deg".* http://www.regjeringen.no/upload/kilde/fd/nyh/2006/0097/ddd/pdfv/290388-handlingsplan_forsvarssektoren_holdninger_etikk_ledelse_korr.pdf (lest: 19.06.08)

Forsvarsdepartementet. 2007a: *Stortingsmelding nr. 36 (2006–2007) Økt rekruttering av kvinner til Forsvaret.* <http://www.regjeringen.no/pages/1991575/PDFS/STM200620070036000DDDPDFS.pdf> (lest: 28.05.08)

Forsvarsdepartementet. 2007b: *NOU 2007: 15. Et styrket forsvar. Kapittel 2. Nye utfordringer og muligheter og Kapittel 3. Vurdering av utvalgte sider ved forsvarspolitikken.* <http://www.regjeringen.no/pages/2027693/PDFS/NOU200720070015000DDDPDFS.pdf> (lest: 28.05.08)

Forsvarsnett. 2007: *Rapport fra Forsvarets medarbeiderundersøkelse 2007. Mobbing og uønsket seksuell oppmerksomhet i Forsvaret 07 - anbefalte tiltak.* http://www.mil.no/multimedia/archive/00101/Rapport_fra_Forsvar_101649a.doc (lest: 20.06.08)

Forsvarsnett. 2008a: *Telemark Bataljon.* http://www.mil.no/multimedia/archive/00104/tmbn_internettside__104396a.jpg (lest: 20.05.08)

Forsvarsnett. 2008b: *Fakta om forsvaret: Kvinner.* (<http://www.mil.no/fakta/start/menneskene/kvinner/>) (lest: 27.05.08)

Forsvarsnett. 2009a: *Tall og statistikk om vernepliktige.* <http://www.mil.no/felles/vpv/start/faktabibliotek/article.jhtml?sourceID=381931&source=ftd> (lest: 01.02.09)

Forsvarsnett. 2009b: *UD 2-1 Sikkerhetsbestemmelser for HÆREN.* http://www.mil.no/multimedia/archive/00045/UD_2-1_45166a.pdf (lest: 02.04.09)

Lovdata. 2000: *LOV 2000-04-14 nr 31: Lov om behandling av personopplysninger (personopplysningsloven).* <http://www.lovdata.no/all/hl-20000414-031.html> (lest: 20.08:2008)

Lovdata. 2008: *Lov om tjenestegjøring i internasjonale fredsoperasjoner av 23.02.1996 nr 9, ikrafttredelse 01.01.1999 iflg res. 11.09.1998 nr. 869. § 4.*
<http://www.lovdata.no/all/hl-19960223-009.html> (lest: 30.05.08)

NATO. 2008a: *NATO Topic: International Security Assistance Force (ISAF).*
<http://www.nato.int/issues/isaf/index.html> (lest: 25.05.08)

NATO. 2008b: *NATO Topic: ISAF Mandat.*
<http://www.nato.int/isaf/topics/mandate/index.html> (lest: 25.05.08)

Norsk Kvinnesaksforening. 2008: *Nei til kvinnelig verneplikt.*
http://kvinnesak.no/artikkel_124.nml (lest: 27.05.08)

Store Norske Leksikon. 2009: *Mazar-e Sharif.* [http://www.snl.no/Mazar-e Sharif](http://www.snl.no/Mazar-e%20Sharif) (lest: 22.04.09)

Telemark Bataljon. 2007: *Telemark Bataljon* <http://www.tmbn.no> (lest: 10.11.07)

Ordliste

AG-3 – Personlig våpen. Automatgevær av merket Heckler & Koch, kaliber 7,62 x 51 mm. Forsvarets standardvåpen siden 1960-tallet.

Bataljon – Taktisk militær enhet bestående av omlag 500 personer.

Brief – Formelt informasjons- eller undervisningsmøte.

Camp Marmal – Tysk militærleir i Mazār-e Sharīf i Afghanistan.

Camp Nidaros – Norsk militærleir i Mazār-e Sharīf i Afghanistan, omsluttet av Camp Marmal.

CV90 – Stormpanservogn.

Deployere – Administrativ og operativ forflytning av militære styrker, gjerne knyttet til den operasjonen som finner sted i forbindelse utreise til et internasjonalt oppdrag.

Eskadron – Militær kavaleriavdeling, underlagt bataljonen.

FAC – Forward Air Controller. Militær enhet som fra fremskutte posisjoner leder og koordinerer ildgivning fra bakke- og luftstyrker.

Felten – Operasjonsområde. Der soldatene løser sine militære oppdrag.

FOHK – Forsvarets Fellesoperative Hovedkvarter. Forsvarets øverste militære kommandomyndighet. Har ansvaret for alle militære operasjoner som finner sted utenfor Norges grenser.

Forsvarsstaben – Den øverste administrative ledelsen i Forsvaret.

FSK/HJK – Forsvarets Spesialkommando/Hærens Jegerkommando. Fleksibel og operativ spesialstyrke. Regnet som Norges mest profesjonelle og kompetente stridsenhet.

Grenader – Vervede og midlertidig ansatte militære tjenestemenn i Hæren og Luftforsvaret.

HRS – Hærens hurtige reaksjonsstyrke, skal kunne rykke ut på kort varsel for å løse militære oppdrag nasjonalt og internasjonalt.

HSTY – Hærens Styrker, taktisk ledelse i Hæren. Omfatter alle kamp- og støtteavdelinger, med unntak av Forsvarets Spesialkommando/Hærens Jegerkommando.

Immediate Reaction Forces – NATO's internasjonale utrykningsstyrke.

Infanterist – Fotsoldat.

Intops – Internasjonal operasjon.

ISAF – International Security Assistance Force, NATO-ledet sikkerhetsstyrke i Afghanistan.

Iveco – Pansrede feltvogner.

Jervenduk – Jerven fjellduk. Varmereflekterende og varmeisolerende kamuflasjeduk som kan trekkes sammen til en stor sovepose eller lite telt.

KFOR – Kosovo Force. NATO-ledet avdeling med ansvar for å skape og vedlikeholde fred og sikkerhet i Kosovo. Opprettet av FN i 1999

Kompani – Militær infanteriavdeling bestående av om lag 150 personer, underlagt bataljonen.

Kystjegerkommandoen – Mobil stridsgruppe underlagt Sjøforsvaret. Består av militære enheter som er trent til å operere i kystsonen.

Lag – Militær enhet bestående av om lag 8 personer, underlagt troppen.

Leopard 2 – Stridsvogn.

Mazār-e Shaīf – By med om lag 300.000 innbyggere, hovedstad i provinsen Balkh, nord i Afghanistan.

MB – Mercedes-Benz feltvogn.

Medic – Medisinsk personell.

Mekaniserte infanteri – Mobil stridsgruppe, bestående av infanterister oppsatt med motoriserte kjøretøy.

Meymaneh – By med om lag 70.000 innbyggere, hovedstad i provinsen Faryab, nord i Afghanistan.

MG-3 – Lagsvåpen. Luftkjølt maskingevær med patronbelte for ammunisjon, kaliber 7,62 x 51 mm. Standardvåpen i Forsvaret.

MP-5 – Personlig våpen. Maskinpistol av merket Heckler & Koch, kaliber 9 x 19 mm. Standardvåpen i Forsvaret.

NATO – North Atlantic Treaty Organization. Militær forsvarsallianse som består av 28 land i Europa og Nord-Amerika.

Nordalliansen – United Islamic Front for the Salvation of Afghanistan. Militær og politisk allianse bestående av lokale militsgrupper som på midten av 1990-tallet gikk sammen for å kjempe mot Taliban.

PRT – Provincial Reconstruction Team, består av militære og sivile aktører. Søtter afghanske myndigheter med å styrke den lokale administrasjonen og utdanne egne sikkerhetsstyrker.

QRF – Quick Reaction Force, Hurtig reaksjonsstyrke, skal kunne rykke ut på kort varsel og støtte egne og allierte styrker.

RCN – Region Command North. En av fem militære soner ISAF har delt Afghanistan inn i. RCN finnes Region Command South, Region Command East, Region Command West samt Region Command Capital (omfatter hovedstaden Kabul).

Rena leir – Militærleir i Åmot kommune i Hedmark. En del av Østerdal Garnison som også omfatter Terningmoen på Elverum og tilhørende skytefelt og øvingsområder.

Salongen – Fritidsmesse i Rena Leir.

SFOR – Stabilisation Force. NATO-ledet fredsbevarende styrke i Bosnia, 1996 til 1998.

SIBO – Strid i bebygd område.

Sizu – Pansrede personellkjøretøy.

STING – Stormingeniør. Militær støtteenhet, opererer fremskutt i felten. Består blant annet av mineryddere.

Stridsrom – Transportrom bak i CV90 stormpanservogn, med plass til 8 personer.

Taliban - Islamistisk bevegelse som styrte Afghanistan fra 1996 til 2001.

Terningmoen – Militærleir i Elverum kommune i Hedmark. En del av Østerdal Garnison som også omfatter Rena Leir i Åmot og tilhørende skytefelt og øvingsområder.

Tropp – Militær avdeling bestående av om lag 45 personer, underlagt kompaniet.

Vognstyrke – Den delen av styrken som betjener og opererer kjøretøy.